

ЗА УКРАЇНСЬКУ САМОСТІЙНУ СОБОРНУ ДЕРЖАВУ!
ВОЛЯ НАРОДАМ! ВОЛЯ ЛЮДИНІ!

ВИЗВОЛЬНИЙ ШЛЯХ
LIBERATION PATH

З М І С Т

ДО НАШИХ ЧИТАЧІВ І ПЕРЕДПЛАТНИКІВ 1
М. Боєслав
СМЕРТЬ ГЕНЕРАЛА 2
Б. Озерко
СХІД І ЗАХІД 4
Інж. Д. Шалдій
ВЕРЕСНЕВИЙ ПЛЕНУМ ЦК КПСС ТА МЕХАНІЗАЦІЯ СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА СССР 6
П. Слобожанський
УКРАЇНСЬКІ НАЦІОНАЛІСТИ — НАЙБІЛЬШІ ВОРОГИ БОЛЬШЕВИЗМУ 9
П. Карий
ДО ТЕОРІЇ РЕВОЛЮЦІЙНОСТИ УКРАЇНСЬКОГО НАЦІОНАЛІЗМУ . . 11
К.М.
ПАРТИЗАНСЬКІ ДІЇ 13
Проф. Г. Ващенко
СВОБОДА ЛЮДИНИ, ЯК ФІЛОСОФІЧНО-ПЕДАГОГІЧНА ПРОБЛЕМА . . 16
Доц. д-р Б. Янів
УКРАЇНСЬКА ДУХОВІСТЬ У ТВОРАХ КОСТОМАРОВА 22
К. Подолянин
З МИНУЛИХ ЛІТ 27
М.
З НАГОДИ ЮВІЛЕЮ КНИГИ ДЕ КЮСТІНА 34
П. О-ко
ЧОТИРИ РОКИ ПІД СЛІДСТВОМ . 38
П. Кізко
ДОПИТ 41
Горпинепко
ДО ПИТАННЯ НАШОЇ СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНОЇ ПРАЦІ 42
Проф. В. Державин
ХРОНІКА КОЖНОДЕННОГО ГЕРОЇЗМУ 45
Свирид Люшня
ЯК ЮХИМ ПІДБОРІДЬКО В КОМУНІЗМІ ЖИВ 47
Лев Т. Орлигора — КИЇВ; Д. Фальківський — ДЕСЬ ЗА СТІНОЮ; Є. Фомія — ДНІПРО; П. Гетьманець — УПЕРЕД . 12, 15, 44, 48
ПОЖЕРТВИ 49

СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНИЙ МІСЯЧНИК
Ч. 12 (75) ГРУДЕНЬ, 1953 РІК VI

ВИЗВОЛЬНИЙ ШЛЯХ
Суспільно-політичний місячник
Видає:
УКРАЇНСЬКА ВИДАВНИЧА СПІЛКА

LIBERATION PATH
Published by the
UKRAINIAN PUBLISHERS LTD.

РЕДАГУЄ КОЛЕГІЯ

АДРЕСА АДМІНІСТРАЦІЇ: 237 LIVERPOOL ROAD, LONDON, N.1., Tel. NORth 1828
АДРЕСА РЕДАКЦІЇ: 28 MINSTER ROAD, LONDON, N.W.2., Tel. HAMpstead 1771

НАШІ ПРЕДСТАВНИКИ

АВСТРАЛІЯ: Fockhan Library & Book Supply
17 Acacia Str. Glenroy, W. 9., Vic.

АРГЕНТІНА: Olexa Bunij
C. Warnes 2256,
Olivos, F.C.N.B.M.,
Prov. Buenos-Aires.

БЕЛЬҐІЯ: Omelan Koval
Bd. Charlemagne, 72. Bruxelles, 4

КАНАДА: Wasyl Kuc
P. Box 391, Hutingdon, P. Quebec

НІМЕЧЧИНА: Wolodymyr Jaworskyj
Erlingen, Hertleinstrasse 39.

ПАРАҐВАЙ: A. Kutchynskyj
Encarnacion.
Cosilla de Correo, 60,

США: Olexander Kobasa
936, W. 7-th St. Chester, Pa.

ДІТРОЙТ І ОКОЛИЦЯ:
S. Krupka
4519 Cicotte, Detroit 10, Mich.

НЬЮ-ЙОРК І ОКОЛИЦЯ:
H. Cebrij
721 E. 6-th Street, New-York City, N.Y.

ТУНІС: Roman Kasprук
Berrage de Ben-Metir
Boite Postale 15. Ain Draham

ШВЕЦІЯ: Ovs. J. Kostiv
c/o Johansson
Tors. gt. 49. III., Stockholm.

Всіх наших Кольпортерів, Передплатників і Читачів поза Великобрітанією просимо розраховуватися з нашими Представниками. Про кожну зміну адреси просимо повідомляти головну Адміністрацію в Лондоні.

Одночасно закликаємо всіх наших Читачів і прихильників допомогти нам розбудувати журнал. Якщо Вам подобається »В.Ш.« — придбайте для нього хоч одного передплатника або читача з-поміж Ваших знайомих, чим створите тривалі підстави для існування й розвитку Вашого журналу.

ПОДЯКА

Нашому співробітникові в характері преставника »Визвольного Шляху« п. д-рові Володимирові Савчукові, що виїжджає з Тунісу до США, за дотеперішню співпрацю складаємо щиру й дружню подяку.

На новому місці, бажаємо п. д-рові В. Савчукові найкращих успіхів.

Редакція і Адміністрація »Визвольного Шляху«

УМОВИ ПЕРЕДПЛАТИ »ВИЗВОЛЬНОГО ШЛЯХУ« У ВЕЛИКОБРІТАНІЇ

Річна передплата . . . . . 1 ф. 1 ш.
Піврічна передплата . . . . . 10 ш. 6 п.
Тримісячна передплата . . . . . 5 ш. 3 п.
Ціна одного примірника . . . . 1 ш. 9 п.

В інших країнах - у перечисленні на валюту даної держави.

ВИЗВОЛЬНИЙ ШЛЯХ
LIBERATION PATH

СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНИЙ МІСЯЧНИК

Рік вид. VI. Ч. 12 (75) ЛОНДОН, ГРУДЕНЬ (DECEMBER), 1953 Ціна — 1 ш. 9 п.

ДО НАШИХ ПЕРЕДПЛАТНИКІВ І ЧИТАЧІВ

З оцим грудневим числом »Визвольний Шлях« закінчує свою появу в дотеперішньому вигляді. З Новим Роком, тобто починаючи від січневого числа »Визвольний Шлях« буде виходити щомісяця у вигляді великого книжкового формату на 112 стор.

Крім дотеперішніх праць загальновідомих серед українського громадянства Авторів — Співробітників »Визвольного Шляху«, будемо друкувати також праці інших наших найкращих політичних, наукових, літературних і мистецьких сил, а зокрема матеріяли Української Вільної Академії Наук (УВАН) у Німеччині, що будуть щомісяця появлятися окремим розділом. Тим хочемо запевнити і дати нашим Читачам високоякісний журнал, на сторінках якого будемо порушувати найважливіші проблеми нашого багатогранного українського життя під кутом загальнонаціональних інтересів.

Зрозуміло, що видавання такого журнала, якого річник матиме понад 1 300 стор., або й більше, бо ми далі змагатимемо до побільшення його об'єму, збільшує дотеперішні кошти видання майже двічі. Тому ціна на »Визвольний шлях« мусить бути піднесена, але ми як і досі будемо старатися, щоб наш журнал був якнайдешевший, а тим самим був доступний ціною кожному, навіть перебуваючому у важких матеріяльних умовах Читачеві. Це і є головною метою нашого В-ва, яке не керується жодними »бізнесовими« ціллями, а хоче служити українській справі безкорисно так, як цього вимагають потреби нашої Воюючої Батьківщини. Будемо лише просити наших Читачів і Прихильників підтримати нас у таких справах:

1) Прикласти якнайбільше зусиль у поширенні »Визвольного Шляху«. Коли кожний Читач приєднає хоч одного Передплатника або Читача — то цим запевнить собі й українській еміґрації існування й дальший розвиток поважного і високоякісного журнала, якого брак серед нашої еміґрації дуже відчувається. Ми зокрема звертаємося до наших Читачів за океаном, де є дуже великі можливості для поширення »Визвольного Шляху«. Просимо також деяких наших Читачів і Кольпортерів у Великій Британії виявити більше, як досі солідности в поширюванні і розрахунках за »В.Ш.« та не підривати його матеріяльно.

2) В місяцях січні і лютому 1954 р. просимо перевести в усіх країнах, де »Визвольний Шлях« має своїх Читачів і Прихильників збірку на пресовий фонд »Визвольного Шляху«. Знаємо, що подекуди збірки на українську пресу стають непопулярні, але ми оце вперше за 6 років існування »Визвольного Шляху« звертаємося з цим закликом до наших Читачів і Прихильників. Ми вказали на те, чому така потреба тепер заіснувала і ми віримо, що наші Читачі і Прихильники спільно з нами докладуть усіх старань, щоб осягнути повище з'ясовану мету.

В наступному числі (за січень) подамо ширше про заплянковану кампанію за поширенням »Визвольного Шляху« і одноразову збірку на пресовий фонд, остаточний вислід якої опублікуємо на сторінках нашого журнала. В січневому числі подамо також нову ціну журнала і нові умови передплати.

При кінці звертаємося до тих усіх Передплатників, Читачів і Кольпортерів, які повністю або частинно, ще не розрахувалися за журнал за 1953 р. — і просимо [illegible] це негайно, щоб не бути руйниками »Визвольного Шляху«. Зокрема тепер, коли приступа[illegible]альшої його розбудови. Висилання пригадок забирає нам дорогий час і гроші на поштові опл[illegible]боржники нераз може й несвідомо стають руйниками власної національної преси. На щастя, [illegible]вою приємністю підкреслюємо, »Визвольний Шлях« має таких боржників небагато, але й в[illegible]підривають і так важкий матеріяльний стан нашого журнала.

В-во »Визвольного Шляху«

СМЕРТЬ ГЕНЕРАЛА *)

Поема 1948

Присвячую сл. п. Генералові УПА — Дмитрові Грицаєві — Перебийносові.

I

В колиску спати вдень дитя поклав —
Своє кохане сонце кучеряве
І сам, скупавшись, ліг на землю трав
І слухав, як на струнах вітер грав
Тихенько десь вечірній октави.

В обіймн вечора летів залізний гул —
На вулицях ще місто гомоніло...
Вже виплив місяць — ночі трубадур
І мчав грозі назустріч.
Велич бур
Він покохав, мов лицар гордий, смілий.

II

Чорними шатами вечора вкрита
В мурах за містом куняє тюрма.
Горем і тугою думи покриті,
Рвуться за ґрати на волю. Дарма.

Й лямпа під муром горить —
Хай собі й сторож не спить.
Думи гнівної нестрима ніхто, —
Хай із гарматами сторожів сто!

Марева сонні до келії лізуть —
Гетьте! — Бо мрії стокрилі не сплять.
Дзвонять їм, дзвонять і сталь, і залізо
Радісно й лунко на слави полях.

Пісня вколише їх горда
Юним бравурним акордом.
Ніч розіллялася морем бездонним —
Геть! О, геть, марева сонні!

III

Вже пізня ніч. Танцює п'яна темінь —
Поклав печать на очі в'язнів сон.
Справляють оргії, немов в гаремі,
Лукаві марева.
Кому ж, ясо,

В цю пору зброєю дзвениш, рокочеш
Кому? Кому гукаєш, громом серед скал?
Хто став на прю з грізним спокоєм ночі?
Він! Генерал!

Стоїть, мов статуя гнівного Марса,
Посеред келії лиш сам один...
О, підлий, підлий хаме, »брате старший«,
Ти пити дав мені гіркий полин
Неволі!

Може ще й покори схочеш —
Змією засичали в тишині слова
І лютим гнівом запалали очі.
Та раптом десь заойкала сова...

Щоб сторож не почув на коридорі,
Навшпильках він наблизився до вікна
І глянув вгору — світять ясні зорі...
— Чого в цю ніч озвалася вона? —

Скажи, скажи, сліпий віщуне смерти,
Нащо ще кпиш до розшалілих мук?
Я знаю сам — сьогодні мушу вмерти
Не від меча катів, а з власних рук!

Не винен я, що тут попав в ці мури —
Живого підступом мене взяли
Розбійники, щоб потім на тортурах
Я потоптав святе і випив весь полин
Нікчемної покори!
О, ні! Завчасний, кате, твій тріюмф —
Не поганьбиш, бандите, честь мою!

IV

— Я мушу, мушу вмерти, — честь спасати!
Та як в цю мить жорстоку смерть знайти?
О, зброє рідна! Зброє — вірна мати,
Огидним підступом катюга видер
Тебе, підступно, з рук моїх.
Та хай!
О, Боже, Боже — смерть найтяжчу дай! —
Не хочу бачить, чути я огид.

І блюзу вмить із себе зняв —
О, зараз смерть знайду сувору!
Замкніте очі любі зорі,
Або спаліть мене в своїх вогнях!

---

*) Генерал **Дмитро Грицай-Перебийніс** — член Проводу ОУН і шеф Головного Військового Штабу УПА. Член УВО, член ОУН від перших днів її існування, військовий референт Красвої Екзекутиви ОУН у 1933 році; кількакратний політв'язень польсь[ких] в'язниць та довголітній в'язень концтабору в Березі Картузькій; член Проводу ОУН і військов[ий] референт у Проводі ОУН в 1940 р., учасник II-го Великого Збору ОУН, член Проводу ОУН і військов[ий] референт у Проводі ОУН в 1941-1943 рр.; політв'язень німецької тюрми в 1945 р., член Проводу ОУ[Н] в 1943-45 рр. і шеф Головного Військового Штабу УПА в 1945 р.; редактор підпільних військових пі[дручників], делеґат Проводу ОУН з Українських Земель до Проводу ОУН за кордоном. Разом з другим [членом] Проводу Дмитром Маївським (Косар-Тарас), членом Проводу ОУН, визначним публіцистом і орган[ізатором] та головним редактором »Ідеї і Чин«, під час переходу за кордон попав у руки большевиків на терен[і] Австро-Словаччини. В безвихідній ситуації, кинений у в'язницю, покінчив зі своїм життям 19. 12. 1[9]45

Спаліть, спаліть, щоб і кістки не позбирали
Собаки люті.
Ні!!
То задушить!
Демони хижі!

Раптом — Генерале!
Тихенько щось озвалося в душі:
— Ти хочеш вмерти. Може краще жити?
Колись Вкраїні ще придашся ти.

Тебе, я знаю, пощадять кати.
Покинь, покинь ці заміри сердиті.
В житті ти був завжди, як сталь, твердий,
Тож і тепер не здайсь тортурам.
Ти скільки переніс терпінь, біди,
То що ж, страшні тепер тобі ці мури,

Чи може лячно, що обдурить
Тебе нікчемний ворог і служить
Собі тебе заставить?
Не бійся! Май відвагу! —
Лукавий бог Кремля тобі чужий!

Ти хто? Ти хто такий? Скажи, хай знаю —
Ти голос Бога — добрий Дух із раю,
Чи сатани злочинного февдал —
З думками бився, бився Генерал!

— Нащо вам мук моїх, демони
Скажіть, скажіть, хто ви такі?
Чиї в душі моїй ці тони —
Такі підлесні та гидкі?

О, ні! недобрий дух ти! Чую, чую —
Ти злого духа чорта-плід!
Ти сумнів зимний, наче лід —
Ти в душу й серце ллеш отруту злую!...

Будь проклят!
Враз почув він голос дужий:
— Чого, чого ти завагався, друже?

Ти армії гнівної генерал,
Що у боях не знав полону!
Наказ твій мчав за Тиссу, за Урал —
Вперед! Для нас нема кордону!

На прапорах твоїх полків
Лиш воля або смерть — були девізом.
Та й у серцях хоробрих і палких
Лиш ці слова дзвеніли, мов залізо!

Невже ж у тебе, лицарю, хоча й без зброї,
Не стане сили стать тепер героєм?

Скажи, мій сину, що дадуть мені
Твої в тюрмі надлюдські терпіння?
Чи треба більше сліз і мук руїнам?
Я месті хочу! Месті і вогнів!
Повстань!

Твоя мати — Україна.
Геройських чинів жду! О, жду!
— Он бачиш? Чуєш гуркіт на степах —
Колони вкрили вістрями простори.
Реве, прибоями гукає море —
Сміється горда пісня на устах
Грізних матросів.

Ген, квітчають зорі
Грімкі ескадри.
Хто ж освітить шлях,
Хто поведе борців до перемоги?

— Тепер Твій голос, Боже, чую в собі —
Твої, Вкраїно, віщії слова!
Вогонь, вогонь святий в моїй утробі
Горить, пала.

І знову десь сова
Заплакала, немов мала дитина,
І грім далеко в горах застогнав —
І хтось так боляче захлипав — сину!.

— Ти знову, знову, ідоле чужий,
Мене ось тут лякаєш жахом смерти.
Смішний ти! Я для неї чесно жив,
Для неї чесно й гідно вмію вмерти!

— Лети, мій духу, в сонячні світи,
Лети, лети — готуй нові колони!
На полі бою ждіть мене, кати!
Потоне в крові там твоя корона,
Москво злочинна!

Й присуд там тобі
Народ напише вістрями баґнетів,
За Петроград гнилий, за Січ, Сибір,
За конституцію і тридцять третій!

V

Вже досвіток послав до келії перші стежі —
Сідала рання золотінь на чорні тіні,
Як дужий голос вилетів з-за ґрат в безмежжя —
— Прощай народе мій! За Тебе, Україно!...

Заглянув вартовий — лиш синє мертве тіло
Звисало із залізних штаб, захряслих в мурах.
Гроза сердита на гнівних устах сиділа —
Й ходила смерть по келії німа, понура...

Та дух його — чи чуєте — кричить, гука:
— До бою, лицарі! За мною в наступ! Сміло!
Із вами я! Ваш Генерал! Мій меч в руках!
[illegible]с веду!
Хай знає ворог озвірілий
боях рішає Дух — не тіло!
Січень, 1948 р.

(Із збірки »Непокірні Слова«)

НА МІЖНАРОДНІ ТЕМИ

СХІД І ЗАХІД

Між західніми політичними колами існує нічим неоправдана опінія, що у висліді смерти Сталіна большевики будуть проводити політику миру і що на найближчі роки небезпека совєтської аґресії не загрожує. Але незалежно від такої легкодушної опінії Заходу, об'єктивні дані незмінно вказують, що СССР іде далі шляхом аґресії і війна з ним неминуча. Непогамований московський імперіялізм, що під гаслами світової пролетарської революції хоче завоювати цілий світ, крах економіки, постійне залякування народніх мас поворотом капіталізму, як теж змальовування страхіть американського імперіялізму, порівнюючи його до гітлерівського, все це мусить довести до зудару двох систем, які побіч себе існувати не можуть і між ними до остаточної розправи мусить прийти. Тому не стоїть питання, як уникнути війни, бо вона розгортається по всьому світі наймодернішими методами й формами, якими послуговується большевим, а стоїть питання, як її виграти й оборонити ще вільний світ перед тотальним знищенням, яке йому несе большевизм.

ЕФҐ, Атлантійський союз, договір США з Еспанією — все це творчий вклад в оборону волі ще вільних націй Заходу й обов'язком кожної вільнолюбивої людини є його підтримувати. Але воля є **неподільна.** Доки тиранія панує над ¾ мільярда людей в Европі й Азії, існує незмінна загроза для всього світу. Оборона Заходу перед большевиками може йти лише шляхом **знищення** його на Сході Европи і Азії та **відбудови** самостійних і суверенних держав поневолених Росією народів. Така оборона перед московсько-большевицьким імперіялізмом можлива **тільки** при **співпраці** західніх потуг з національними підпільними рухами за залізною заслоною і їх **всебічній підтримці** великодержавами Заходу. Зворотний пункт у політиці психологічної війни могла творити відома пропонована резолюція визволення в Конґресі США, яку, на жаль, знято на певний неозначений час з обговорення. Вирішальні крути Заходу в своїй мирній політиці прийняли тактичну загру Кремля, як намагання знайти якийсь модус вівенді з вільним світом, щоб уникнути третьої світової війни. Але бачимо, як щораз більше уштивнюється політика Кремля, який фактично відкинув усі мирні пропозиції Заходу, включно з найбільш компромісовою пропозицією Черчіля. Таке тактичне лявірування Кремля має метою:

а) Знайти передишку для опанування ситуації в самому СССР, що розхитаний визвольно-революційною боротьбою поневолених народів. Переводячи чистки під претекстом направлення кривд і посередньо складаючи відповідальність на Сталіна за минуле, большевики, роблячи позірні зміни, хочуть вилонити черговий раз непокірні елементи, і знищити. Для Заходу своєю »мирною« кам створюють нові ілюзії і надії.

б) Добитися від Заходу заяви про готовість гарантії статус кво, а тим самим про готовість р

тися від усякої визвольної політики по відношенні до поневолених Москвою народів, щоб розвіяти їхні сподівання на допомогу у визволенні та насторожити проти Заходу поневолені Москвою народи, показуючи їм наявно, що для Заходу вони є лише предметом звичайного торгу.

в) Використовуючи суперечності поміж західніми великодержавами, роз'єднати західній світ та внеможливити озброєння протибольшевицько наставлених, але переможених у минулій світовій війні націй (Німеччина, Японія).

В основному ж Кремль жде лише нагоди, щоб несподівано напасти на Захід, перед тим здемобілізувавши його і ізолювавши від нього різні країни. Корейський конфлікт, у якому були безпосередньо заанґажовані США і ООН, хвилево припинила Росія з огляду па її внутрішню ситуацію, бо цей конфлікт створював почуття нестабільности поміж США і СССР та морально скріплював осамітнену боротьбу поневолених народів в СССР надіями, що з цього конфлікту розгорнеться остаточна розправа всього вільного світу з большевизмом. Умови завішення зброї в Кореї на базі статус кво анте при безпосередньому заанґажуванні США і ООН проти Північної Кореї, недосягнення проклямованої США цілі війни і, нарешті, принижуючі для полонених умови та події, які діються в невтральній зоні в таборах полонених — компромітують Захід також і перед антибольшевицькими азійськими націями.

Остаточна розправа з Москвою, як учить досвід, мусить бути переведена на її **етнографічній території** з її власними силами, якщо світ прагне звільнитися від постійного тиску і страху перед аґресією та хоче забезпечити собі тривалий мир. Периферійні війни Москва, що оперує з т. зв. внутрішньої лінії, як евроазійська потуга, може відкрити, коли і де захоче та вести їх чужими руками, висотуючи з Заходу прямо останні соки. Для Москви це тим легше, коли вона підшивається під оборонця національних прагнень азійських народів, виступаючи, як носій національного визволення колоніяльних народів, як носій їх соціяльного визволення від февдалізму. Захід з його колоніяльним імперіялістичним захистом февдальних систем в Азії, де спирається подекуди на февдальні верстви, ані ідейно, ані політично чи стратегічно не витримує з Росією конкуренції в Азії.

Насьогодні світ можна поділити, як ніколи досі в його історії, на дві частини: на поневолені і на вільні, але загрожені поневоленням і рабством нації. Більше, як одна третя всього людства знаходиться під владою тиранії. Через це проблема поневолених націй виросла до **найважливішої** з усіх світових проблем. **Наймаркантнішою** рисою останнього десятиліття світової історії — це **визвольна боротьба** десятків народів підбитих московським імперіялізмом і комунізмом. Західні великодержави поступаються національно-визвольним змаганням досі залежних

від них націй Азії і Африки і таким чином національно-визвольні ідеї у світових взаєминах сьогоднішньої доби набувають першорядної ваги. Ще більше значення, як по цей бік залізної заслони, має національно-визвольна боротьба, по той бік залізної заслони. Ідеї національної суверенної держави кожного народу по той бік залізної заслони, розвал російської тюрми народів на національні держави, розвал штучних конструкцій, привернення суверенітету всім т. зв. сателітним державам у їх етнографічних межах, поворот виселених і депортованих на землі їх прадідів — це є рушійні ідеї визвольної боротьби проти большевизму, що розсаджує СССР зсередини. Закордонна політика СССР завжди залежна в першу чергу від внутрішнього тиску поневолених націй, а не тільки від функції тієї чи іншої міжнародньої констеляції. Зовнішньо-політичні маневри большевиків і всі можливі поступки є диктовані зокрема національно-визвольними процесами і можливим позитивним відношенням до них західніх потуг. Москва тримається незмінно тези Леніна: один крок взад, два вперед. Цю тезу стосовано після періоду воєнного комунізму, з нагоди блькади Берліну і тепер повторюється. Але основна лінія Леніна і московських царів лишається надалі ця сама, тобто через підкорювання Азії іти на повне поневолення Европи і всього світу. Підтверджуючи зрадливу суґестію про можливість мирного співжиття країн »капіталізму і комунізму« та приймаючи фальшиву й підступну тезу Сталіна про більші суперечності і можливості конфлікту у західньому бльоці, ніж поміж большевизмом, а Заходом, — XIX з'їзд КПСС розпочав посилену акцію роз'єднювання єдиного фронту вільного світу. Ця акція ведеться в лоні вільного світу, наприклад — Францію приманюють старим союзом, Великобрітанію — можливістю торговельних взаємин, а з другого боку — у формі порізнювання поневолених Москвою націй із Заходом та мобілізації кольорових народів проти Заходу. Це, що національно-визвольні рухи розсаджують СССР зсередини, вже не вдається більше приховувати большевикам і тому всю свою увагу на XIX з'їзді партії вони присвятили »на дружбу народів — силу СССР«.

Політика СССР не лише по суті, але й по формі, виявляє себе повністю російською, імперіялістичною. Доказами є: тотальний русифікаційний курс, ґлорифікація всього московського та мобілізація росіян на захист російської імперії, як єдиних носіїв большевизму, бо поневолені народи в цілому, за виїмком хіба запроданців, станули проти комунізму.

Наявне протиставлення росіян і нечисленних запроданців численним мільйонним масам неросіян створює кризову ситуацію в СССР і сателітних країнах та підтверджує провал інтернаціоналістичних ґасел большевизму. Московська імперія, хоч тепер вона комуністична, осталася незмінно колосом на глиняних ногах. Її сила — це інакше слабість Заходу і його неправильна постава до національно-визвольної боротьби поневолених нею народів. Москва свідома, що її слабістю є саме проблема поневолених нею народів і можливість їх співпраці, як рівнорядних контрагентів з вільним світом. Тому основним завданням свободолюбного світу є не звільняти її від цього страху, а навпаки — постійно його скріпляти.

Провал ідеї большевизму (комунізму) слідний у тому, що большевики підшиваються під гасла боротьби за національне визволення. Є це останній рятунок перед остаточним банкрутством комуністичних ідей.

Неправильними є думки, що східнє Льокарно, пакт неаґресії або якась ґарантія взаємобезпеки, Люґано чи конференція »п'ятьох великих« — забезпечать мир і задовольнять російський ненаситний імперіялізм. Неймовірні зброєння Росії не викликані страхом перед західньою аґресією і жодна примирлива політика Заходу їх не спинить. Кожний новий компроміс Заходу з СССР — це ще один ступінь на шляху до капітуляції перед большевизмом, якому йдеться про завоювання цілого світу, а не про те, як забезпечити мир у світі. Для большевицько-московських тиранів — мир є лише іншими методами і формами веденої війни. Війна і ненаситне загарбництво — це суть московського імперіялізму і лише з його знищенням може настати справжній мир. Для системи деспотії загрозою є навіть найглухіша закутина світу, де живуть свобідні люди, звідкіля промінь волі може проникати в царство тиранів і будити народи до вільного життя. Тому західній сіт не може приготовлятись на довготривалий мир, а мусить приготовлятись до оборони своєї волі перед московсько-большевицьким імперіялізмом. Тут уже стоїть питання не компромісу, а капітуляції Заходу. Але в першу чергу західній світ мусить звільнитися від страху перед большевицьким давуном, що паралізує його волю до оборони і активної політики визволення. Також, як ми вже казали, цілком неправильною є думка, що, мовляв, причиною зброєння і підготовки Росії до війни є її страх перед Заходом і звідти висновок, що західня політика повинна звільнити Росію від страху. Бо хоч різними компромісами Захід старається »звільнити« Росію від страху, але Захід не всилі звільнити її від справжнього страху перед поневоленими нею народами і їх визвольно-революційною боротьбою, що охоплює всі уярмлені нею народи.

Тому, що зовнішня політика Росії узалежнена від її внутрішнього стану, чим сильніша визвольна боротьба поневолених народів, тим менша загроза підбиття Росією решти вільного світу. Чим більша підтримка з боку західнього світу визвольної боротьби поневолених Росією народів, тим більша шанса льокалізації провокованої і веденої Росією війни. Поширення влади Москви на численні території з природи речі послаблює її і вможливлює спротив широких мас поневолених народів, бо носії імперії, тобто командна російська верства, не в силі опанувати ситуації.

Найосновніше, що мусить зрозуміти західній світ, це те, що шлях до світового тривалого миру веде не через пактування з Росією, але через підтримку національно-визвольної боротьби поневолених московським імперіялізмом націй, яка зсередини підриває російсько-большевицьку імперію.

Б. Озерко

Інж. Д. Шалдій

Вересневий пленум ЦК КПСС та механізація сільського господарства СССР

Вересневий Пленум ЦК КПСС виніс ухвалу про якнайскоріший розвиток сільського господарства СССР, яке, як визнають самі найвищі керівники партії та уряду, далеко відстало від розвитку совєтської індустрії. Пленум ухвалив низку заходів у галузі розвитку сільського господарства з таким розрахунком, щоб за 3-4 роки піднести його до рівня розвитку індустрії та випродукувати продуктів харчування такою кількістю, яка задовольнила б потреби населення СССР. Такою ухвалою Вересневий Пленум підкреслив свою не лише економічну але також і політичну ціль.

Цілком зрозуміло, що сталінські п'ятирічки не оправдали себе в розвитку сільського господарства. В той час, коли кремлівські володарі твердять, що совєтська індустрія майже в 55 разів перевищує індустрію царської Росії, то в сільському господарстві самі признаються, що в своєму розвитку воно лише в 12 разів перевищує сільське господарство царської Росії. Такі ножиці розриву між індустрією а сільським господарством є не до подумання не лише з політичного, але й з економічного погляду. Відставання розвитку сільського господарства від темпа розвитку індустрії великою мірою гальмує розвиток останньої. А в першу чергу індустрії воєнної. Перспективи неухильности третьої світової війни, передбачування повної блькади СССР ззовні — примусили ЦК КПСС і уряд СССР звернути головну увагу на розвиток і піднесення продуктивности. А це значить, що СССР готується до війни швидкими темпами. Війна вимагає не лише танків, літаків, артилерії, кулеметів, рушниць, набоїв і т. п., але й хліба, консервів, збіжжя, одягу, взуття, мануфактури. Сільське господарство, що є найголовнішим постачальником тих продуктів під час війни, мусить обов'язково стояти на високому рівні.

Отже, стає цілком ясно, що не може бути тут мови чи надії на те, що совєтська влада винесла свої рішення про піднесення сільського господарства, щиро турбуючись добробутом і потребами населення. Такі заходи в сільському господарстві диктують їй у першу чергу політичні моменти та потреби воєнної підготовки. Совєти знають, що в майбутній війні їм прийдеться воювати з тією країною, яка під час другої світової війни постачала для них не тільки зброю і амуніцію, але й консерви, одяг, взуття та інші продукти. Постанова Пленума ЦК КПСС хоче заразом убити кілька зайців. З одного боку в країні буде накопичуватись величезна кількість продуктів, потрібних для війни, а з другого боку — збільшення продуктивности сільського господарства, хоч якоюсь мірою підноситиме рівень життя населення. Бо коли населення живе в нужденних умовах, то найменше поліпшення його матеріяльного стану може створити кращий для большевиків психологічний настрій населення та викликати надію на поліпшення життьових обставин. Далі — ухвала ЦК КПСС розрахована, як міжнародній пропаґандивний трюк для населення т. зв. капіталістичних країн та дає п'ятим комуністичним колонам ґрунт опертя для совєтської пропаґанди за кордоном з метою розкладу народніх мас несовєтських країн. Для західнього світу така постанова створює також ілюзію, якщо не про »переродження« совєтської влади, то хоч про те, що СССР тепер зайнятий »мирним будівництвом«, і небезпека війни щонайменше відсунена. Тобто створює ілюзію миру, про який тепер наївно мріє і говорить західній світ.

Як відомо ЦК КПСС звернув велику увагу в своїй постанові на механізацію сільського господарства. Ухвалив надіслати в колгоспи, радгоспи і МТС-си 100,000 різних кваліфікованих спеціялістів, інженерів і техніків з індустрії та інших галузів совєтського господарства. Про те, що ці спеціялісти не їдуть на село добровільно, як про це пишеться в совєтських газетах а »примусово-добровільно« — стверджувати і не треба, бо це стара й добре відома совєтська метода. Тим більше, що спеціялістів спрямовує на села не »совєтська влада«, формою якої в СССР є т. зв. »совєти депутатів«, а партійні комітети. Це свідчить також про те, що ЦК КПСС вирішив зміцнити в селі свої політичні позиції. Так було під час організації МТС-ів, коли по ухвалі ЦК ВКП(б) в МТС-ах були створені політвідділи, що користувалися подібними правами що й ҐПУ-НКВ-МВС. Під час колективізації до сіл були спрямовані також відомі 25-тисячники з совєтської індустрії. Були це вибрані обкомами і райкомами партії довірені комуністи. Так само і тепер. До сіл у колоспи, МТС-си і радгоспи спрямовуються не звичайні спеціялісти, а спеціялісти-партійці. Спішна підготовка до війни і зв'язані з нею економічні проблеми сільського господарства вимагають мати в селі не звичайного голову колгоспу, але такого голову колгоспу, щоб був довіреним партійцем, який не »підведе« партію і уряд.

Отже, знову хочемо наведеними нами фактами запєречити твердження тих наших еміґраційних »теоретиків«, які уважають, що в СССР настав новий НЕП та що »кадри національної революції« находяться в комсомолі і партії.

Збільшення сільсько-господарської продукції може, хоч якоюсь мірою, піднести життьовий рівень населення, зокрема селянства. Бо якби держава не намагалась все »заготовити« виключно для себе порядком обов'язкової здачі продукції державі, то все ж таки вона не зможе забрати від селянина всієї сільсько-господарської продукції. В такому випадку вона взагалі може стратити серед селянства ґрунт опертя, який і так є дуже слабий. Зрештою, грабіж селянства йтиме і вже йде іншими шляхами, а що норми обов'язкової здачі збіжжя, технічних культур, городовини, овочів, м'яса і т. п. будуть збільшені, то в цьому немає й сумніву. Для того й підвищено державні заготівельні ціни, що набагато розбігаються

з тими цінами, які потрібно було б установити, щоб задовільнити потреби селянства.

Хоч партія і уряд увесь час настирливо пропагують, що добробут селянства під час совєтської влади значно підвищився, але фактичні цифри свідчать зовсім навідворіт. У 1939-40 рр. совєтська преса подавала про кількість збіжжя і грошей, яку одержував колгоспник за один трудодень, що в середньому виносила: 2 кг. збіжжя і 4,5 руб. грішми. Але в той час (до другої світової війни) ціни на промислові товари були набагато нижчі ніж тепер. У 1953 р., як подає совєтська преса, колгоспник, напр., котовського району, одеської области, отримує 2,5 кг. збіжжя і 2,5 руб. грішми (»Правда« від 16. 10, 1953). В колгоспі »Большевик«, шосткинського району, сумської области, на трудодень припадає по 1,5 кг. збіжжя і 5,54 руб. грішми (»Правда« від 17. 10, 1953 р.). В колгоспах куп'янського району, харківської области, на трудодень припадає по 2,4 кг. зерна і 7,5 руб. грішми (»Ізвєстія« від 2. 10, 1953 р.). Отже, якщо й існує збільшення в зерні та грошах за трудодень у 1953 р., то в порівнянні до цін з-перед другої світової війни жодного практичного збільшення немає, бо повоєнні ціни на продукти виробів широкого вжитку набагато вищі від цін на продукти до війни, що й змушувало уряд аж 6 разів знижувати по другій світовій війні ціни.

Щоб піднести розвиток сільського господарства до воєнних вимог, Пленум ЦК КПСС звернув увагу також на механізацію в колгоспах, радгоспах і інших галузях сільського господарства. Як показує совєтська статистика, з механізацією сільського господарства далеко не є все впорядку. Постачання сільського господарства машинами, навіть у порівнянні до 1950 р., значно зменшилось у 1952 р. Про це свідчить така табличка:

	1950	1951	1952
1. Тракторів	180.000	137.000	131.000
2. Комбайнів	46.000	53.000	41.000
3. Вант. автомашин . .	82.000	59.000	57.000

Як відомо, одним з головних показників сільського господарства, є тяглова сила, яка в господарстві працює. Бо ця сила виконує всі тяжкі та інші праці, де не можна застосувати силу людини. Такою тягловою силою в совєтському сільському господарстві до війни були в основному коні. Тепер коней в більшості заступили трактори. До початків колективізації в сільському господарстві було 33,4 мільйонів коней. Але під час колективізації кількість коней зменшується до 16,1 мільйонів. У 1935 р. кількість коней впала аж до 14.4 мільйонів. Від 1935 р. кількість коней у совєтському сільському господарстві почала поволі зростати і в 1940 р. доходить до 18 мільйонів. Але друга світова війна знову знищує кількість коней так, що на початку 1945 р. їх нараховується лише 11 мільйонів. В 1952 році число коней зростає до 16 мільйонів, тобто досягає цієї цифри, яка була під час колективізації. На початку колективізації постачання сільського господарства тракторами виконувалось за рахунок імпорту. Коли ж побудовано Сталінський, Харківський та Челябінський тракторні заводи, а також частинно пристосовано до виробництва тракторів Путіловський завод у Ленінграді, кількість тракторів у сільському господарстві з року на рік збільшується. Друга світова війна тракторний парк СССР знищує на 48 % і лише в 1952 р. кількість тракторів у порівнянні до 1940 р. зростає на 60 %. У повоєнну сільську господарку було спрямовано 536 тисяч тракторів (»Питання економіки« ч. 2, 1953 стор. 49). Згідно з пляном сільське господарство мало одержати 720 тисяч нових тракторів, отже, отримало на 25 % менше, як було передбачено пляном.

Зростання в сільському господарстві кількости тракторів потягло за собою зростання і кількости МТС-ів. До другої світової війни в 1940 р. большевики хвалились, що ніде в світі так високо не змеханізоване сільське господарство, як в СССР. Тоді нараховувалось більше, як 90.000 колгоспів та понад 7.000 МТС-ів. У зв'язку з укрупненням колгоспів, яке тепер припинене, кількість МТС-ів зросла до 8.939. Як знаємо, показником забезпечення сільського господарства тягловою силою є її кількість, що припадає на гектар орної площі. У зв'язку з ліквідацією приватного господарства в початках колективізації, орна площа була значно зменшилася. Але під тиском партії та уряду вона поступово стала зростати. Зростала за рахунок угноєння неорної площі, меліорації, зменшення лугів та пасовиськ, знищення лісів і т п. У 1940 р. орна площа в порівнянні з площею в 1916 р. збільшується на 43 % (1916 р. — 105 міль. га., 1940 — 150 міль. га). У 1952 р. кількість орної площі досягає до 155 міль. гектарів. Отже, коли перерахувати всю тяглову силу — кінську і тракторну — на одиниці механічної сили та порівняти її з кількістю одиниць тієї ж самої сили, яка припадала на 1 гектар 1916 р., то побачимо, що в 1952 р. на 1 гектар орної площі припадає на 20 % менше тяглової сили, як під час приватного землекористування, незалежно від того, що тоді тракторів не було (П. Голубков: »Питання розвитку народнього господарства СССР«).

Колективізація, не дивлячись на всю її технізацію, припинила розвиток сільського господарства. Щойно після закінчення т. зв. »сплошної колективізації« сільське господарство починає дещо підноситись. Механізація його йде дуже кволими темпами, хоч на степах гуркотіли трактори. Сільське господарство постійно терпіло на недостачу тяглової сили, яка від початків колективізації до 1940 р. включно, зростає лише на 12 %, а в той час орна площа зростає набагато скоріше й більше, ніж забезпечення колгоспів тягловою силою.

Під час голоду в 1946 р. орна площа скорочується на 24 %. У 1952 р. забезпечення сільського господарства тягловою силою досягає найвищого рівня від початків загальної колективізації, зростає на 53 %. І, власне, саме в час цього »найвищого розвитку« Пленум ЦК КПСС у своїх постановах змушений знову стверднти, що в сільському господарстві брак тяглової сили, а ця, що є — нерентабельно використовується. Сільське господарство терпить на недостачу механізаторів, трактори мають великі простої, зле ремонтуються, в полі під час оранки та збирання врожаю виходять з ладу, поголов'я ско-

ту (читай і коней — Д.Ш.) значно зменшилось, трактори зле забезпечені запасовими частинами, МТС-и дуже неякісно обробляють землю і т. д. Отже, всі ці причини, зазначені в постанові Пленуму, свідчать, що мимо постійної пропаґанди про розвиток і механізацію совєтського сільського господарства, насправді є з цим »господарством« щось далеко не в порядку, а вже найгірше є справа з тягловою силою. Бо скільки б у сільському господарстві не було тракторів, але коли вони стоять, або під час праці вибувають з ладу — господарство постійно терпить на тяглову силу. Тяглова сила лиш тоді ефектовна і корисна, коли вона знаходиться в дії, а не лиш у потенції. Нехай навіть на кожний метр орної площі припадає хоч би й по одному трактору, але коли він стоїть нечинний, то користи з нього ніякої і сільське господарство з економічного погляду не буде забезпечене тягловою силою. Можуть бути в колгоспі комбайни, сіялки, жатки, плуги, косілки та інший сільсько-господарський реманент, але коли їх нема кому тягати і обслуговувати, то для господарства вони жодної користи не приносять.

Постанова Вересневого Пленуму ЦК КПСС яскраво підкреслює, що трактори, комбайни та інший сільсько-господарський реманент МТС-ів та колгоспів мають дуже багато простоїв, зле ремонтуються і неекономічно вживаються. Тому Маленков у своїй промові на п'ятій сесії Верховної Ради СССР заявив, що найгловнішим завданням МТС-ів є створення постійних кадрів трактористів, машиністів, механізаторів і інших працівників різних спеціяльностей. Таким чином, у сільському господарстві, як в МТС-ах так і в колгоспах і радгоспах, буде закріплятися кваліфікована сила і вартість чорноробаколгоспника ще більше впаде. »Самопливу« чи втечі з колгоспів до міста тепер уже не буде. За втечу з сільського господарства будуть судити судом. Раніше голова колгоспу міг на прохання колгоспника на власну руку відпустити його тимчасово з колгоспу на працю до міста. А тепер уже й це буде неможливе, бо сільським господарством будуть займатися державні плянові установи. Злишки робочої сили будуть перекидатись до інших колгоспів, а коли буде потрібно, будуть збільшувати або організувати нові колгоспи. Плянування робочою силою в СССР уже давно стосується. Ще в першу п'ятирічку колгоспи одержували т. зв. »развьорстку« на »вербовку« з того чи іншого колгоспу колгоспників на великі будівлі. Але тоді все це робилося, хоч позірно, певною мірою добровільно тим більше, що багато колгоспників старалося використати цю нагоду, щоб утекти з колгоспу та стати робітником виробництва, де все ж таки в порівнянні до колгоспного життя було краще. Тепер у зв'язку з новим курсом партії того не буде.

Крім чисто політичних цілей спрямовання до сільського господарства робітників партійців-спеціялістів з виробництва, є ще й інша ціль, а саме — прищеплення колгоспникові робітничої психіки. Це дуже важливий момент, який не дає спокою компартії, а совєтською мовою він звучить, як »знищення різниці між містом і селом«. Це рівнозначне знищенню психіки селянина, яка заважає большевикам у »побудові комунізму«. Зрештою, запроєктовані ще Сталіним заходи »знаціоналізувати« колгоспи, що мало б бути одною з умов для переходу до комунізму, мають зовсім перетворити селянство і робітництво в одну однорідну масу. Бо коли колгоспи будуть уже навіть не власністю »кооперативної артілі«, під шильдом якої вони дотепер виступають, а власністю держави, то селянин буде таким само звичайним робітником, як сьогодні є робітник підприємства.

Другим важливим питанням, яке Маленков висунув на 5-тій сесії Верховної Ради СССР, є посилення обладнанням сільського господарства машинами, тракторами, особливо машинами пропашними, посилення ремонтної бази МТС-ів та якнайбільше розширення електрофікації сільського господарства. Отже, Маленков на першому місці поставив справу »кадрів«, а на другому — забезпечення сільського господарства машинами. Це не випадково. В пляні партії завжди на першому місці стояли »кадри«, які мають не лише зберігати від розвалу СССР, але й забезпечити справність і працю механізованого сільського господарства.

Заплянованє »оснащеніє« сільського господарства тракторами й машинами може спричинитися до розв'язання кризи тяглової сили в сільському господарстві, що в свою чергу піднесло б сільсько-господарську продуктивність. Але на цьому не кінець. Піднесення сільсько-господарської продукції дасть можливість піднесення такої важливої галузі промисловости, як тяжка індустрія, а зокрема в галузі палива. А в кінцевому висліді, що, власне, є головною метою большевиків, приведе до посилення і піднесення воєнного потенціялу СССР, що буде творитися під плащиком »мирного будівництва«. Шильд »мирного будівництва« найбільш поплатний. Він криє перед підлеглими громадянами правдиві цілі большевиків та присипляє увагу західнього опортуністичного світу перед небезпекою московсько-большевицького імперіялізму. Бо ж хто із західнього світу може протиставитися піднесенню сільського господарства в СССР, хто буде заперечувати потребу піднесення життьового стандарту громадян СССР? На такі цілі СССР ще й позику або й різного роду »торговельні« і промислові обміни може зискати від Заходу. А на практиці — це буде скріплення воєнного потенціялу СССР.

Подобаються нам ці факти чи ні, але ми з ними мусимо рахуватися. Мусимо пам'ятати також, що мимо важкої сільсько-господарської ситуації в СССР до повного занепаду сільського господарства в СССР самочинно не прийде. СССР увесь час буде збільшувати кількість орної землі, бо там цілини і неорних земель є ще безмежні простори. При большевицькій державній системі господарювання, зокрема в сільському господарстві, не буде вирішальним те, що, напр., в Україні врешті скінчиться можливість поширювати орну площу. Як треба буде, Москва перекине цілі МТС-си, колгоспи і радгоспи в Сибір, на далеку північ і там поширюватиме орну площу. Ми часто звикли думати, що коли большевики переводять якусь »реформу«, то вона мусить бути дурна. І нераз дуже помиляємося, бо те, що вони свої

»пляни« переводять брутально, методами насильства і терору ще не означає, що большевики в цьому не бачать конкретної, точно означеної цілі. Не для похвали большевизму-комунізму пишемо це, а на те, щоб підкреслити необхідність глибоких студій усього господарства совєтської системи, щоб не ставитись до большевицьких заходів легковажно і не надіятися, що большевицькі потягнення в економіці й політиці приведуть до того, що совєтська влада сама від себе завалиться. Лише вивчення совєтської системи і реальні прогнози дають можливість знайти слабі щілини, в які треба вбивати клини, щоб розхитати цю систему. І так, напр., мусимо рахуватися, що в найближчих роках совєтське сільське господарство буде забезпечене тягловою силою, як механічною, так і живою (кінською), а коли прийде третя світова війна і для армії заберуть із сільського господарства трактори, то їх заступатимуть коні. До того і спрямовані постанови в справі піднесення розвитку тваринництва, не кажучи вже про забезпечення населення сільсько-господарськими продуктами та продуктами від тваринництва.

П. Слобожанський

Українські націоналісти — найбільші вороги большевизму

ЮРІЙ СМОЛИЧ У СВОЇЙ КНИЗІ »ВОРОГИ ЛЮДСТВА ТА ЇХ НАЙМАНЦІ« ОДВЕРТО ВИЗНАЄ ДІЮЧУ СИЛУ ОУНІВСЬКО-НАЦІОНАЛІСТИЧНОГО РУХУ В УКРАЇНІ

В 1952 році державне видавництво політичної літератури УССР в Києві видало книжку відомого в підсовєтській Україні письменника Юрія Смолича — **»Вороги людства та їх найманці«.** Хоч книжка видана більше року тому, все ж за межами України вона мало популярна, а ще менше згадувано про неї в закордонній українській пресі. Тим часом книжка Юрія Смолича має безперечний інтерес для найширших кіл українського громадянства, бо вона засвідчує, удокументовує боротьбу українських націоналістів-революціонерів у Краю руками самого ворога української протибольшевицької національно-визвольної революції. Але щоб передчасно не робити висновків, зробім екскурс до самої книжки Юрія Смолича »Вороги людства та їх найманці«. Навмисне подамо ширші цитати, скільки вони є надзвичайно характеристичні. Всюди підкреслення в цитатах наше.

Отже, книжка пише про »ворогів людства«, тобто про американських та інших »буржуазно-капіталістичних аґресорів«, які буцімто лише те й роблять, що гноблять народи та готуються до нападу на Совєтський Союз із тією самою загарбницько-поневолювальною метою — пригнобити і інші народи світу. »Їх найманці«, тобто найманці міжнароднього капіталістичного »вовчого світу« є ніхто інший, як тільки українські націоналісти. Юрій Смолич називає їх просто — бандерівцями, оунівцями.

Поставивши таким чином на один бік західньо-капіталістичний, а на другий — »бандерівсько-оунівський« світ, автор книжки, свідомо чи несвідомо, ставить український націоналістично-революційний рух в Україні на досить поважну площину, чим підносить його авторитет перед цілим людством. Про перших і других Смолич пише надзвичайно гостро, нервово, часто-густо прямо таки мало не московським вуличним »матом«, тримаючись тієї ж московської засади: »Крой Ванька, Бога нет!«. Так пишучи про схвалений 10 жовтня 1951 року закон Сполучених Штатів Америки, підписаний тодішнім президентом Труманом, під офіційною назвою »Закон 1951 року про взаємне ґарантування безпеки«, в якому було схвалення виділення 100 тисяч американських долярів на підтримання протибольшевицьких рухів поза залізною заслоною, — Юрій Смолич аж захлинається від злости:

»Так чинять тільки розбишаки в темному лісі, на глухих дорогах: спочатку вони ховаються в кущах, а тоді вискакують з ножами в руках і кидаються на перехожих«. »І в змові цій — теж подібно до гітлерівських провокаторів та майстрів підривної »діяльності« — американські палії війни в першу чергу використовують покидьки роду людського, мерзенних відщепленців та зрадників, отих »будь-яких відібраних осіб«, — для шпіонажу, диверсій, економічного шкідництва та спроб підірвати зсередини організації трудящих«.

Решта розділу про американський закон про взаємне ґарантування безпеки написана в тому самому або подібному до цього тоні. Юрій Смолич, цей справжній найманець московсько-комуністичного мракобісся, розлютився найбільше, очевидно, за те, що американці, не зважаючи на неодноразові протести уряду СССР відмінити свій закон, який начебто порушує всі міжнародні права і норми взаємостосунків між державами, — не лише не відмінили, а впровадили його в дію. Власне, це лють, самособою, не стільки самого Смолича, скільки цілої московсько-комуністичної влади в Україні, бо вона, ця насильницька влада, добре знає ціну всіх протибольшевицьких і протимосковських актів, що їх запроваджує Захід.

Використовуючи нагоду виступити і проти свого найбільшого внутрішнього ворога — українських націоналістів — московсько-большевицький центр у Києві через свого вірного найманця Юрія Смолича випускає цілу сальву лайливих обвинувачень на адресу оунівців, тобто членів або прихильників і симпатиків ОУН в Україні — бандерівців, як їх ще називає Смолич. Окреме місце в тому Смолич присвячує питанню вбивства досить відомого українцям большевицького посіпаки Ярослава Ґалана, комуніста, який саме в розпал революційно-визвольної

боротьби УПА проти окупантів України служив большевикам літературою й доносами.

»24 жовтня 1949 року у Львові, — пише про ту подію Смолич, — вчинено страшне злодіяння. Об одинадцятій годині ранку в своїй квартирі біля свого робочого столу був по-звірячому вбитий відомий український письменник Ярослав Галан. Він був зарубаний сокирою.« »Убивця був виявлений і став перед судом народу«. »На процесі у Львові, який судив бандита Стахура — вбивцю Ярослава Галана і ще ряд інших українських трудівників, — був допитаний, як свідок, і батько другого співучасника злочину, »навідника« Іларія Лукашевича, уніятський священик Денис Лукашевич«. »Весь час фашистської окупації душпастир Лукашевич був зв'язаний з **націоналістами**, які були на службі у гітлерівців, і постійно служив у своїй церкві молебні за даруванння побіди німецько-фашистській зброї«. Коли ж »прийшла« совєтська влада, »діти його вчились у радянських школах, а сам він ширив і зміцнював свої зв'язки та зв'язки своїх дітей з **оунівськими** бандитами, він крав гроші парафіян з церковної каси і передавав їх **бандерівцям** для витрат на бандитську діяльність«.

Отак змалювавши »найчорнішими« фарбами душпастиря Лукашевича і всіх інших »оунівсько-бандерівських бандитів«, Юрій Смолич не оминув мовчанкою і вже покійного Митрополита Андрея Шептицького, про якого він висловлюється буквально так:

»Письменник (Ярослав Галан, — прим. наша) викрив, що митрополит Шептицький завжди був проти прагнень українського народу до національного та соціяльного визволення (!). Цей підступний єзуїт-дипломат був аґентом польської пілсудчини і німецького фашизму, надхненником **українського буржуазно-націоналістичного руху** і організатором його військових, бойових та підпільних угруповань, і переховував збіглих від народнього гніву **бандитів-бандерівців**«.

Така от згадка про Митрополита Шептицького в книзі Смолича викликана тією причиною, що Смолич усе підґрунтя під націоналістично-визвольний рух в Україні шукає лише у Ватикані та взагалі в католицизмі та унійщині. Оунівців він так і називає — уніятами-бандерівцями, вважаючи очевидно, слово »уніят« за лайливе.

Взагалі розділ про Ярослава Галана, його поплічників і ворогів у книзі Смолича досить цікавий з огляду оцінки тих явищ і подій з погляду большевиків. З-за усієї кошмарно зображеної Смоличем картини вбивства Ярослава Галана видніє, без жодного сумніву, справжня суть того кошмару: ганебного запроданства українського народу большевикам такими от звироднілими людьми, як Галан і йому подібних. Але Смолич прямо пише, що Галан боровся проти українських буржуазних націоналістів, тобто проти тих сил українського народу, які кривавляться в боротьбі за справжню свободу і за справжні, а не декларовані, права народу.

Не менше вартий уваги розділ книги Смолича »Літопис зради і запроданства«, де він з усією силою накидається на український »буржуазний« націоналізм взагалі, торкаючись історії його походження. Смолич намагається довести, що боротьба українських націоналістів за Українську Самостійну Державу — це не є боротьба за таки самостійну державу, а за привернення влади українським буржуям та поміщикам — клясі. Все питання національної боротьби українців Смолич зводить до питання чисто соціяльно-клясового характеру. Тут він виступає і проти української Центральної Ради, і проти СВУ, і проти »петлюрівської УНР«, і проти уряду ЗУНР, а т. д. Але всіх українських самостійників Смолич зводить до одного спільного поняття — націоналісти. Саме тому, мабуть, він найбільше ненавидить націоналістів і ставить їх як головну, страшну силу для большевизму-комунізму та російського імперіялізму.

»Історія безперестанної зради і запроданства українських буржуазних націоналістів, — пише Ю. Смолич, — страшна і кривава«.

»Рештки українських буржуазних націоналістів нині зібралися під рукою американського імперіялізму і заливають потоками бруду й наклепів нарешті возз'єднаного на всіх землях українського народу«.

Закінчує цей свій розділ Смолич отим таким московським »Крой, Ванька, Бога нет«:

»Воістину історія гасла »самостійна Україна« — це кривавий літопис зради й запроданства«.

Ось так у такому світлі, подає світові Юрій Смолий українських »буржуазних націоналістів« та весь український націоналістичний рух. Подав, звичайно, у найбільш жалюгідно наклепницькому та спотвореному характері, обернувши, як кажуть, кота хвостом догори. Бо це ж, власне, люди типу Смолича й Галана є найтиповішим зразком запроданства і зради своєму народові, як і, зрештою, вся большевицько-комуністична кліка в Україні, яка свідомо й беззастережно, навіть без жодних наказів Москви виступає от з такими ганебними пасквілями, як розглядувана тут книжка Смолича.

Але перейдімо тепер до деяких висновків. Книжка Юрія Смолича »Вороги людства та їх найманці« дає повну підставу для ствердження:

1. Що український народ, на всіх його землях, упродовж цілого тридцятишестирічного панування московсько-комуністичної влади в Україні чинив і чинить активний спротив тому кривавому пануванню, і що большевики аж на кількадесятирічному пануванні в Україні змушені прилюдно виступати проти українських націоналістичних сил, оранізованих в останнє десятиліття в ОУН. Коли вже офіційна большевицька література говорить про рух в Україні, який бореться за самостійну Україну, то це значить, що такий рух не є будь-чиєю вигадкою чи фантазією, а він є реально діючою силою;

2. Що Москва через своїх українських комуністично-большевицьких аґентів, при чому навіть з числа »католиків«, як от типу Галана, в своїй боротьбі проти українських націоналістично-самостійницьких сил чіпляється за демагогічний важіль роздмухування ненависти між українцями право-

славними і українцями католиками, чим послуговуються большевицькі аґенти й на еміґрації. Все зло українського націоналізму і української національно-визвольної боротьби Смолич і його московські хазяїни бачать лише у Ватикані, у Папи, »уніятстві«. Цим большевики хочуть викликати в усіх православних українців ненависть до українців-католиків з одного боку, і погорду та навіть зневагу українців-католиків до православних за їх »пасивність« та »неприхильність« до націоналістичного руху, — з другого. А мета всього цього — звузити і, врешті, звести на нівець увесь український націоналістично-визвольний рух. З цього погляду книжка Смолича є не лише офіційною політичною літературою УССР, а навіть інструктивно-емведівською. І, хто його зна, чи Смолич таки справді не сидить, замість літературного кабінету, в емгебівському;

3. Що українці, де б вони не були, повинні активніше себе проявити в публікаціях протибольшевицьких та протиімперіялістичних матеріялів, зокрема в протиставленні проти тієї перекручувальної, фальшивої літератури, яка виходить з-під пера комуністичних авторів в Україні.

П. Карий

ДО ТЕОРІЇ РЕВОЛЮЦІЙНОСТИ УКРАЇНСЬКОГО НАЦІОНАЛІЗМУ

(Стаття дискусійна)

(Закінчення)

Безкомпромісове поборювання і нищення всіх спротивів, що їх чинитимуть проти відбудови УССД московсько-комуністичні та імперіялістично-шовіністичні сили з своїми спільниками, до яких зокрема треба зарахувати московську еміґрацію — це засадниче питання національно-революційних дій українського народу і української влади. Московсько-кремлівські володарі, їхні прислужники та ввесь московський окупаційний апарат в Україні будуть чинити всіми своїми силами спротив українській національно-визвольній революції. Московські реакційні імперіялістичні сили, білі чи червоні, не зупиняться перед ніякими злочинами, шантажами, диверсіями, саботажами і пропаґандою, щоб за всяку ціну здушити збройний зрив українського народу. Практика їх боротьби проти українського революційного підпілля вже тепер підтвердила на що є здібна в своїх чорних діях московська влада супроти поневолених нею народів. Кремлівська влада, як відомо, опирається на комуністичну партію. І немає жодної різниці чи то є КП СССР чи КП якоїсь іншої »союзної« республіки. Друга світова війна підтвердила, що лише поодинокі члени КП, отих »союзних« республік, пішли проти московсько-кремлівської влади та російського імперіялізму. Вони вийшли з компартії, щоб не підтримувати більше тюрму народів — Росію-СССР. Але загально члени всіх »союзних« компартій віддано боролись не тільки проти німців а також, напр., проти українських підпільних збройних сил (УПА), боролись за Сталіна, за російський імперіялізм, за збереження поневолення України й других народів. Вони, члени КП »союзних« республік, служили вірою і правдою для Москви в ґештапо чи інших німецьких поліційних органах, виконуючи шпигунську роботу, або перебували в червоній партизанці. Цей факт підкреслює недвозначно, що в боротьбі проти національно-визвольних революцій поневолених народів Москва буде опиратися далі на комуністів, а за кордоном, крім комуністів, також на свої п'яті колони.

Деяка частина населення України, а в першу чергу російського походження, як також т. зв. малороси та ті, що »перевиховались« на ґрунті совєтської пропаґанди і культури, теж будуть чинити спротив українській національно-визвольній революції. Совєтська пропаґанда і совєтське виховання, що охоплюють усі ділянки підсовєтського життя діють стало на психіку й розум совєтського громадянина. І немає нічого дивного в тому, що також і серед українців, зокрема молодого покоління, знайдуться й такі, що не знаючи інших форм життя, крім совєтської, яку комуністи уважають »найкращою«, будуть несвідомо ставити пасивний або й активний опір українській національно-визвольній революції. Серед таких прошарків українського населення треба провести якнайскоріше національно-освідомлюючу акцію, а в разі потреби — треба їх ізолювати і не допустити до того, щоб вони стали знаряддям ворога.

Українська національно-визвольна революція, згідно з своєю головною метою, покладе кінець пануванню окупантів над Україною і принесе повне національне й соціяльне визволення українського народу. І в цій боротьбі, як учить нас історичний досвід, а зокрема досвід сучасної визвольної боротьби, не можна терпіти жодного опортунізму, компромісу чи лібералізму супроти ворога. Визвольна боротьба вимагає швидких і рішучих дій, зразкової дисципліни, організованости, революційно-національної пильности та злютованости визвольно-революційних кадрів. Не кількість, а якість революціонерів поставить їх у проводі української національно-визвольної революції. Така боротьба потребує революціонерів-фанатиків, які йдуть у бій з ворогом, не лякаючись смерти. Лиш тоді українська національно-визвольна революція переможе.

Український революційний націоналізм, що опирається на дійсно народоправний демократизм, знаходиться в найгострішому протиріччі до всіх комуністичних, соціялістичних і капіталістично-імперіялістичних концепцій, систем і економічних взаємовідносин у суспільстві. Він творить нові, національно-справедливі відносини в житті українського суспільства, в якому не повинно бути експлуатації кляси клясою, чи людини людиною.

Процес політичних і економічних імперіялістично-комуністичних взаємовідносин, що існують тепер в Україні в підсовєтських умовах, проходитиме досить складно і довго. І тому процес української національно-визвольної революції не закінчується лише поваленням чужої влади в Україні, відокремленням України від Росії, установленням національної влади та очищенням України від окупанта. Процес української національної революції — це процес відбудови і перебудови національного життя, це процес відродження духовости української нації і ліквідації жахливих наслідків багатовікового поневолення українського народу.

Національно-визвольна революція не робиться на чиєсь замовлення, вона не може накидатись силою тому чи іншому народові. Національна революція не імпортується і не експортується, вона визріває всередині кожної поневоленої нації, яка в своєму розвитку прямує до національного визволення і власного державного життя. Розвиток нації — це закономірний процес, і яке б не було »легке« чуже поневолення, нехай воно буде спрямоване якоюсь мірою на розвиток і піднесення соціяльного добробуту поневоленої нації, нехай воно буде, з боку окупанта чи »опікуна« — найбільшим »благом«, але для поневоленої нації це буде завсіди нестерпне чуже ярмо. Бо кожна нація бажає жити своїм власним національним життям у своїй державі навіть тоді, коли б це життя з матеріяльного боку (що, одначе, ніколи так не є!) було гірше від життя під окупацією.

Отже закономірний процес розвитку поневоленої нації неухильно прямує до національно-визвольної революції. Невідкличність і необхідність національно-визвольної революції, виростає в процесі дозрівання нації, або її активного прагнення відновити свою власну державу, якщо вона таку втратила, ставши фізично поборена противником. Об'єктивна дійсність, незносний стан поневолення, перехід розвитку нації з нижчого щабля на вищий штовхають поневолену націю на визвольно-революційний шлях. Накопичуються і визрівають об'єктивні умовини, які вимагають національно-визвольної революції. Але для того, щоб національна революція здійснилась, щоб вона перемогла, крім об'єктивних умовин потрібно, щоб нація дозріла до революції, щоб вона була свідома її необхідности і невідкличности, як революції, яка визволить її з-під чужого панування. Крім того, треба, щоб нація мала власну бойову національно-визвольну організацію, підтримувала її, довіряла їй і поповняла її ряди та була готова до творення власних збройних революційних сил. Треба, щоб нація була свідома необхідности знищення старого існуючого ладу та була приготована творити свій власний державно-політичний і економічний лад, а зокрема, щоб була готова до творення власної, самостійної національної держави. Підготовку, керування і організування національно-визвольної революції мусить переводити національно найсвідоміший, найідейніший і найактивніший елемент нації, незалежно від того, з кого він буде складатися: з селян, робітництва чи інтеліґенції. В авангарді найсвідомішої частини народу стоїть революційна національна організація.

Лев Т. Орлигора

КИЇВ

Стоїть над віками, як сонце небес,
Як лицар безсмертний святої землі,
Як Бог, що в муках на радість воскрес,
Як вічний огонь Одеону в імлі!

Коли гуркотіла під кіньми земля
І хани справляли кривавий бенкет,
Щоб кривди не мала Христова сім'я,
Ти перший в Європі підносив багнет.

Коли в твої груди стріляла орда,
І в лютій нестямі шалів Чингіс-Хан,
Освячена кров'ю дніпрянська вода
Гасила болючість роз'ятрених ран.

О, Києве наш, тобі заздрять боги,
Що гідно прославили мужність Атен;
Борись — відбереш у тріюмфі снаги
Поклін від сварливих слов'янських племен!

27. 9. 53.

Таким авангардом українського народу є Організація Українських Націоналістів, яка росла і кріпшала в жорстокій боротьбі з усіми окупантами України. Вона свідома того, що перемога національно-визвольної революції не приходить самочинно. Її треба підготовити і здобути великими жертвами крови й життя найкращих синів і дочок нації. Волю нації може здобути лише здисциплінована, злютована, фанатично віддана визвольній справі організація, що, опираючись на національно найсвідомішу частину народу, а через неї і на ввесь нарід, може підготовити перемогу національно-визвольної революції і завершити її здобуттям незалежної, суверенної національної держави.

Національно-визвольна революції вимагає величезної, впертої, глибокої, щоденної жертвенної і всесторонньої праці серед свого поневоленого народу. Нарід мусить знати, що він хоче через національно-визвольну революцію осягнути. Тому націоналістична революційно-визвольна організація, що є мобілізуючим авангардом до боротьби за волю народу, мусить бути непохитною, здібною діяти в різних умовах, тактично передбачливою, з ясною метою, яку з'ясовує в найпопулярнішій формі цілому народові. Вона опрацьовує і з'ясовує народові революційні гасла, за якими піде ціла нація до бою з ворогом, і які мусять бути здійснені під час визвольної боротьби та її завершення. Гасла мусять бути правдиві, реальні, відповідаючі бажанням народу-нації.

В своїх революційних лавах націоналістично-революційна організація не має права терпіти опортунізму, угодовства, компромісів, безідейности, нечіткости світоглядово-програмових позицій і т. п., бо це шлях, який веде організацію до розкладу й занепаду, а далі — до самоліквідації. Всі дії і праця революційно-визвольної організації мусять іти разом з вимогами життя цілої нації. Вона провадить націю, тому не сміє заломлюватися в жодних найгірших умовах боротьби, хоч вона перша складає найбільші жертви за визволення нації.

Лиш з таким розумінням національно-визвольної революційної боротьби і лиш з такою в авангарді цієї боротьби організацією можна розраховувати на перемогу над ворогом і визволення нашої поневоленої Батьківщини.

Партизанські дії

Щораз частіше зустрічаємо по всяких військових журналах згадки про партизанські бої не лише в Україні, але й по інших країнах. І коли застановимося над можливостями майбутньої світової війни, то доходимо до висновку, що такий спосіб воювання буде знову домінуючим. При атомових бомбах, при насиченні фронту неправдоподібним числом бомб літунських та всякою іншою наземною зброєю, буде неможливо воювати давнім способом, концентрувати маси військ, треба буде їх ще більш, чим досі, розкидати в полі, переходити до дуже швидкого руху, маневрування, змінювання позицій і т. д. Словом, усі такі дії, це буде наближення до партизанських боїв. Напасти, побити, зникнути.

Історія доказує, що всюди, де був по одній стороні сильніший противник, мусіла друга сторона вживати способу завжди зближеного до партизанських боїв. Ось, напр., Карло Великий легко побиває противників, але, повертаючи з Еспанії через Піренеї, тратить цілу запільну сторожу, якою командує його сестрінок Ролянд. То хоробрі баски партизанським способом його заскочили, оточили й до ноги вибили.

В тій же Еспанії, понад 1000 літ пізніше, повторюють той спосіб боротьби проти Наполеона. Увесь народ стає до боротьби і завзятою партизанкою не дозволяє покорити своєї волі. Мало істориків згадує про те, що Наполеона не лише зима поборола в Росії. Мало хто згадує, що там були і партизани Давидова (укр. прізвище) й інших партизанських ватажків, які перетинають зв'язки, нищать передусім мости, вибивають малими загонами всякі сторожі Наполеонової армії, але найважніше — нищать квартири, запалюють уночі квартируючих і випалюють їх, нищать усякі склади харчів, та нападають на командні точки. Французький вояк звик хоробро битися вдень, але мати вчас постачання, не бути голодним і спокійно спати вночі. А під час походу на Москву, він того немав, він не спить жодної ночі, бо має правдиві або фальшиві алярми, роблені поденервованою вартою, яка не привикла до того способу боротьби, всюди бачила партизан, хоч їх так тоді й не називали. Траплялася і затруєна їжа, усе це діє безупинно на нерви, вояк бачить усюди можливість смерти, непевний за ніч лягає спати, зі страхом їсть, зі страхом переходить міст, що може бути підрізаний і т. д. Таке життя чинить з найкращого вояка мародера, дезертира, а в найліпшому разі — ослабленого фізично й психічно, нездібного до виконування завдань. Ось, що викінчувало Наполеонову армію, хоч і немає багато згадок про те, бо тих партизанів називали тоді »військом«.

Російська історія згадує про »своїх« партизан над Волгою, про Степана Рязіна (1668), який гуляє над Волгою до 1670 р., має біля 3 000 вояків, здобуває Царицин, Астрахань, Саратов і Самару. І вже тоді здає собі той ватажок справу із значення пропаґандивної зброї; він проголошує, що в нього знаходиться сам царевич і патріярх. Не має він, однак, жодної творчої ідеї, крім нищення і грабунку, і тому мусить вкінці програти і гинути.

Подібно доходить до слави ватажок Пугачев (1773-1775), що здобуває Яик. Його спосіб воювання типово партизанський: нагло появляється там, де його найменш сподіваються, нищить своїх ворогів і зникає. Також здобуває він Самару, Саратов, Пензу. І цей ватажок спритний пропаґандист, обіцяє »крестянам«, що дасть їм »золоті гори«, а особливо »крест і бороду«, бо тоді була боротьба сект за цю »бороду«. Його »військо« доходило до 25 000. Але »військо« не має ідеї будування, а лише ненависть і руйнування, і тому мусить вкінці полягти. Під Царицином розбиває його російська армія. Найцікавший ватажок партизан на Кавказі Шаміль, який бореться вже не для грабунку і тому його боротьба триває аж 30 літ. Це вже типова партизанка в горах. В боротьбі російське військо перебирає від нього його спосіб воювання й взаємно на себе нападають і скоро зникають.

Згадую про цих ватажків партизанського руху в Росії, бо характеристичне, що вони перші так скоро зникали, як скоро розросталася їх слава, якщо не мали ясної мети боротьби. Сама ненависть до панів чи бояр ще не давала їм сили на розріст партизанської боротьби до зриву всього народу. Найдовше боровся Шаміль, але, не маючи жодної підмоги зовнішньої, не міг також витримати супроти великої держави з своїм малим народом і до того бідним. Але знаменне те, що зумів боротися проти переважаючих кількістю і матеріяльним вирядом реґулярних військ противника цілих 30 літ. Такий час міг боротися в тих гірських умовинах лише добрий і досвідчений партизан.

Насувається питання, як виглядав цей спосіб боротьби на Україні?

Українська партизанка може сміло виводити свій початок ще від Козаччини. Український оборонець Батьківщини мусів від давна примінити цей спосіб воювання, щоб удержатися проти диких орд, які вливалися »Брамою Народів« з Азії до Европи і котилися через Україну, щоб нищити Захід, його культуру і релігію. Часи зовсім подібні до сьогоднішніх. Історія тут дуже повторяється. І коли український воїн затримував своїми грудьми навали орд, його »добрі« сусіди, як поляки і москалі, користали з цього і займали при різних нагодах частину за частиною Україну. Треба було боротися на всі боки. Забагата була країна на сирівці, занадто була медом і молоком пливуча, щоб вороги легко з неї резиґнували. Отже, не могли українські стратеги боротися знаним способом фронтів західньоевропейських військ. Витворився своєрідний спосіб. Козак їде в степ, у так звану »нічию землю«, де що крок грозила смерть від дикої звірюки та татарви, чи панської польської приграничної сторожі, де й треба було боротися по-партизанськи. Там не було власних фабрик зброї, а треба було спершу здобувати її від ворогів, не було

харчів, і т. д. Все це треба було добути власним помислом. Козаччина це не біднота, яка втікла від панів, що так радо хочуть вмовити в нас ворожі нам історики, це свідомі борці за самостійність України. Січ організує не бідний бурлака, а князь Байда Вишневецький, який не з голоду пішов на Січ. І так зростає досвід партизанських боїв у козацьких повстаннях, зростає досвід передусім у його проводі, старшин, і то — на суші і на морю. Малі чайки, так добре характеризують, власне, партизанську методу боротьби. Підхід невидний до турецьких галер, напад і розпорошення по морю. Мало цілі для ворожої артилерії, велика рухливість, велика відвага і залізна карність. Це прекрасно малює в своїх творах Тарас Шевченко. І тому така тактика партизанських боїв могла зганяти султанам сон з очей, і тому розрослися такі бої під час народнього зриву за Хмельницького і дали Жовті Води, Корсунь, Пилявці, дали визволення Батьківщини з польської неволі.

Коли простудіювати боротьбу Козаччини за визволення України, то бачимо, що вона вже тоді здавала собі справу з того, що треба боротися зброєю і пропаґандою. Всякі кобзарі йшли на українські села і міста та співали »про Січ, про могили«. Без добре зорганізованої пропаґанди не можна б було за часів Хмельницького пірвати весь народ до боротьби з наїзниками. Варта також застановитись, яка буде дія партизанки в майбутній світовій війні.

Партизанка в майбутній світовій війні: Старшинські школи в СССР мають особливу програму вишколу партизанських боїв, а крім того, є спеціяльні школи виключно партизанських боїв.

Хто буде воювати як партизани в майбутній війні? То буде залежне від політики США, від того, як вона поставиться до проблеми поневолених Москвою народів. Якщо не піде слідами німецької політики, а за порадою великого німецького воєнного знавця Клявзевіца (який написав: »Росію можна побити тільки зсередини«) то тоді боротьба США і союзників буде полегшена партизанськими діями поневолених народів. Пляни УПА нам сьогодні не знані. Однак, вона діє і то в двоякий спосіб. Партизанку ведеться засадничо фізичною зброєю, але, крім того, треба і пропаґанди, якою підготовляється пригожий ґрунт для себе і непригожий для ворога. Також не маловажна справа, чи партизани в час будуть мати від населення вістки про ворога, його пересування і його місця перебування вищих команд. Те все є конечне, щоб з найменшою стратою виконувати завдання. Доброю пропаґандою діється розкладово на стан моральний ворога, витворюється в нього почуття слабости, податливість до паніки і т. п. Отже, створення того стану психічного вимагає багато часу і енергії.

Які ж будуть діяти ще партизанські частини під час третьої світової війни?

Комуністи будуть для дезорієнтування поневолених народів кидати парашутні частини в запілля регулярних армій і старатимуться перетинати їм комунікацію, нищити магазини й командні пункти. Таке завдання мав Колпак і дещо йому також вдалося.

Тоді, власне, партизани поневолених народів будуть мати своє найкраще поле діяння. Подібно нищили Колпака партизани поневолених народів. Як виглядало »освобожденіе пролетаріяту« з-під німецької окупації Колпаком, то описує сам його шеф розвідки, який цілком ясно пише, як вояки його, коли вже не могли з'їсти всього масла в молочарні, то топтали його ногами, не роздаючи бідній людності.

Коли приглянемося праці партизан ворожих даному населенню, то бачимо, що їх дія не може вдержатися на довший час. Не будь вони піддержані власним постачанням через власне літунство, що стало мав Колпак, то не вдержаться вони і мусять бути знищені, що вкінці й сталося з Колпаком, коли зайшов на українські землі, і тому він з такою ненавистю описує українських партизан, з якими зустрінувся. Противно — партизани на власних землях, користуючись доброю пропаґандою серед свого населення, як це, напр., українські повстанці (УПА), можуть вести боротьбу на довгу, з остаточною перемогою мету, бо будуть мати піддержку серед населення.

В чім гроза партизанки для ворога?

Коли давніше перервано комунікаційну лінію, то вояк при його примітивному озброєнню, міг довго боротися і без постачання. Напр., двісті літ тому могла ще більша частина війська боротися кілька тижнів без постачання. Нині не може боротися й кілька днів при величезнім зужиттю амуніції. Тому нині перервання шляху, зірвання мосту і т. п., це багато грізніша перешкода, чим за козацьких часів, Хмельницького.

Давніше вояки були також більш загартовані на труди воєнні і потрапили легше переносити їх, бути довше без квартир, і т. п. Нині, при вищім рівні життя, вищій культурі, є і потреби життя вояцтва багато вищі і тому й постачання трудніше.

Українську армію в рр. 1919-20 не поборов ворог, а ослабла вона в наслідок браку медикаментів, зброї і всякого іншого постачання. Шалено розширена епідемія тифу десяткувала військо. Все це було з браку доброго постачання.

Вправді, при розвою літунства може також ослабнути роля партизанки, бо вже трудніше нищити літовища, однак ще довго на сході не зможе ніхто обмежитися на постачанні виключно літуньскім. Розгін і затримання німців на Сході описують і будуть описувати по-різному. Автор мав змогу приглянутися, як паралізувалася всяка дія в запіллі фронту партизанкою. Ось короткий приклад одної дивізії. Жоден транспорт на лінії Вітебськ-Лепель не міг відбутися ніччю. Удень кожний транспорт без ескорти бодай в силі сотні був нищений. На відтинку Полоцьк-Вітебськ-Лепель, виключаючи саме місто Вітебськ, була для забезпечення запілля одна дивізія. Штаб тої дивізії що кілька місяців зміняв своє місце осідку, бо надто був загрожений безпосереднім напором на штаб. Всі шляхи мали що кілька кіло-

метрів попалені авта, або висаджені мінами партизан. Партизанські дії УПА добре знані, тому над ними не задержуюся.

В чому сила партизан?

1. Партизани мають постійно ініціятиву дії. Відомо з практики яку перевагу має той, що має ініціятиву. Нападаючий ударяє всією силою в одне місце, а той, що обороняється, мусить мати приготовані сили на всі місця, значить, усюди мусить бути слабшим.

2. Відступаючи, партизани мають багато доріг до вибору. Той, хто гонить партизан, має лише одну і то наступає часто на міни, засідки і те все поменшує дуже темпо його переслідування, і тому партизанам легко відірватися від погоні.

3. Партизани не потребують у рідній країні так багато сил на розпізнання і обезпечення, як ворог, бо їм допомагає в цьому цивільне населення. Отже, мають змогу мати більш випочаті частини до бою.

4. Партизани мають легкі рухи не обтяжені таким табором, як ворог, бо постачає їх цивільне населення і поховані запаси зброї та амуніції, а ворог мусить те все возити зі собою.

5. Партизани мають легкий зв'язок через допомогу населення, а ворог може його мати лише своїми технічними середниками, що часто заводить.

6. Найбільш гинули німецькі командири під час провірки різних розкинених частин, що також легше партизанським командирам в цивільнім одязі при зв'язкових власних сіток.

7. Партизан їсть і спить спокійно, а ворог їсть, як згадано, зі страхом, що може їжа затруєна.

Тих, лише кілька прикладів, доказує, яка перевага тої самої кількости вояків-партизан над вояками ворога реґулярної армії.

Тут не додано стану психічного обох сторін. Вояк чужої армії вичуває, що він сам без цивільного населення, партизан чує поміч і тому і стан моральний його багато кращий. Є ще одна перевага партизанки над реґулярною армією. В останній є легка провірка виконання доручень, у партизана вона трудніша і тому почуття карности випливає в партизан більш з почуття обов'язку, тому й дружба є більша, чим в реґулярній армії. Річ зрозуміла, що й вартість такого війська-партизан більша тому без порівняння.

Український партизан — найліпший з усіх, бо ніде немає такої погорди смерти на фронті — у жодного вояка — як в українця. Це доказують також дівчата-партизани, які розривали себе гранатою, а не діставалися живими до неволі. В партизанських боях була надто велика в нас перевага, тому та традиція і віра у важливість і конечність того роду війни не була поширена в суспільстві. Наслідки відомі. Легко було большевицькій пропаґанді там і на Заході підривати довір'я до такого роду воювання. Досить пригадати, як на перших рефератах про УПА були »дискутанти« і то »великі фахівці«, що виступали проти того способу боротьби, мовляв, це коштує багато жертв. Не обчислили вони скільки то жертв коштувало інших народів, хоч би жидів, що без боротьби дозволили себе нищити.

Д. Фальківський

* * *

Десь за стіною вітер стеле
Та все мені: — шу-шу!... шу-шу!...
А я ніяк, ой леле!
Своїх думок не придушу.

Майне одна — неначе крига,
А друга — ніби водограй,
І от — життя, мов книга:
Бери й читай.

Хай сторінки мої нерівні
Й незграбно зверстані рядки,
Бо в книгу дні мої мандрівні
Життя вписало од руки.

І от тепер перегортаю,
Перебираю кожну мить:
Іще й не жив, а добре знаю
Це слово: — жить..

Десь за стіною вітер стеле,
Та все мені: шу-шу!... шу-шу!...
І я колись, ой леле!
Рядок останній допишу!...

1927.

(Із збірки: »На пожарищі«, 1928.)

Нема такої великої жертви, яку не варта було б скласти за те, щоб мати вільну Батьківщину. А партизанка коштує, власне, менше жертв, чим інший рід війни.

І якщо США зрозуміють помилки німців під час першої і другої війни і не будуть їх повторювати, тоді зароїться під час наступної світової війни від партизанських частин на задах московської армії. Всі комунікації будуть перервані, вночі буде застрашений комуніст здригатися на відгук партизанських стрілів, вдень не перейде безкарно жодний транспорт, і тисячі батальйонів буде мусіло стерегти мостів та інших споруд воєнного значення надаремно. Партизани будуть їх нищити, будуть нищити штаби, будуть подавати вістки до команд визвольних армій. Без того не піде жодна армія в глиб Росії. Без того самими бомбами, хоч би й атомовими, не поконати простору і болот.

За третю помилку в політиці супроти поневолених народів Росією (по Наполеоні і Німеччині), буде мусів дорого платити американський вояк, доки не зрозуміє, що до атомових бомб треба ще й повстанців поневолених країн.

Є багато, на жаль, познак, що й досі ще повторяються помилки попередників. Тому нам треба при всіх нагодах пригадувати про те всім можливим чинникам і доказувати важливість партизанських дій, власне, на східньому фронті під час майбутньої війни. Війну в Кореї були б напевно скоріше і переможно закінчили, якби там США і ОН мали у запіллі комуністичного фронту своїх партизан, а не в своїм запіллі — комуністичних партизан.

К. М.

Проф. Г. Ващенко

СВОБОДА ЛЮДИНИ, ЯК ФІЛОСОФІЧНО—ПЕДАГОГІЧНА І ПОЛІТИЧНА ПРОБЛЕМА

(Закінчення)

Свобода волі і виховання молоді

Як зазначено в першому розділі нашої праці, виховання є формуванням особистости людини, в якому бере участь педагог і вихованець. Справжнє виховання має усвідомлений систематичний характер та спрямовує розвиток виховання до певної мети, інакше — до певного виховного ідеалу. Так, напр., у сучасних історичних умовах основною метою виховання української молоді є виховання жертвенних борців за волю України та будівників її політичного і культурного життя. Здійснення цієї мети вимагає від нашої молоді певних рис психічних і фізичних: любови до Батьківщини, жертвенности, мужности, принциповости, чесности і т. ін.

Арбітраризм, себто визнання обмеженої свободи людини, підводить принциповий ґрунт під виховання молоді. Він дає підставу дивитись на виховання не як на ілюзію, а як на дійсний процес, в якому воля педагога і вихованця є актуальними чинниками, що спрямовують процес розвитку особистости до певної мети.

На засадах арбітраризму розв'язується також одна з найскладніших проблем педагога, — роля вихователя і вихованця в педагогічному процесі. Як відомо, в педагогіці існують дві течії щодо розв'язання цієї проблеми: теорія авторитарної педагогіки і теорія вільного виховання. Перша з них стоїть на тому, що активну ролю у вихованні має педагог, — вихованець мусить коритися його наказам і беззастережно виконувати їх. Таким чином, за цією теорією суб'єктом у педагогічному процесі є педагог, а вихованець є лише об'єкт його. На таких засадах у старовинні часи будували виховання молоді в жидів, спартанців, у середні віки в манастирських школах. За найефективніший засіб такого виховання визнавались кари, в першу чергу кари фізичні. В »Домострої« московського протопопа Сільвестра навіть даються вказівки, як і за які вчинки треба карати. Серед педагогів нового часу прибічником теорії авторитарної педагогіки був німецький філософ Гербарт. Він писав, що дитині властива »дика жвавість«, яку треба поборювати за допомогою кар. Як бачимо, ця теорія не рахується з свободою виховання і цілком підкоряє його волі педагога.

Повною протилежністю цієї теорії є теорія вільного виховання. Основником її був Руссо, розробили її і застосували на практиці Еллей Кей, Лев Толстой, почасти Монтесорі. Ця теорія побудована на принципі природовідповідности. »Все прекрасне, що виходить із рук Творця, і все псується в руках людини« — писав Руссо. Культура й цивілізація, на його думку, принесли людству лише страждання і неправду, і тому завданням людства є повернення до первісного, природного стану, який Руссо уявляє як золотий вік людства. Виходячи з цього, Руссо уважає виховання, як природний розвиток закладених у дитині сил. Роля вихователя зводиться тут тільки до спостерігання і утворення умов, в яких могли б найповніше й найкраще розвиватись природні нахили і здібності вихованця. Зрозуміло, що ця теорія відкидає, як виховні засоби, кари й нагороди. Їх замінюють природні наслідки вчинків вихованця.

Вже наведена коротка характеристика дає підставу твердити, що обидві названі вище теорії виховання хибні. Авторитарна педагогіка, не рахуючись з волею вихованця і підкоряючи її цілком авторитетові педагога, ламає особистість вихованця та не розвиває в нього ініціятиви, що так потрібна, особливо в сучасних умовах політичного й культурного життя.

Теорія вільного виховання, покладаючись виключно на природні властивості вихованця, фактично заперечує виховання і зводить його до стихійного розвитку. А це може привести до дуже негативних наслідків, особливо, коли взяти до уваги шкідливі впливи оточення і нездорові природні нахили частини вихованців.

Вихід з таких внутрішніх суперечностей дає концепція арбітраризму. Вона визнає свободу людини, але відносну. Отже, з її погляду формування особистости людини обумовлюється з одного боку, її волею, а з другого, незалежними від неї чинниками. Роля тих і других в різні періоди життя людини і в різних умовах не однакова. Свобода людини є потенцією, що властива людині з дня її народження і в той же час вона є ідеалом, до якого людина мусить прагнути. У малої дитини ця потенція виявляється лише в слабій формі, в дорослої людини з міцним характером і твердими переконаннями, вона виявляється в повній, приступній взагалі для людини мірі. Але цього не можна сказати про всяку людину. Є люди, що і в дорослому віці, будучи принципово вільними, залишаються рабами зовнішніх обставин або своїх власних пристрастей. Тому одним із завдань виховання є вироблення в людини здібности керувати собою і обставинами, спрямовуючи свою діяльність до високої мети. Тому процес формування особистости не може бути одностороннім. Активну ролю в ньому мусить мати не тільки педагог, а й вихованець. Але активність того й другого в різні періоди життя вихованця є різна.

Новонароджена дитина є зовсім безпомічна істота. Без пильного догляду матері вона навіть не могла б існувати. Тому про якусь активність такої дитини в процесі виховання не може бути мови. Теж саме треба сказати про дітей з природи ненормальних. Вони також вимагають найпильнішого догляду. Але вже на другому році життя дитина виявляє бодай мінімальну ініціятиву, яку треба мудро підтримувати й розвивати, спрямовуючи її в бік правди і добра. Зрозуміло, що й тепер активність педагога рішуче переважає активність вихованця, вихован-

ня переважає самовиховання. Але мірою розвитку вихованця, активність його все збільшується і збільшується, виховання поступово поступається перед самовихованням. На передній плян все більше й більше виступає ініціятива вихованця, як праця над собою, творчі шукання. В юнацтві, напередодні дозрілости, коли людина вступає на шлях самостійного життя, момент самовиховання рішуче перевищує виховання. Але це не означає, що педагог у період юнацтва мусить бути зовсім пасивним. Навпаки, в деякі моменти виховного процесу в період юнацтва від педагога вимагається дуже велика активність. Але вона виявляється в тому, що **не насилуючи волі юнака**, педагог мудро і тактовно спрямовує її в бік певної високої мети і стримує його від хибних шляхів.

Зрозуміло, що таке виховання ставить перед педагогом дуже високі вимоги. Перш за все він мусить бути досвідченим психологом, що добре розбирається в індивідуальних властивостях вихованця, в його природних нахилах і здібностях. Незнання або ігнорування цих властивостей часто спричиняється до того, що школа нівечить дітей, а іноді й нищить їх природні таланти, замість того, щоб розвивати їх.

Навпаки, знання психіки вихованця і вмілий підхід до нього є одною з найважливіших передумов до того, щоб з вихованця вийшла повноцінна особистість.

Таке виховання підносить працю педагога на рівень найвищого мистецтва, що значно перевищує такі мистецтва, як скульптура, архітектура, навіть поезія. Мистець має справу з мертвим матеріялом або зі словом, а педагог — з живою людиною, що має як дар Божий, свободу волі.

Свобода людини і суспільство

Ще Арістотель називав людину »зоон політікон« себто громадською твариною. Це означає, що людина живе в суспільстві і потребує суспільства. Тільки живучи в суспільстві, людина могла створити мову, культуру й цивілізацію, що є продуктом діяльности численних поколінь. Разом з тим суспільне життя є джерелом різноманітних переживань людини, всяких радощів і поривань, що підносять її над тваринами. Тому то людина так тяжко переживає самотність.

Але разом з тим суспільне життя часто стає для людини джерелом страждань, тяжких терпінь і несправедливости. Тому цілком природно постає питання про відношення окремої людини і суспільства. Це питання дуже широке, його можна розглядати в різних аспектах. В цій статті ми розглянемо його в аспекті свободи, стисліше, ми розглянемо питання: чи може людина бути свобідною в суспільстві, і де межі її свободи.

Історія людства з найдавніших часів свідчить, що ідея свободи з великими зусиллями і то лише повільно реалізується в суспільному житті людства. Доказом цього є в першу чергу рабство, що так би мовити, »на законних підставах« існувало в старовинні часи, його офіційно заборонено в культурних країнах лише в XIX ст. Та воно існує ще і на сьогоднішній день у найжахливіших формах в СССР.

Де причина рабства? Основна причина його в насильстві сильнішої людини над слабшою з метою зробити останнє знаряддям у своїх руках. Так у старовинні часи переможці обертали на рабів полонених. В подальшому — рабами ставали неплатні боржники і т. ін. Раб трактувався нарівні з робочою твариною, його, як і тварину, можна було продавати і купувати. Рабів використовували також, як засіб розваги. Жахливою ілюстрацією цього, між іншим, можуть бути глядіяторські бої в Римі, на які приходили дивитись тисячі вільних римських громадян.

Дуже характеристичним є те, що найбільш освічені й гуманні люди старого часу не вбачали в рабстві чогось ненормального, противного природі людини: Платону, напр., не приходило і в думку заперечувати рабство. Не заперечує його і Арістотель. У своїх міркуваннях про рабство він виходить із наявности у людини різних потреб. Для задоволення їх потрібні різні знаряддя. Останні бувають двох родів: ті, що не мають душі, і ті, що мають її, себто раби.

»Коли б кожне знаряддя, — пише Арістотель — могло одержати або навіть угадавши наказ, працювати само собою, як статуї Дедала або як триножники Гефеста, що самі, як каже поет, ішли на збори богів, коли б ткацькі станки самі ткали, коли б смичок сам грав, то господарі обходились би без слуг і пани без рабів«. Але чому ж одні стають рабами, а другі панами? Арістотель намагається таку соціяльну нерівність між людьми пояснити їхнею розумовою нерівністю. Більш здібні розумово, на його думку, створені на те, щоб панувати, а менш здібні на те, щоб бути рабами, бо вони мають розум тільки такою мірою, щоб розуміти накази панів.

Але для самого Арістотеля такі »арґументи« на користь рабства не були цілком переконливими. Він каже: »Часто в господарів лише тіло вільної людини, як у інших душа«. Разом з тим у Арістотеля виникає питання, чи може бути властива рабові чеснота, інакше кажучи, чи раб моральна істота. »Коли визнати, — пише він — що в рабів є чеснота, то чим вони будуть відрізнятись від вільних людей? Коли ж заперечувати у них чесноти, то виходить абсурд, бо раби теж люди і, як люди, розумні«. Щоб якось розв'язати цю дилему, Арістотель уживає софізму: визнає, що чеснота раба походить від чесноти пана і не є чимсь самостійним. Отже, як видно, в Арістотеля були деякі сумніви в законності рабства. Але навіть такі його думки були винятком у старовинні часи. Це пояснюється тим, що навіть передові люди того часу не піднеслись до ідеї нормальної свободи людини.

Цю ідею принесло в світ християнство. Вона розкрита в Євангелії і в посланнях апостольських. Але і християнство зразу не знищило рабства. Воно ще довго залишалось у різних країнах. Як і в старовинні часи, ще довго суспільство поділялось на панів і рабів, ще довго провадилась торгівля рабами. В середні віки рабство в европейських країнах замінилось кріпацтвом, що було фактично зм'якшеною формою рабства, бо кріпак теж був невільником і його господар міг продати, як і раба. Але европейці заводили рабство в колоніяльних країнах, в першу

чергу в Америці і Африці. І лише в найновіші часи було скасовано як рабство, так і кріпацтво. Велику ролю в цьому безперечно відіграло християнство своїм вченням про людину, як образ і подобу Божу, і про любов, як найголовніший заповіт у відношеннях між людьми. Але в наші часи рабство відновилось у формах навіть жахливіших від тих, в яких воно існувало в Єгипті, Асирії, Вавилоні. Відновилось воно в СССР. Ідеологічною засадою його є матеріялістично-атеїстична система марксизму, що трактує людину як матеріяльну річ, заперечує загальнолюдську мораль і рушійною силою в розвитку людини визнає клясову боротьбу. Фактично суспільний лад в СССР, — це жахливе насильство порівняно невеликої групи комуністів-партійців, що обернули на рабів сотні мільйонів людей і панують над ними з допомогою страшного рафінованого терору. Те, що робиться в СССР, є переконливим доказом того, оскільки важлива свобода для людини, як члена громади. Це дійсно є дорогоцінний дар, яким людина мусить дорожити, і за який мусить з усією мужністю боротись. Рабство в усіх його формах пригнічує, знижує людину, позбавляє її справжніх людських радощів. Пануючим почуттям її стає страх, ненависть за завтрішній день. В СССР всі перебувають під страхом, не тільки мільйони колгоспників, робітників, безпартійних інтеліґентів, а й члени большевицької верхівки, що захопила в свої руки владу і всіма засобами тримається за неї. Під вічним страхом жив навіть найбільший в світі тиран Сталін. Хоч його й називали залякані ним раби »улюбленим вождем«, »батьком народів«, він оточував себе найпильнішою сторожею і часто до смішного був підозрілим.

Рабський страх затроює також стосунки між людьми в суспільному житті. Під впливом його людина стає недовірливою, нещирою, приховує й маскує думки й почування. Знову ж таки з цього погляду переконливою ілюстрацією може бути СССР, де батьки примушені боятися дітей, чоловіки жінок і жінки чоловіків, де не може бути справжньої дружби, бо ніхто нікому не може довіряти.

Рабство пригнічує також розвиток творчих сил людини. Справжня творчість вимагає свободи і ініціятиви. Без цього людина завжди повинна пристосуватись до волі »пана« і підроблятися під нього. Тому в СССР занепадає наука й мистецтво, не зважаючи на те, що держава видає величезні кошти на науково-дослідні установи і нагороджує стотисячними преміями мистців і науковців. Тому можна з певністю сказати, що коли б комуністи опанували світ, це було б загибеллю культури, а слідом за нею й цивілізації.

Але свобода людини, будучи дорогоцінним даром, не може бути необмеженою. Це дуже переконливо довів, між іншим, Гоббс. Виходячи з того, що людина має різні потреби, а засоби для задоволення їх є обмежені, він приходить до висновку, що природний стан людини як члена суспільства, себто стан необмеженої волі, — це війна всіх проти всіх. Єдиним виходом з цього стану, на думку Гоббса, є абсолютна деспотична влада монарха, що є безмежним господарем не тільки над майном і життям своїх підданців, а і над їхніми думками. Отже, виникає питання про межі свободи людини і засоби тримати її в цих межах. Зрозуміло, що таким засобом є в першу чергу державна влада. Без неї в суспільстві панувала б анархія, що дійсно привела до стану війни всіх проти всіх, при якому влада фактично належала б найсильнішим. Інакше кажучи, анархія перетворилась би на найстрашніше насильство. Який жах несе суспільству анархія, про це свідчать революції, фактично той переходовий момент у них, коли стара влада повалена, а нова ще не встигла як слід організуватись.

Але на яких засадах мусить бути організована влада? Над цим питанням задумувались філософи і політики старого й нового часу. Не зупиняючись на поглядах Платона, про що ми писали в своїй праці »Соціялізм і індивідуалізм«, подаємо в загальних рисах політичні погляди Арістотеля, який, порівняно з Платоном, виявляє значний поступ. Арістотель визначає державу, як об'єднання вільних і рівних людей. При цьому він має на увазі не абстракну людину, а людину конкретну з її індивідуальними властивостями. Всупереч Платонові, Арістотель заперечує комунізм щодо родини і власности. Пише, що коли тисячі дітей будуть належати всім громадянам, то ніхто по-справжньому не буде про них піклуватися. Так само в комуні губиться родинна любов, як декілька краплин меду гублять свій солодкий смак в морі.

Так само Арістотель заперечує колективну власність, бо про неї мало хто буде турбуватись. Кожен буде покладатись на інших і буде думати, що він працює забагато, а інші замало. Отже, Арістотель стоїть проти того, щоб окрему людину приносити в жертву суспільству. Взагалі він стоїть проти насильства в суспільному і державному житті. Тому він заперечує змішування держави з родиною. Коріння держави в родині, але функції і побудова їх різні. Родина, на думку Арістотеля, побудована на нерівності і покорі, держава — на засадах рівности й свободи. Держава складається з громадян, а громадянин є особа, що має участь у громадських правах і обов'язках. На думку Арістотеля, в суспільстві існують два роди функцій: спеціяльні, що належать здібним до них людей, і спільні, що належать всім громадянам. Виходячи з цього, Арістотель поділяв людей на дві кляси: одна з них виконує інтелектуальні функції, друга — функції фізичної праці. Ті, що належать до першої, мають політичну і громадську свободу, ті, що належать до другої — приречені на рабство. Як бачимо, Арістотель, при всій своїй поступовості, не міг піднестися до ідеї справжньої рівности і свободи людини, незалежно від того, до якої суспільної кляси вона належить.

Значно більше в розв'язанні питання про природу і межі свободи людини, як члена суспільства, зробили філософи нового часу. Саме вони висунули ідею природного права людини, яка відограваля й відограє таку велику ролю в сучасній науці про державу і суспільство.

Ідея свободи людини, як члена суспільства, чітко поставлена в європейській філософії в період ренесансу і в початку нових віків. Так ще в XVI ст. французький філософ Ля-Боесі писав у своєму трактаті »Добровільне рабство«: »Коли є в природі щось ясне і очевидне, так це те, що природа створила нас всіх за одним зразком і, як видно, з одного матеріялу, щоб ми визнавали один одного за товаришів, або скорше за братів. Потім ця добра мати — природа дала нам всім одно житло-землю... Всім нам вона дала цей великий подарунок: голос і слово, щоб ми ще міцніше почували себе братами... Не може бути сумніву в тому, що всі ми природно рівні між собою, бо всі ми товариші, і нікому не може в голову прийти, щоб природа зробила когось з нас рабами«. Думки, що їх висловив Ля-Боесі, і лягли в основу вчення про т. з. природнє право людини.

Але ґрунтовно проблему свободи людини, як члена суспільства, розробили французькі філософи енциклопедисти, особливо Монтеск'є і Руссо. Монтеск'є — типовий раціоналіст. В своєму творі »Дух законів«, що набув великої популярности, він пише, що справжній закон людства — це людський розум, оскільки він керує всіма народами земної кулі; політичні й громадські закони кожної нації повинні бути лише частковими випадками, в котрих застосовується людський розум.

Але, деякою мірою відступаючи від цієї тези, Монтеск'є переходить на ґрунт емпіризму і пише: »Закони залежать від природи і принципу влади, вони залежні від фізичної будови країни, від холодного, жаркого або поміркованого підсоння країни, від властивостей ґрунту, від положення країни, від способу життя населення, хліборобського, скотарського, мисливського, вони повинні залежати від рівня свободи, що її припускає конституція, від релігії населення, від його нахилів, багатства, кількости, торгівлі, звичаїв.

Нарешті, вони залежать один від одного, від свого походження, від завдань законодавця і того порядку речей, для якого вони створені«...

Таким чином, основним завданням Монтеск'є є історичне пояснення різних законодавств і форм державного устрою, що існували і існують у різних народів. Але його праця включає багато коштовного, що дає підстави для розв'язання принципових питань, зв'язаних з проблемою свободи людини, як члена суспільства.

В історії розвитку політичних і громадських форм суспільного життя Монтеск'є визнає три форми: деспотизм, республіку і обмежену монархію. Уряд, при якому народом керують не закони, а сила і сваволя одної людини, тримається на страхові. Такий уряд сам у собі має суперечности. Він ніби існує для того, щоб забезпечити суспільству спокій, і в ім'я цього позбавляє громадян свободи. Але спокій не може існувати разом зі страхом. Спокій і порядок, що існують при деспотії, нагадують Монтеск'є спокій кладовища. В деспотії, — пише він — завжди існує роз'єднання, коли ж ми помічаємо в ній єднання то це не громадяни, не друзі між собою, а тіла, поховані рядом на одному кладовищі«.

Згадуючи про Рим часів імперії, Монтеск'є пише: »Август встановив лад, себто постійне й міцне рабство, тому що, коли узурпують верховну владу у вільній державі, то порядком називається все те, що може зміцнити необмежену владу однієї людини, а повстанням, бунтом, поганим управлінням називають усе те, що може захистити особисту свободу підвладних. Цим пояснюється нерухомість і мертвість деспотичних держав, у яких придушують всяку вільну ідею. В деспотичній державі все обертається навколо двох-трьох ідей, нові зайві«.

Такий уряд за Монтеск'є, придатний для тварин, на чолі його також може стояти тварина, аби тільки її боялись.

Сваволя володаря обмежується в монархії, де існують певні правила, яких дотримується й монарх. Але це лише правила, а не справжні закони, бо вони виходять не від нації, а від незначної частини її, що має свої привілеї і прерогативи, тому не забезпечують свободи і природних прав громадян.

Деспотії і монархії Монтеск'є протиставляє демократію, себто таку форму урядування, при якій народ є одноразово монархом і підданцем. Монархом тому, що подає свій голос, себто виявляє свою волю, а підданим тому, що кориться вибраній ним владі. Для того, щоб демократія виконувала своє завдання боронити свободу і рівність, потрібна відповідна духові доброчинність. »Те, що я називаю доброчинністю в республіці, — пише Монтеск'є — є любов до батьківщини, себто любов до рівности. Це не є моральна доброчинність, не доброчинність християнська, а доброчинність політична: вона саме і є пружиною, що приводить в дію республіканський уряд, подібно до того, як честь — пружина монархії«.

Для того, щоб у республіці не було зловживання владою і насильства, Монтеск'є вимагає, щоб »влада обмежувала владу«. Саму владу він поділяє на законодавчу, виконавчу і судову. Кожна з цих влад повинна бути відділена одна від другої і належати різним людям. Найважливіша між ними влада законодавча. »Ввесь нарід мусить мати законодавчу владу, — пише Монтеск'є. — Оскільки ж це в великих державах неможливе, а в малих сполучене з багатьма незручностями, то необхідно, щоб нарід робив те, чого він не може робити сам, через своїх представників«.

На думку Монтеск'є, засади такого уряду найкраще реалізовані в Англії, що, між іншим, заперечує відомий французький філософ Фульє.

Виступаючи борцем за демократичне урядування, засноване на принципі свободи людини, Монтеск'є одним із перших відкрито виступає проти рабства, що його в XVIII ст. европейські народи заводили в колоніяльних країнах. Він рішуче заперечує твердження тих, хто обґрунтовує рабство правом війни. Так само він повстає проти продажі рабів і проданя в рабство за борги. В законодавстві він протестував проти сурових і жорстоких кар, що тільки розкладають суспільство.

В галузі релігії він вимагав віротерпимости. В галузі економічних питань він стояв на тому, що велика нерівність щодо економічного стану громадян, стоїть на перешкоді справжньої рівности і свободи.

Тому він радить застосувати такі законодавчі заходи, які мають на меті перешкодити надмірному накопиченню багатства в одних руках, а також перешкодити розвиткові розкоші за рахунок речей першої необхідности. З цією метою він радить застосувати прогресивний подоходний податок.

Нарешті, він настоює на тому, щоб держава забезпечувала допомогою старих, хворих, слабих і сиріт, а також допомагала знаходити роботу тим, що не мають її.

Поряд з Монтеск'є, як борець за свободу й рівність у суспільному й державно-політичному житті, виступав Жан Жак Руссо. Йому належить славетний твір »Суспільна угода«, що відограв величезну ролю в соціяльних науках за нових часів. Він так формулює основну проблему свого твору: »Знайти таку форму ассоціяції, яка всіма силами захищала б і охороняла б особу і майно кожного із своїх членів і в якій кожний, приєднавшись до своїх, корився б, одначе, самому собі і залишався таким же свобідним, як і до того«...

На його думку, рівність свободи може бути збережена лише у формі спільної угоди. При цьому політична угода мусить бути застосуванням і ґарантією угоди суспільної. Угода в основі своїй має свободу людини«. »Відмовитися від своєї свободи, — пише Руссо, — це теж саме, що відмовитись від гідности людини, від прав людства, навіть від обов'язків. Таке відречення не сумісне з природою людини; позбавити її ролю свободи означало б позбавити її вчинки всякої моральности«.

Він заперечує вчення про угоду Гоббса, за якою громадяни відмовляються від своєї свободи на користь одного володаря, — абсолютного монарха, і таким чином стають його рабами. »Коли кожний може зрікатися (свободи) за себе, — пише Руссо — то не може зрікатися її за своїх дітей; їхня свобода належить їм, і ніхто, крім їх самих, не може розпоряджатися нею«.

Тому суспільна угода має на меті не зречення від свободи, а поширення її.

»Суспільна угода, — пише Руссо, — в дійсності сприяє стільки ж рівності, скільки й свободі. Основна угода не тільки не знищує природної рівности, а навпаки, замінює фізичну природну нерівність людей рівністю моральною і законодатною: хоч люди залишаються нерівними своїми силами і здібностями, але стають рівними за угодою і по праву«.

На засадах суспільної угоди твориться в державі верховна влада, але нація залишається свобідною, бо вона кермується законами, що їх склала сама. Воля народу не може зоковувати себе в кайдани на майбутнє; тому Руссо заперечує спадкову монархію і спадкові привілеї аристократії.

Виявом волі народу є закон. »Закон, — як твердить Руссо, — повинен з'єднувати спільність волі з спільністю мети; наказ одної людини, хто б вона не була, не є законом, навіть наказ верховної влади, нації з приводу часткового випадку, також не є законом, а декретом, щоб воля була загальною, не завжди потрібно, щоб вона була одностайною (з приводу того чи іншого об'єкту), але потрібно, щоб ураховувались всі голоси... Щоб об'явити рішення відповідним загальній волі, є істотно важливим, щоб кожний громадянин подав свій голос, радячись тільки з собою«. Але закон не є щось вічне й незмінне. Нарід має право завжди міняти свої закони.

Метою кожного закону є найбільше благо всіх громадян, що полягає в свободі і рівності. Ці два блага — з'єднані між собою і одно без другого існувати не можуть. Цього не слід розуміти так, щоб, прикладом, всі були в однаковому матеріяльному стані. Але жоден з громадян не повинен бути настільки багатим, щоб міг купити іншого, і жоден настільки бідним, щоб був вимушений продаватися. Руссо відрізняє верховну державну владу від уряду. Верховна влада належить державі, себто народові, а уряд є організацією, якій доручено піклуватись про виконання спільної волі. Отже, урядники є лише »комісари нації«. Так само, як комісарів, а не представників народу, Руссо трактує і депутатів. Доручаючи свої голоси депутатам, нарід не позбавляється своїх прав і свободи і має право притягати депутатів до відповідальности.

Накреслений вище державний устрій може існувати лише в невеликих державах, де нарід має можливість безпосередньо брати участь у державному житті. Але такі держави перебувають під загрозою з боку великих держав. Тому, щоб зберегти свою самостійність, малі держави мають творити союзи і спільними силами боронити свою свободу.

Ідеї Монтеск'є, Руссо та інших енциклопедистів лягли в основу французької революції. Як відомо, остання супроводилась кривавим терором. Це нібито накидає тінь на систему політичних поглядів Руссо. Але сам Руссо, будучи послідовним оборонцем свободи людини, ніколи не стояв за терор. З приводу цього він пише так: »Коли твердять, що добре, щоб один гинув за всіх, то я хилюся перед цим висловом в устах гідного і доброчинного патріота, що добровільно жертвує життям для врятування своєї батьківщини, але коли цими словами хотять сказати, що уряд має право пожертвувати одним невинним для врятування натовпу, то я визнаю таке твердження за найогиднішу вигадку тиранії. Не тільки один не повинен гинути за всіх, а навпаки, всі повинні ризикувати своїм життям і майном для захисту кожного, так щоб захист окремої особи перебував під покровом сили суспільства, і кожний з його членів перебував під захистом держави«...

Ідеї енциклопедистів лягли в основу не лише французької революції, а й інших революцій XIX ст. Крім того, вони спричинились до значного поступу соціяльних наук, а разом з тим і до значних змін в політичному і соціяльно-економічному житті народів світу, в першу чергу в країнах Европи і Америки. Під їх впливом монархії змінились на республіки, а в тих країнах, де залишились монархії, вони перестали бути абсолютними, а стали конституційними, себто наблизились до демократії. Ліквідується кріпацтво навіть у таких відсталих країнах, як Росія. Народні маси починають більше брати участь у політичному житті суспільства. Замінюється законодавство, стаючи, порівняно з попередніми століттями, більш гуманним. Держава починає більш дбати про добробут громадян: уводиться прогресив-

ний подоходний податок, посилюється піклування про старих, хворих, безробітних. Але все ж таки ідея свободи і рівности і досі здійснюється лише часткова. Цьому перешкоджає в першу чергу концентрація великих багатств у порівняно невеликої групи капіталістів і наявність численних мільйонів пролетарів. Така велика нерівність щодо матеріяльного стану не може не призводити до фактичної нерівности в житті політичному.

Справжньому здійсненню ідеї свободи і рівности дуже перешкоджає безпринциповість значної частини політичних діячів, підкупи, інтриги і таке інше. Для них, на першому місці стоїть не благо народу, а особисті вигоди і честолюбство. Звідси розрухи в політичному житті, прикладом чого може бути Франція.

Але найбільшим злом сучасности безперечно є комунізм, що уперто шириться по цілому світі, не перебираючи при цьому жодними засобами. Большевики теж виголошують гасла рівности і свободи. Запроваджений ними державний устрій називається республіканським і демократичним, хоч в СССР панує найжорстокіша тиранія невеликої групи партійців, що захопила в свої руки владу і з допомогою нечуваного в світі терору тримає в тяжкій неволі сотні мільйонів людей.

Все це доводить що ідея свободи людини, як члена суспільства, ще далека до свого здійснення. За неї треба боротись з усією мужністю, не жаліючи навіть життя. Боротьба ця подвійна: ідейна і збройна. Вона органічно пов'язана між собою. Катів, що обернули на рабів численні народи, нічим не можна перемогти, крім зброї. З другого боку ті, що зі зброєю в руках боряться проти них, мусять знати, що вони борються за свободу, яка є найціннішим скарбом людини.

Свобода народів

Свобода людини, як члена суспільства, органічно пов'язана з свободою народу, до якого ця людина належить. Коли ввесь нарід у неволі, то не можуть бути вільними його сини й дочки. А як тяжко відбивається неволя на народі, про це свідчать численні факти з минулого і сучасного життя людства. Це перш за все стосується до матеріяльного стану народів. Поневолений народ не може користати для себе з природніх багатств своєї країни. Доказом цього може бути в першу чергу Україна. Вона розкинулась на просторах з багатющою в світі чорноземлею, в надрах її лежать багатющі поклади залізної руди, мангану, вугілля, олива і т. ін., але нарід її живе у великій бідності

Причина всього цього та, що українці не господарі на своїй землі. Природні багатства України йдуть у першу чергу для господарів-москалів, а українцям залишається те, що зоставлять для неї господарі. Але вони з метою приборкання непокірних можуть і нічого не залишити. Так між іншим, сталося в 1932-1933 р., коли большевики з метою загнати наших селян у колгоспи, пограбували в них усе зерно і взагалі всі продукти споживання, в наслідок чого вимерло 8 мільйонів українців. Характеристично, що в ці роки на Московщині, що має далеко гіршу землю, ніж Україна, жодного голоду не було.

На невідповідному рівні перебуває на Україні і промисловість. Хоч природні умови для неї далеко кращі. ніж на Московщині, центром промисловости і за царських часів, і за совєтів залишається Московщина. Основна причина — підневільний стан нашого народу. Доказом цього, між іншим, може бути стан нашого господарства в першу чергу господарства сільського в період 1905-1914 р.

Після революції 1905 р. Україна відчула бодай легенький подих свободи. І це зразу ж відбилося на піднесенні нашого господарства. Широко розгорнули свою діяльність земства, селяни почали заводити у себе кращі хліборобські знаряддя, віялки, сіялки, молотарки, жниварки, саківські плуги, залізні борони, кільчаті котки і т. ін. Трипільна система хліборобства замінюється чотирипільною, застосовується чорний пар. Розвивалось садівництво, чому допомагали земства, закладаючи питомники овочевих дерев кращих сортів. Поліпшується скотарство: крім місцевої породи рогатої худоби, селяни розводять сименталів, швиців, англійську породу.

В цей період на Україні буйно розвивається цукрова промисловість. Серед українців проявляються промисловці нового типу, не московські Тіт-Тітичі, а люди широкого розмаху, що розуміли велику ролю в промисловості науки. Такими були Терещенко і Харитоненко, до речі, обидва виходці з селянства.

Стан поневолення відбивається тяжко і на духовій культурі. Наш нарід відзначається особливо великими здібностями до науки й мистецтва, чого переконливим доказом може бути стан української культури за княжих часів. За часи польського панування культура України знизилась і знову піднеслась за часи повстання, а особливо за часи козацької держави. У XVIII ст., коли Україна на довго була поневолена Москвою, культура її починає занепадати. Наші вчені, письменники, мистці переходять на службу до Москви, засновують там школи, працюють як письменники, малярі, композитори. А на Україні занепадає в цей час славетна Київо-Могилянська Академія, кількість народніх шкіл зменшується, грамотність катастрофально знижується.

Тільки завдяки великій відпорності українського народу і його великим творчим здібностям, Україна має значні досягнення в галузі літератури в XIX ст., висунувши ґеніяльного поета всесвітньої слави Шевченка та інших поетів і письменників. Але Москва вживала всіх заходів, щоб задушити розвиток українського письменства. Через великий опір національно свідомих українців вона не змогла зовсім придушити його, але нормально розвиватись українське письменство не могло.

Зате буйний розвиток української духової культури починається з лютого 1917 р., коли в наслідок революції впала царська влада. Перш за все розвивається українське національне за формою і змістом навчання. Не зважаючи на те, що до цього часу навчання в школах провадилось російською мовою, за короткий час викладовою мовою стала мова українська. Використовуючи досвід передових європейських і американських педагогів, а також кращі українські традиції, наші педагоги піднесли навчан-

ня на високий рівень. Це стосується до всіх шкіл: початкових, середніх і високих. Наша молодь, особливо студентство, виявляла велике захоплення наукою: авдиторії завжди були переповнені, жваво працювали високошкільні лабораторії й кабінети. Серед педагогів появляються високоталановиті особистості, як, напр., директор І-ої Київської гімназії, Дурдуківський і директор Полтавської гімназії ім. Стешенка, Голобородько. Вуйно розвивається українська наука: в Києві засновується Академія Наук, в губерніяльних містах — її філії, видаються наукові журнали й монографії, енергійно працюють музеї. Пишно розквітає українське письменство. Виступають такі поети, як Олесь, Чупринка, Тичина, що виявляв тоді ознаки геніяльности, Рильський, Зеров, Філянський, Филипович і багато інших.

Створювалось враження, що титан розірвав кайдани, які довго сковували його, і тепер на всю широчінь розгортає свою творчу діяльність.

Але Москва ужила всіх засобів, щоб знову поневолити Україну. Спочатку вона збройно придушила наші визвольні змагання, а потім взялася за придушування нашої культури.

Наслідки цього нового поневолення України були жахливі. Це катастрофальний занепад сільського господарства, винищення і вивіз в концентраційні табори найпрацездатнішої частини нашого селянства, нарешті — насильницька колективізація і страшний голод 1932-1933 р.

В галузі духової культури це — швидке зниження рівня шкільного навчання при зростанні кількости шкіл, що, за пляном Москви, мусять стати знаряддям підготовки кадрів всесвітньої большевицької революції. В галузі науки — арешти і знищення кращих українських науковців і перетворювання науки на знаряддя комуністичної партії. В галузі мистецтва — припинення справжньої творчости, знищення частини українських мистців, перетворення другої частини на »інженерів людських душ«, що з закону большевицької Москви славословять »батька народів« Сталіна, комуністичну партію, агітують за колгоспи, оспівують »ударників« у соцзмаганні. Про все це — докладніше в моїй брошурі: »Український ренесанс XX ст.«).

Вся ця сумна історія переконливо свідчить про те, яке велике значення для народу має свобода і яким великим нещастям є втрата її. Ось чому поневолені народи у цілому світі так уперто, не жаліючи жертв, борються за свою, державну незалежність.

Але свобода народів, як і свобода людини, обмежена. Як окрема людина, шануючи свою свободу і гідність, не має права насилувати волю і порушувати права другої людини, так і нарід, шануючи свою національну гідність і захищаючи свою державну незалежність, не має права в будь-якій формі поневолювати інші народи.

Але в міжнародніх відношеннях ще й досі панує право сильного. Тому в боротьбі за державну незалежність поневоленим народам залишається ставати на той шлях, що його радив ще Руссо, а саме — об'єднуватись і спільними силами боротись з гнобителями. На цей шлях і стала організація АБН, і в цім її велика заслуга перед людством.

Володимир Янів

УКРАЇНСЬКА ДУХОВІСТЬ У ТВОРАХ КОСТОМАРОВА

Вивчення психічної структури поодиноких народів чи цілих культурних циклів належатиме незабаром до найактуальніших питань науки. І то в обидвох площинах: в чисто теоретичній, як нова й мало досліджена ділянка, як теж у прикладній. Пізнання духовости народів стає основою їх розуміння, а розуміння, притуплюючи протиріччя, веде нерідко до порозуміння чи замирення.*) Але й навпаки порівняльною психологією народів покористується й модерний спосіб ведення війни. Не використання в холодній війні з Совєтами психічних національних протиріч — у т. зв. Союзі може правити щонайвище як доказ, наскільки в початковій стадії находиться порівняльна психологія народів.

Останньо підмічений аспект вводить нас у внутрішньо-українську проблематику. Коли психологічна концепція націй*) поруч низки об'єктивних критеріїв окремішности народу відзначує комплекс психічних властивостей, як чинник, що відрізнює нарід від сусідів і рішає про його самобутність, — тоді не можемо занедбати визначення й цієї лінії поділу у відношенні до наших сусідів, зокрема росіян. З другого боку — історична доля України спонукує дошукуватися причин тієї недолі не тільки **в зовнішніх умовах, але й у недостачах внутрішньої постави.** І щоб могти говорити про спробу **змінити** національні хиби, на те треба мати **знання** цілої духової структури.

Тим часом між численними й важливими накресленнями й реалізацією їх є велика диспропорція, і то так у нас самих, як також узагалі. Навіть не розв'язані ще повністю питання методологічного характеру.

При наявності доволі поважної кількости цінних і цікавих (хоч і суб'єктивних) спостережень про поодинокі народи з боку глибоких мислителів, досі недостатньою мірою переведене зіставлення, підсумування і синтезування індивідуальних поглядів

---

*) Цьому питанню була присвячена особна доповідь проф. д-ра О. Кульчицького, читана на І-ій Науковій Конференції ЕВ НТШ у вересні 1952 р. в Сарселі (»Психологічна проблематика міжнаціонального розуміння«), — згодом новооформлена і прочитана на спільній науковій конференції німецьких і українських психологів у Мюнхені (березень 1953 р.).

*) Порівняй мою доповідь на XIX. Конґресі Німецького Т-ва для Справ Психології, в Кельні 1953 р.

окремих авторів, які могли запевнити бажану об'єктивність.

Часто стосується, як методу логічну дедукцію, заключаючи про актуальний стан психічної структури даного народу на підставі досліду різнорідних обставин і чинників, які цю структуру формували. Так, напр., виходячи від незаперечного зв'язку між людиною й країною поселення, можна з аналізи краєвиду й підсоння заключувати про психіку населення. Проф. Кульчицький при накреслюванні характерологічних рис українського народу відзначує шість чинників, які формували нашу духовість, при чому він навіть історичні чи культурні процеси розглядає не індуктивно, як вияв певної духовости, а навпаки, як форму чи формуючі процеси, з яких дедуктивно дадуться випровадити окремі духові складники української психіки.*)

Цей важливий і цінний почин мусить бути послідовно доповнюваний індуктивно збираним матеріялом.

Вже історичні процеси можуть бути розглядані як **відбиття**, отже, як вплив почувань, думки і хотіння певної національної спільноти (а не як формуючий чинник духовости). При тому для ствердження рис національного характеру менше важливі окремі факти, а далеко важливіші постійні тенденції, як ось, напр., виразне намагання українського народу до затирання станових чи суспільних границь чи виявлюване бажання російського народу жити в колективі.**) При аналізі поодиноких фактів, а не тенденцій, загрожує довільність вибирання фактів, а тим самим необхідність аналізи.

Подібно покористуватися можна при індуктивній методі аналізою культури, тобто консеквентним аналізованням поодиноких витворів, як вияву вправді індивідуальної творчости, але творчости, яка стоїть під впливом певного середовища. Порівняння аналіз творів і їх синтеза дасть можливість робити деякі заключення. Звичайно, побажано, щоб синтеза спиралася на можливо велику кількість проаналізованих творів.

При добиранні творів насамперед слід звернути увагу на репрезентативні речі, визнані як характеристичні для епохи, чи сприйняті сучасниками, як вияв їхнього загального »credo«. Часто саме у цьому й полягає істота геніяльности, що творець стається виразником задушевних бажань, чи стає призмою хотінь, почувань і уподобань покоління. Якщо в аналізованих творах різних епох найдено подібні чи тотожні нотки, то тоді ці аналогії доказують, що вони є випливом якоїсь характеристичної прикметности даного народу.

Має враження, що з українських творів на одно з перших місць для аналізи виходять **»Книги битія українського народу«.** І це з декількох причин.

Коли зважити, що **»Історію Русов«** можна вважати **останнім** ідеологічно-політичним твором попередньої доби, тоді »Книги битія« це **перший** того роду твір нової доби. Між обидвома творами не тільки часова відстань, але й основний перелім думки. Такий твір мусів спеціяльно рахуватися з тим, що відповідало поглядам і ментальности сучасників.

Автором »Книг« — молодий університетський професор історії, який жваво цікавився етнографічними студіями. Він дає в творі виклад історіософічних поглядів, базованих на совісних студіях, які мусіли призвести до бодай неусвідомленого відчуття національної ментальности.

Врешті, »Книги битія« стоять на пограниччі **індивідуальної й колективної** праці, що призводило навіть до дискусії над авторством »Книг«. І хоч сьогодні ніхто поважно не оспорює авторства Костомарова, то однак треба ствердити стислу паралельність »Книг« і »Уставу Славянского Общества«, його »Главних Правил« чи обидвох відозв братчиків до українців і до »великоросіян і поляків«. Це байдуже, чи це »Книги« і Костомаров мали вплив на зміст Відозв і Уставу, чи саме навпаки, як байдуже, чи »Книги« були офіційно акцептовані братчиками. Паралельність і іноді дослівна збіжність документів доказує, що »Книги« були висловом **усіх** братчиків (хай і з деякими відхиленнями). Таким чином »Книги« є призмою, яка концентрує погляди й уподобання таких постатей як Костомарова, Куліша, Шевченка, Білозерського, Гулака, Марковича, Навроцького, Пильчикова, Савича і ін. Поруч **непересічности** індивідуальностей всіх названих, годиться підкреслити, що належали вони до **різних суспільних верств** тогочасної України і їх **спільне** »вірую« мусіло спеціяльно тісно пов'язуватися з ментальністю цілого народу.

Але є й ще одна причина, чому саме »Книги битія« надаються до аналізи, а саме: ми маємо змогу докладної контролі аналізи.

Транспозиція висказаних даним автором поглядів на видедуковані з поглядів психічні стани чи диспозиції мусить завжди носити деякі нотки довільности. Ми завжди можемо мати деякі сумніви, чи правильно ми інтерпретували. Тим часом Костомаров в 15 літ після своїх »Книг« дав працю, яка вже **безпосередньо** висказує погляди самого Костомарова на духову структуру українського народу. Ми можемо порівнятн, чи те, що ми виінтерпретували, є згідне з тим, що **сам** Костомаров у даній ділянці сказав. Маємо на думці його славетні: »Дві руські народности«, знаменні рівною мірою, як акт політичний і науковий. Політично ставлять вони 90 літ тому виразне **розрізнення між росіянами й українцями,** випереджуючи всі пізніші спроби української науки (лінгвістики, антропології, теорії літератури, історії). Науково знаменна поява тим, що наш вчений, до речі історик, займається **порівняльною психологією**

*) Гляди його статтю в »Е. У.« (стор. 708): »Риси характерології українського народу«. Подібно побудована його доповідь на згадану вгорі конференцію німецьких і українських психологів п. н.: »Окциденталні й неокциденталні компоненти в душі української людини«.

**) Про те докладніше з'ясував я мої погляди в циклу статтей, друкованих у попередніх числах »Визвольного Шляху« під спільним наголовком: »До питання суспільної структури в УССР.« (числа за вересень, жовтень і листопад 1953).

народів уже в той час, коли вона ставить свій перший крок (появилися »Дві руські народності 1861 р., тобто в рік після того, як появилася »Zeitschrift fur Volkerpsychologie« Lacarus-a u Steinhal-a, тобто в рік після того, як психологією народів взагалі почали займатися).

Коли зважити, що й методу застосував Костомаров, яка до сьогодні не перестарілася (а щонайвище можна їй закинути однобокість) і поставив деякі соціологічні концепції, які досі не вповні розв'язані (як от психологічна концепція нації), тоді вповні буде виправданим наше заінтересування обидвома творами.

Сама ж контроля вступної аналізи може тільки зискати від того, що між обидвома творами поважний протяг часу, ваговитий до цього ж подіями і переживаннями.

По цих зауваженнях пора прийти до самої психологічної аналізи »Книг«, звичайно в цих скупих рамках, на які дозволяє стаття ограничена місцем.

Сама форма біблійно-ліричного викладу вказує на велику **почуттєвість**, враховуючи вже навіть дух епохи (романтизм) і запліднення ("Ksiengi narodu polskiego"—Mickiewicza). Річ у тому, що саме таку форму вибрав, як-не-як, але професор університету.

На цю почуттєвість вказує й сам зміст, перейнятий благородною **любов'ю**, яка кульмінує в похвалі того, що Україна любила своїх історичних ворогів — »і поляків і москалів, як братів своїх і не хотіла з ними розбрататися« (86).*)

З підкресленою почуттєвістю йде послідовне **заперечення раціоналізму**, коли аргументом не є доцільність, успіх, але об'явлення, моральна »ordo«, згори усталений погляд на світ.

Вже зі сказаного випливає предистинація до **релігійної життєвої настанови**. Про неї свідчить не тільки запозичення біблійного стилю, але виклад, спертий на віру в напівтеократичний лад, з вибраними народами, які втрачають ласку й посланництво через гріх.

В експозиції »Книг« (I) сказано, що кожне »коліно і племено« має шукати Бога, і Богові мають поклонитися всі люди. Від віри в Бога і від любови до нього залежне щастя. Тоді, як рід чоловічий забуває Бога, приходить кара — і на »всім світі сталось горе, і біднота, і хороба, і нещастя, і незгода« (2).

Релігія Христова є настільки іманентна людям, як запорука правопорядку, що без неї нема навіть свободи (53).

Спеціяльно ж притаманна релігійність Україні, яка (77) не хотіла йти вслід язиків, а »держалась закону Божого, і всякий чужестранець, заїхавши в Україну, дивувався, що ні в одній стороні на світі так щиро не моляться Богу«.

Це, звичайно, має ту консеквенцію, що Україна є призначена до сповнення певної місії, як вибраний нарід.

Ці з'ясування мають для цілости поглядів основне значення.

Зрештою, ці місця з »Книг« мають повне підтвердження у відозві Братства до українців, в якій доручається, що св. Віра Христова має бути основою Закона і общественної справи«*). Подібно місця в »Уставі« (4) й »Правилах« (9)**) Братства, які постановляють: »як ціле Товариство, як спільнота, так і кожен член, повинні узгляднювати свою дію з Євангельськими наказами любови, лагідности й терпцю. Засаду ж: ціль освячує засоби — Товариство визнає безбожним«.

З глибокої релігійности випливає **віра в первень добра**, яке скрізь утотожнюється зі свободою. Перемога істини завжди видається авторові запевненою, не зважаючи на часові неуспіхи чи страждання. Цього запорукою Христове Воскресіння (27), а з спеціяльною силою проявляється ця віра в кінцевім процесі про те, як то встане Україна з своєї могили. Ця віра в автоматичність перемоги добра, без якогось акценту до дії вказує на **пасивізм** вдачі, який поруч із почуттєвістю є другою важливою признакою української духовости.

Віра в первень добра веде до ідеалістичного погляду на інших людей і народи й до **нереальних** плянів побудови новітньої утопії. Відси наївні заклики (у »Відозві« — стор. 27.) поневолених українців до поневолених москалів, чи поляків, щоб вони зреклися »безрозсудної ненависти«. Звідси нереальні пляни якоїсь добровільної федерації у триєдинім царстві »на образ іпостаси Божої, нероздільної і незмісимої« (71).

Звичайно, саме така постава носить всі ознаки **ідеалістичного** світосприймання, яке веде до осудження практичного **матеріялізму**, до осудження всякої **імперіялістичної** війни, коли то людей шлеться »на заріз за шматок землі, за табак, за чай, за вино« 47). Консеквентно підноситься заслуги козаків, які за свої бойові прислуги не брали »миси з червонцями« (74), бо кров вони проливали за ідею, »за віру та за ближніх, і служили Богу, а не ідолу золотому«.

Звичайно, така сама віра для поневоленого народу мала, не зважаючи на риси пасивізму, свої позитиви, бо стала основою того **трагічного оптимізму**, який згодом озветься у Лесинім бойовім »Contra Spem Spero«, але це вже до психологічної аналізи (яка має стверджувати тільки факти без оцінки) не належить.

Коли з'ясована вгорі релігійність з її вірою у Провидіння й етичним оптимізмом та з випливаючою звідси пасивною поставою є одним основним і провідним мотивом »Книг битія«, тоді другим подібним її мотивом є апотеоза ідеалу свободи і абсолютної рівности. Рівночасно монархію й зокрема царат уважається джерелом усього зла, а то й гріховного упадку.

Це тому »попустив Бог (Давида) у гріх« і він »одняв у сосіда жінку«, що він дав себе обрати царем. Тому ж саме Соломон — наймудріший з усіх людей — одурів і попав у ідолопоклонство, ставши самодержавно панувати (10).

*) Цитую за виданням: Український Музей-Архів при УВАН, Серія: Пам'ятки і матеріяли, ч. 1. Авґсбурґ, 1947. Відкличники в душках означають число даного відступу за нумерацією, принятою в виданні.

*) Це саме видання, стор. 26, відступ 7.

**) Стор. 29;32.

Коли свобода вважається найбільшим добром, тоді послідовно найгіршою карою є неволя... »І покарав людей справедливий Господь потопом, войнами, мором і **найгірше** неволею« (3).

При повній свободі ідеалом може бути лише той лад, який колись мав бути у слов'ян, коли не було в них панів, а »були **старшини,** хто старіший роками і до того розумніший, того на раді слухають«; але потім Слов'янщина згрішила, бо як стали пани у слов'ян, то в панів були вже невольники (62).

Але як Україна воскресне і на її крик встане Слов'янщина, тоді »не позостанеться ні царя, ні царевича, ні царівни, ні князя, ні графа, ні герцога, ні сиятельства, ні превосходительства, ні пана, ні боярина, ні кріпака, ні холопа« (103).

Всі ці ствердження, власне кажучи, з ділянки соціології, але вони всі вказують на певну **психологічну,** чи може вірніше соціопсихологічну поставу.

З'ясована теза є дослівно тотожна з тою тенденцією, яку я виразно підкреслив у своїй студії про стани на Україні*), а яка веде до нівеляції станових перегород. Є це виявом **соціяльного інстинкту до самопіднесення,** який є **основною** соціопсихічною властивістю українця і який рішає про приналежність України до **індивідуалістичного** культурного циклю.

Рівність — брак перегород — брак насилля — свобода — мають уможливити рівні шанси при старті, мають дати змогу **кожному проявитися** й кожному зайняти передове місце.

Коли стихійне намагання ломити станові перегороди не допускає сумніву, яке є джерело того намагання, коли Костомаров рівність проповідує в повній згоді з тим основним намаганням українців упродовж віків, тоді може зродитися сумнів, чи в Костомарова є це саме випливом того інстинкту самопіднесення. Річ в тому, що цілий біблійний тон »Книг« веде до консеквентного прийняття покори і навіть словного осуду самопіднесення: »Бо хто скаже сам на себе: я луччий од усіх, і розумніший над всіх, усі мусять мені коритися і за пана мене уважати і робить те, що я думаю, той согрішає первородним гріхом« і т. д. (11).

Але не можемо забувати, що »Книги« — це саме конструкція, оперта на біблії, до цього ж конструкція людини освіченої, яка вміє підсвідомі хотіння опановувати, чи сублімувати.

Проте, охота вибитися і найти признання, хай і сублімована, виразно пробивається. Це ж є, зрештою, навіть у покорі думка вивищити себе, а саме вивищити спеціяльним родом заслуги. »А хто перший між людьми хоче бути, повинен бути слугою« (23, 30).

Виразніше цю думку видно у транспозиції на нарід. Що ж це є ідеал українського месіянізму: охота, щоб нарід український зайняв **передове** ба навіть **перше** місце.

І тут уже охота вивищення зовсім не сублімована, а явна. Ніхто не приймав так віри Христової, як слов'яни (59), які вже й перед тим визначались прикметами вибраного народу (57). У слов'ян все було лучше (60) і навіть, як їх Бог карає, то тому, що їх любить (63), що їм післанництво призначив (65). А перші між першими українці, які Польщу збудили й привели її до конституції (96) і які її вдруге збудять своєю любов'ю, непам'ятною зла (99). Подібна роля України супроти Москви (100).

В цих з'ясуваннях — тенденція цілком ясна, при чому однак годі не помітити, що підкладом цілої теорії є теж сильне **почуття маловартости.** У відчутті своєї слабости Україна творить нову філософію, нову ієрархію вартостей, щоб сказали »всі язики«, показуючи рукою на те місто, де на карті буде намальована Україна: »От камень, негоже не берегоша зиждущиї, той бисть во главу угла« (104).

І так зрозуміла Україна має дати змогу проявитися на новий лад усім своїм синам в умовах вільности, братерства і рівности.

При сильно розвиненім інстинкті самопіднесення слабо розвинений в українців комплементарний **інстинкт підпорядкування,** що виражене expressis verbis (незгода у слов'ян, 60), як теж видно з цілої неґації монархізму. В даному випадку не вдаряє Костомаров по російськім цараті чи деспотизмі, але змагає до повалення монархії, як інституції. Ідеал влади братчиків — це на год (!) вибираний правитель. (Відозва до українців, 4).

Ця антиавторитарність видна теж у ставленні до інституції папи (45) і у похвалі Лютеру (46), який допровадив до захитання папства.

Інстинкт боротьби розвинутий в українців погано. Сам Христос не хотів бунтів і незгоди (38), а хотів, щоб »мирно і люб'язно розійшлась віра і свобода«. Зокрема засуджується імперіялістична війна для матеріяльної наживи (47), але виправдується війну за свободу (88), в обороні віри й за висвободження невольників (74) за вибореннє соціяльних прав (81). Засуджується посилання на заріз (47), але славиться мучеництво (27).

Згідно з слабо розвинутим інстинктом боротьби незнана є для українців месть. Україна не пам'ятає зла Польщі (82), єднається з Московщиною, хоче федерації. І згідно того Відозва Братчиків до Великоросіян і Поляків каже: Україна »не помнит зла«, а »Правила« Братства наказують дбати »об уничтожений всякой племенной и религіозной вражди«.

Натомість, як треба сподіватися, добре розвинений комплементарний до інстинкту боротьби **інстинкт несення допомоги,** солідарности.

Осуджений є всякий еґоїзм (48) і ідеалом є життя перших християн у братствах (30). Тому »пани самі повинні освободити своїх невольників і зробиться їм братами, а багаті повинні наділяти нищих« (40). Згідно з тим панує на Україні виняткова згідливість **у родині** і »ніде муж не любив так своєї жони, а діти своїх родителів« (77). Ця внутрішньородинна любов має свій відповідник також у житті українців у братствах (77).

Правила Кирило-Методіївців наказують окремою точкою (3) помагати родинам братчиків, на випадок, як член попаде у руки ворогів і оставить у нужді свою сім'ю.

Так укоротці можна б зінтерпретувати те, що кажеться в »Книгах«, з психологічного аспекту. Це є,

*) »Е.У.«, стор. 1136, »Суспільні верстви«.

як зазначено, інтерпретація сперта на аналізі ідеологічно-політичного твору, який психологією не займається. Переходимо до з'ясування, як у зіставленні з цією інтерпретацією виглядає те, що сам Костомаров 15 літ пізніше говорить про психологію українського народу, базуючи свої вискази на інтерпретацію історії. При тому доведеться зредукувати інтерпретацію до мінімум, посилаючися тільки на сказане автором. Для прозорости притримуюся тієї схеми, яку я дав, інтерпретуючи »Книги«.

Почуттєвість українця підкреслює Костомаров у »Двох руських народностях« — у протиставленні до росіянина, добачуючися її в тонкім **відчутті природи,** яка »поділяє радощі й журбу людської душі«. Українець має повне зрозуміння для **естетики,** а зокрема домінуюче в нього почування **любови,** при чому любов буває удуховлена, коли в росіянина »краса рідко коли підноситься над матерію« (80-81).*) В росіянина на місці почуття є тільки штучна афектація (87).

Коли в росіян »внутрішньої побожности й пієтизму мало«, тоді в українців навпаки, »міцне **почуття божої всеприсутности,** душевна скруха, внутрішня розмова з Богом«. В росіян є нахил до раціоналізму, і їм здається, що невіра — це ознака просвіти (88-89).

В повній згоді з тим росіяни виявляли і виявляють нахил **до матеріялізму** й відстають від українського народу в духовому житті, що позначається на відношенні до поезії (78-79). Коли українці сади розводять з почуття естетизму чи любови до природи, тоді сади в росіян виключно з крамарською метою, а сам він застряг у щоденних рахунках, у мілкій ковбані матеріяльних потреб (83). Цей практицизм росіян протиставиться українській **мрійливості** (80), яка так дуже гармонізує з тою політичною наївністю, яку виявляв сам молодий Костомаров.

Коли в сфері почуттєвій українці далеко більше виявляються як росіяни, тоді ці останні домінують у сфері **волі і світлої** думки (87: ми б сказали: інтелектуальної надбудови). Найкраще змальовує російська поезія не ліричні настрої, але ті стани душі, коли вона збирає свої сили й тріюмфує. Його стихія — це руїна (79).

Подібно, як у »Книгах«, так і у »Двох руських народностях« найбільше уваги присвячено питанню свободи одиниці і деспотизмові. **Свободолюбности** українця, його **індивідуалізмові** протиставить Костомаров авторитарність і деспотизм росіян, їх **колективістичне світосприймання.**

Цитую: »У вдачі українського народу переважає особиста воля, а в великоруськім загальність... великоруси прямували завести неминучість і нероздільність раз заведеного зв'язку і саму причину такого заводу звернути на Божу волю і тим то відгородити від людської критики« (77). Це намагання у російського народу являється в заранні історії і воно є рівно сильне у князів, що й у самого народу (31), тоді як в українців існує виразна тенденція до демократії і двоподілу влади (князь — віче — 35, 97). Княжій волі в Росії мусить коритися церковна ієрархія, яка стає знаряддям у руках деспота, що є можливе тому, що релігійність низька (63, 66). Росія змагала до звуження особистої волі (46), а в Росії навіть кріпак був прив'язаний до свого пана, хоч би той навіть і нехтував ту його прив'язаність (100). Подібне явище було не до подумання в українців, що дуже пластично зарисоване в Костомарова.

Зайве додавати, що всі ці вияви в соціопсихічній редукції свідчать про інстинкт **самопіднесення з нахилом індивідуалізму** в українців і про інстинкт підпорядкування з нахилом до колективізму в росіян. Тому в українців **толеранція** у віднесенні до чужої думки, **терпимість** у росіян (71-73). Тому в українців нахил до особистої своєвільности, до невиразности державних форм (39), брак нахилу до підпорядкування, до централізації (40), неуміння забезпечити свого побуту міцним ладом, дарма, що той побут був нам дорогим (42), тому, врешті, зсаджування проводирів у козацьких часах (45). Правда при **виразному непошанованню** авторитетів слідне в українців зберігання традиції і в тому тяглість її (44, 104).

В »Двох руських народностях« підкреслено, врешті, українську **неохоту до боротьби,** до завойовництва (40). Не так у Росії, яка вже скоро виявляє імперіялістичні тенденції (32, 55, 58), яку тягне до хитрої політики, яка хоче »зростати на чужий кошт«, »проковтнути сусідів«.

Згідно зі слабо розвиненим інстинктом боротьби, українець »кривди не забуває, але він не мстивий; ні католицький костел, ні жидівська синагога не видаються йому гидкими місцями« (74).

»Дві руські народності« приносять далеко більше матеріялу на підтвердження сказаного, ніж їх зацитовано, але і цих місць вповні вистачає, щоб ствердити **повну одноздідність** сказаного у »Книгах« і у »Двох руських народностях«, може за винятком одного місця, яке, однак, вимагало б довшої інтепретації, ніж на це дозволяє місце. Річ у тому, що у »Книгах« є натяк, начебто ідеалом суспільного життя було **спільнотне** життя, коли в пізнішій праці Костомаров здецидовано стає на оборону індивідуальної системи господарення, висказуючи на цю тему незвичайно цікаві думки.

Зіставлення поодиноких місць з праць Костомарова має значення не тільки з погляду подання інтересного й цінного матеріялу, який має для характерології українського народу неабияке значення, але рівночасно ставить нам перед очі методологічну проблему: наскільки інтерпретація твору — репрезентативного твору доби — може мати значення для індуктивного збирання матеріялу до характерології народу.

На мою думку, саме аналіза творів Костомарова настроює оптимістично й може потверджувати правильність обраного шляху, який треба б консеквентно продовжувати.

*) Цитати і відклики за виданням: »Загальна бібліотека« Української Накладні. ч. 183-134, Київ-Ляйпціґ. Посилання в душках на сторінки, з яких взята цитата.

К. Подолянин

З МИНУЛИХ ЛІТ

Від автора: Через неможливість переведення авторської коректи в нарисах (замість рецензії) п. з. **»З минулих літ«**, у ч. 10 »В.Ш.«, трапились деякі неминучі в таких випадках недогляди. Одним з більших, це зміна, через недокладне відчитання, прізвища петербурзького професора середньовічної історії Івана Ґревса на Ґраве. В Києві викладав на університеті вищу математику професор, згодом академік, Ґраве, який певно не був драгоманівцем і не мав бути згаданий у цій праці.

Далі, в уступі, присвяченім українській соціял-демократії, випало кілька слів і при цьому дещо потерпів його зміст, тому слід ці рядки (ст. 33, друга колонка) навести у виправленому вигляді:

»Сам провідник українських соціял-демократів, Микола Порш, був ревним драгоманівцем. Такі видатні ес-деки, як Крохмаль, Кавун-Канівець, Скоропис-Йолтуховський — теж.

Український ес-дек, Яків Довбищенко, невтомно видавав брошури про Драгоманова (перше видання року 1913, друге 1919). А 1920 року через большевицький совнарком з Раковським і Державне Видавництво України (ДВУ) видав у Харкові не гірший від цього стахівсько-вєтухівського свій збірник на пошану Драгоманова з нагоди 25-ліття з дня його смерти«.

Останнє речення уступу про »Літ. Наук. Вісник« (стор. 37, кол. 2) має бути: »Ці два українські пресові »лорди« занадто боялися кожної нової думки й не давали вивітритися затхлим женевським ідейкам Драгоманова«.

Дрібніші недогляди, які так часто можуть трапитися при механічнім складанні, читач може здебільшого сам помітити й правильно відчитати текст.

Лише в розділі про Арабажіна (стор. 33-34 на поч. 34 сторінки) зам. »запаморочення« — має бути »у запаморочені драгоманівством двох ґенерацій української марксівської інтеліґенції у Петербурзі«. У розділі про московських ліберальних імперіялістів (Гревс, Мілюков, Струве й інш.), на поч. сторінки 36, зам. »Але менше для »дурних хахлів«, має бути: »Драгоманов чіпляв, коли треба, маску українця. Але лише для »дурних хахлів«.

II

На сторінці 36, перша колонка з долини, помилково замість прізвища Тучапський (від села Тучапи в Ґаличині), вийшло помилково Тучанський. Це тим прикріше, що особа, про яку тут ходить, є дуже мало відома, а тому цієї помилки мало хто з читачів міг помітити.

Але виправляючи цю помилку, автор сам мусить признатися, що він присвятив цій, так мало знаній особі, так мало уваги в своїй праці. Тим більше, що Тучапський є зразковим драгоманівцем, життя якого було реалізацією заповітів Драгоманова.

Тому слід поширити на цьому місці наші первісні ляконічні зауваження про цю історичну особу, які обмежилися в ч. 10 »Визв. Шляху« лише такими справді скупими рядками:

»Вплив Драгоманова на утворення москвофільської соціял-демократичної »Спілки« стоїть поза всяким сумнівом. Роля затятого драгоманівця Тучапського в утворенні цієї групи аж надто впадає в очі«.

До цих скупих рядків належить дати ще кілька докладніших нотаток із спогадів таких визначних українських діячів, як академік Кримський, проф. Лотоцький та інших.

Недавно померлий орієнталіст та знавець історії української мови академік Кримський у своїх спогадах розповідає про гнітюче та навіть огидне враження, яке на нього справили київські драгоманівці — Арабажін, а ще більше Павло Тучапський, яких він зустрічав під час своїх відвідин у Києві в червні місяці року 1890-го: »... я поїхав на Україну та й перебував кілька днів у Києві, де хотів точніше собі вияснити політичні відносини між галицько-українськими органами (часописами), особливо ж критиканську ролю Драгоманова. Бачився в Києві і з прихильниками »Народа« та Драгоманова, і з їхніми запеклими ворогами: прихильниками »Правди« та Конисього... Вся Арабажінова мова аж кипіла ненавистю і комашніла дрібними вибриками проти »Правди«, проти Конисього, В. Б. Антоновича, Самійленка... Але ще гірш, ніж Арабажін, вразив мене мій шкільний товариш Павло Тучапський... він, Тучапський, щоб слідкувати за галицькими справами, охоче читає москвофільську »Червону Русь« (ретроградну і писану язичієм), бо вона менше тягне читача на блювоту, ніж »Правда« і писання »правдян«. Як відомо, Павло Тучапський на дуже довгий час зовсім відкинувся від українства, перейшов у табір російської соціял-демократії (псевдонім Лукашевич). — (А. Кримський: »Розвідки, статті, замітки«. Київ 1928, стор. 328).

У спогадах Аполінарія Маршинського, »Поїздка в Галичину 1889 р.«, дуже яскраво змальовано, як отруїв Драгоманов життя тогочасного київського студентства: »Появилися »Чудацькі Думки« Драгоманова. Вони підгріли нашу опозиційність так далеко, неначе на азарт підстьобнули. Все кругом того в київському житті завертілось якимсь скаженим шабашом відьм і відбивалось на душі гостро: ламало й нівечило все те, чим досі жилось і в що вірилось. Перестати шанувати своїх попередніх друзів — учителів (О. Конисього, К. Михальчука, В. Антоновича, П. Житецького, — прим. Ред.) я не міг; навіть більше: до декого тягнуло серце. А разом з тим давній пієтет до них розвіявся. Серед товаришів не відчувалося єдности«. (Календар-альманах »Дніпро«, Львів, 1924 р., стор. 100).

Отак своїми отруйними пасквілями руйнував »москаль-чарівник« Драгоманов єдність у рядах тодішніх українців. У чиїх інтересах це робилося?

Кримський у своїх споминах коротко окреслює зміст цих самих »Чудацьких Думок« лорда Гав-Гав з Женеви: »Тут накреслено історію того, як розвивався націоналізм у різних народів і, зокрема в українців, і показано всі хиби українського націоналізму, докладно, але нещадно переведено оцінку діяльности українських учених і наприкінці знов піднесено думку про велику вигоду для українців вивчати »общерусскую« літературу та науку«. (Кримський: »Розвідки, статті«, К. 1928, стор. 317).

Отож, оскільки відомо, що лорд Гав-Гав, будучи англійцем, гавкав під час другої світової війни для вигоди Німеччини, то слід визнати, що Гав-Гав Драгоманов гавкав для вигоди Московщини-Росії.

Визначний український учений мовознавець Кость Михальчук також дуже виразно висловився про ці гав-гавські »Чудацькі Думки«. Павлик писав про це зі Львова дня 21 липня 1891 року до Драгоманова: »Вчора ми з Франком зайшли до Михальчука, що вернувся з Ґляйхенберґу (в Каринтійських південних Альпах, де він лікувався й звідки повертавсь до Києва, — прим. Ред.) Вам (Михальчук) не писав через те, що лютий за Ваші »Чудацькі Думки«. Головне, каже, не видно на який конець вони написані; писано про все газетним способом, вилаяно українських писателів перед широкою публікою, котра з того може винести тільки: які вони сучі сини«. (»Переписка Драгоманова з Павликом«, том шостий, ст.. 234).

Сонрівсько-кцабівський гулай-східняцький характер »літературної діяльности« Драгоманова дуже влучно спостеріг та відгадав тоді Михальчук.

Забутий тепер письменник, перший біограф Шевченка, Олександер Кониський, з жалем та огірченням знаходив, що »великої шкоди завдає Драгоманов серед темних людей своїми фразами, своїми причепами сам себе принижує до того, що стає земським начальником у літературі« (з листа Конисього, наведеного у передмові Волинського до нового видання оповідання »Юрій Горовенко« Кониського).

Так само в листі до етнографа Дикарева з дня 15 квітня 1895 року Кониський жалівся на »гукання, гавкання й колотнечу, яку править Драгоманов«. (»Записки Наук. Т-ва ім. Шевченка«, т. 150, ст. 384).

Гукання, гавкання й колотнеча, яку тоді правив Драгоманов, були скеровані на славу »матушки« Москви та на знищення України так само, як сучасне нам гавкання Диких та Багатирчуків з Ю. Косачем з »Східняка« та »Н. Р. Слова«.

Дуже проречистим є те, що тоді ж, 15-го березня 1892 року, Драгоманов писав до свого давнього приятеля проф. Ал. Пипіна, схвильований та стурбований тим, що згадка про вірш »Ще не вмерла Україна« опинилася на сторінках великої праці Пипіна про українську етнографію. Драгоманов запевняв Пипіна, що цей вірш »зовсім кепський в ідейнім та мистецькім відношенні«. А далі додав: »Ще два слова на сторінці 355. Ви наводите слова Кістяківського про вірш Чубинського, що його Сушкевич вніс до свого видання Кобзаря Шевченка і цей вірш (зовсім кепський в мистецькім та ідейнім відношенні) і слова про нього Кістяківського »характерні« лише, як ознака туману в головах українофілів-романтиків. От один куплет з цього вірша, якого співають на мотив однієї чеської пісні, одного часу дуже поширеної в київських пивних:

Ой, Богдане, Богдане,
Славний наш Гетьмане!
Нащо оддав Україну
Москалям поганим?«

(Олександр Дорошкевич: »Листи Драгоманова до Пипіна«. »За Сто Літ«, Книга 3., Київ, 1928, ст. 90).

Дуже багато промовляє той факт, що цей »Донос на гетьмана злодея« Пипінові написав Драгоманов аж по тринадцятилітній перерві в їхньому листуванні. Так його зденервували згадки про вірш, який став українським національним гімном! Драгоманов уважав своїм обов'язком московського прислужника, »Івана Сусаніна«, конче знеславити та морально знищити цей твір в очах свого петербурзького колеги, що для цього навіть негайно відновив перерване від скількох років листування!...

Не менше цікаві речі писав Драгоманов до Лесі Українки дня 4-го липня 1893 року, прославляючи майбутній комунізм та знущаючись з національних почувань: »Смішно, коли русин, виходячи з того, що комуністична держава річ темна (не ясна в майбутньому), буде стояти проти Бебелів (тодішній провідник німецької соціял-демократії Авґуст Бебель — прим. Ред.) за мілітаризм«. (Іван Авраменко, »З листування Драгоманова«. Гадяцький архів. »Записки Істор. Філолог. Відділу ВУАН«, Київ, 1928, т. XVIII, ст. 256)

Дикою чи навіть дикунською, типово чужинецькою зненавистю й до того дуже підлого хрущово-гітлерівського стилю, тхне від листа Драгоманова, дня 19 квітня 1894 року, до його сестри Олени Пчілки. У цім листі Драгоманов знущається з свого ж таки давнього щирого приятеля поета Старицького, який, з нагоди виїзду Драгоманова за кордон, склав року 1876-го, такий чулий романс: »Чи ми побачимось ще знову«. Залишаємо ці рядки Драгоманова в московському оригіналі: »Наша публика еще сердится, почему Старицкому... публика не поднесла 100,000 ґульденов, как Іокаю (популярний мадярський письменник, — прим. Ред.). За одно бы уже и монумент потребовать и в Лебеховке и в Париже, как Шекспиру! Право есть от чего в отчаяние прійти и я не понимаю, как ти, Оля, можешь надежды еще возлагать на такую літературу и публику. Их бить нужно и бить, три шкуры спустить, то может бить четвертая будет людская«. (»Зап. Іст. Філ. Від. ВУАН«, т. XVIII, ст. 261).

Стиль, можна сказати, цілком гідний Дикого та Андрієнка-Полтавця з іншими Ю. Косачами з вайнбавмівського »Н. Р. Слова«.

Так розправився Драгоманов з Чубинським та Старицьким! Але не ліпше писав він і про тоді, ніби такого близького (?) до нього Франка. Дня 12 вересня 1886 року писав Драгоманов до Олени Пчілки про Франка, що тоді всупереч Драгоманову брав участь у редаґуванні одинокого тоді українського літературного журналу »Зоря« разом з професором Огоновським, якого люто ненавидів Драгоманов, бо Огоновський мав своїми науковими працями викликати

велике невдоволення в московськім науковім світі, починаючи від тодішнього Пипіна і кінчаючи теперішнім Н. Ульяновим з мюнхенської американської радіостанції »Асвабаждёніе« та з чухновського »Обзор«, »На Переломе«, Знамя России«, та мельгуновського »Российского Демократа«.

Драгоманов писав 12. IX. 1866 року до Олени Пчілки про Франка так: »Он легко поглупел в »Зоре« і вряд ні оправітся (навряд чи одужає, — прим. Ред.) от пребывания в атмосфере этого хлева« (хлев — стайня).

25 грудня 1893 року Драгоманов зневажливо пише до Павлика про »пташину породу« Франка, а 18 січня 1894 р. згірдливо скаржиться Павликові: »О Рутенія! Довго ти ще житимеш, коли такі радикали, як Франко, так багато тебе в собі носять!« (»Переписка Драгоманова з Павликом«, т. VIII, ст. 6. 20.).

Але так зневажаючи українських письменників та поетів, Драгоманов молився на московську літературу. Коли ми вже торкнулися таємниць гадяцького архіву Драгоманових, то слід згадати й петербурзького драгоманівця, проф. Івана Ґревса, який на початку 20-тих років вирушив з Петербургу на знову здобуту москалями Україну та, розкошуючи полтавським літом, перегортав старі листи в цьому архіві.

У своїй статті — »Драгоманов о Тургенєвє«, Іван Ґревс писав: »Драгоманов ніколи не ставив собі відокремлення України від Росії... Особисто з уст його я багато разів чув, як він з запалом твердив своїм приятелям, учням і співробітникам, що загине ціла справа України, якщо вони зречуться російської літератури. Він сам її чудесно знав і любив; завжди образи, з неї зачерпнені, ілюстрували розвинені ним погляди, приносили насолоду й упоєння його смакові... Перечитані мною в Полтаві інтимні листи його до близьких і до кревних, стверджують, що такий погляд був дійсно тілом і кров'ю його духа до скону«. (»Былое«, 1925, кн. 3., ст. 126-127.).

Німці понищили архіви в Україні, а тому зайвим було б сподіватись, що колись цей гадяцький архів буде опублікований. Через це користуємось нагодою покликатись на праці Авраменка та Ґревса, що на свої очі бачили листи Драгоманова в цім спаленім німцями архіві, тим більше, що українські читачі не мали нагоди ознайомитися ближче з більшістю наведених у моїй праці джерел... А урядова українська наука (В. та Д. Дорошенки, М. Стахів, І. та М. Рудницькі, Ветухов, С. Драгоманов) уперто ігнорують ці джерела, завзято тримаючись, як для них єдиноспасенних — лише і виключно драгоманівських брошурок та памфлетів...

Але вернімося від великого Драгоманова до маленького драгоманчика — Тучапського. Зрештою, він накоїв чи принаймні щиро намагався накоїти стільки лиха, що цього драгоманівського джуру слід пізнати докладніше.

Поруч з погадами Кримського про Тучапського, слід співставити слова другого свідка історії тих років, проф. Ол. Лотоцького:

»Біля М. В. Ковалевського гуртувалося кілька, не багато, молодих сил, з яких я знав П. М. Тучапського, що грав певну ролю в студентських колах. Сього останнього можна уважати за типового представника драгоманівського радикалізму на Україні, — з преваліяцією в нім моментів політичних та соціяльних над національними. Під криптонімом — Е. С. (другий його псевдонім — Лукашевич) надрукував Тучапський за кордоном (у виданню І. Франка) брошуру про Шевченкові ідеали та українську дійсність, де традиційно та ще з аляповатим посиленням повторює звичайні драгоманівські зневажливі твердження про Шевченка, аж до того, що Шевченко не мав сталих громадських і політичних поглядів, не мав ясного й певного світогляду, який міг би дати йому право стояти на чолі українського руху. Працюючи спершу з Мик. Вас. Ковалевським, як український радикал, опісля вступив він (Тучапський) до соціял-демократичної спілки, що стояла на ґрунті російському«. (Олександр Лотоцький, »Сторінки Минулого«, Видання Українського Наукового Інституту. т. І. Варшава, 1932, ст. 165-166.).

Далі Ол. Лотоцький зазначає ще таке: »Помер Тучапський вже за большевиків, р. 1922-го, і по його смерті видруковано його спогади за девятдесяті роки та дві його статті про Драгоманова (у М. Грушевського, — прим. Ред.). Прихильників Ковалевський мав серед молоді, що взагалі співчуває більш революційним стремлінням... Радикальна течія Ковалевського на Україні була фактично фракцією галицького радикалізму, на чолі якого стояли тоді, за Драгомановим, Франко та Павлик«. (Там само, ст. 166.).

Коли відомого українського діяча, Івана Стешенка, скритовбивчо знищила, не то московська чорна сотня, не то не знати хто, вночі з 31 липня на 1-ше серпня в Полтаві, то давній товариш молодих літ забитого, соціял-демократ, Дмитро Антонович, у посмертній згадці пригадав кількох зрадників-перекінчиків, що з стешенківського гуртка драгоманівців перескочили до москалів: »Дехто справді перейшов назавжди в російські кола і серед тих кол зараз є найлютішим ворогом української самостійної революційної боротьби. Для них є святим гаслом єдиний фронт і єдима неділима культура і держава...« (»Робітнича газета«, Київ, 4-го серпня 1918 року). Ці спогади Д. Антоновича, без останнього речення, наведені також у знаній праці Гермайзе: »Революційна Українська Партія (РУП)«.

З пізніших словесних пояснень самого Дмитра Антоновича вияснилося, що під »дехто« слід мати на увазі таких осіб, як Кавун, Крохмаль та Тучапський.

Року 1918-го, вже по першій навалі червоних москалів на Україну, старий український публіцист Павло Смуток (Стебницький) писав на сторінках київського щомісячника »Літературно-Науковий Вісник« про цілком недавню лекцію історії:

»На престіл російської революції засіли, замість колишніх самодержавних большевиків, пролетарські диктатори большевики... В істоті большевизм тим більш співкревний самодержавію, що вони обоє виросли з московського національного духа... І от ми з вами дочекалися найсвіжішої форми, в яку виллявся московський національний дух — большевизму... Большевики, відповідно до свого національного характеру подбали одягти революцію в шати

абсолютизму, а федерації надати централістичних форм. . .«

Як з наведених уривків можемо бачити, такі історичні події, як бій під Крутами та навала московських банд генералісімуса Муравйова на Україну, облога та штурм Києва, протверезили давнього драгоманівця Смутка-Стебницького і він почав дивитися на дійсність без драгоманівських окулярів.

Але Тучапський, який за словами Д. Антоновича »зараз є найлютішим ворогом української самостійної революційної боротьби«, Тучапський, навіть за такої історичної завірюхи, не загубив драгоманівських окулярів, а навпаки, навіть міцно за них тримався. Тучапський у рецензії на статті Стебницького в російськім меншевицькім соціял-демократичнім журналі »Объединение« писав:

»Статті Стебницького і П. Смутка дуже характеристичні: вони розвивають одну й ту саму думку — про немипучість для України відокремлення від Росії, бо їх спільне життя зводилося до »панування московської півночі над українським півднем, народу східньої культури й хижацької вдачі над народом европейської культури, нахилів та політичних ідеалів« і для Стебницького і для Смутка большевизм є ніщо інше, як прояв московської національної особливости«.

Далі Тучапський пригадує собі всі старі драгоманівські протиукраїнські арґументи та викликає з труни навіть тінь самого свого великого вчителя і керівника — проф Драгоманова. Щоб остаточно знеславити Стебницького-Смутка, Тучапський ужив традиційних випробуваних ще на сторінках »Чудацьких думок« та »Листів« Драгоманова засобів.

»Наведеної цитати досить, — писав Тучапський, — щоб показати, в якому напрямку працює думка »самостійних« публіцистів »Літературно-Наукового Вістника«. Це все та сама, давно відкинена наукою теорія »національного духа« і зокрема та сама »Духинщина«, теорія »східнього« туранського походження москалів, проти якої так завзято й так переможно (пабєдаиосно) боровся найвизначніший український учений і суспільний діяч, М. П. Драгоманов«. (З рецензій Тучапського на перше півріччя »Л. Н. Вістника« за 1918 рік, »Объединение«, ежемесячный, научный и полетический журнал, Ноябрь-Декабрь 1918., ст. 261-262., Одеса).

Цей самий журнал потім відродився в Парижі спочатку п. з. »Грядущая Россия«, а згодом »Современныя Записки«, а тепер під новою назвою »Новий Журнал« проспернує в Нью-Йорку й веде досі все ту ж драгоманівсько-тучапську москвославну та москволюбну лінію.

На прикладах таких драгоманівців, як згадана Дм. Антоновичем яничарська трійця — Крохмаль-Кавун-Тучапський, ми бачимо, що т. зв. драгоманівство було нічим іншим, як першим кроком до національної зради, до капітуляції перед Москвою, до перекінчицтва.

Тому цілком природно, що нащадки Тучапських, усякі СОНР-івські та КЦАБ-івські гулаї та золотаренки так міцно тримаються з самим Мельґуновим на чолі за такі драгоманівські заповіти, як »Вольний Союз« та цілу решту драгоманівської спадщини.

Але вертаючись до твердження п. д-ра М. Стахова про фальшивий брак ознайомлення з ідеями та творами Драгоманова на Наддніпрянській Україні на початку XX століття, слід відзначити, що приклад Тучапського свідчить про цілковито протилежне — про належне зрозуміння та знайомість з творчістю Драгоманова й про невмирущу пошану супроти нього та непроминаючу авторитетність думок та ідейок Драгоманова для його вірних учнів та джур, навіть багато років по смерті цієї особи.

Слід ще зазначити, що в той час, як сучасні »східняки« та вайнбаумчики — це платні аґенти, запроданці цілком одверті, то про Драгоманова з Тучапським та Арабажіним цього не можна констатувати. Це були в основі безплатна »Добровольная Охрана« чи оборона московських впливів на Україну. Але, зрештою, фінансовий бік цієї тодішньої акції оборони московського престижу не цікавий. Нехай Драгоманов з своїми джурами й цілком безплатний »добровольний охранітєль« — однаково це була огидна й бридка роля сусаніних московського лібералізму в Україні; це все були тяжкі колоди на тернистім шляху визволення української нації.

Життєпис драгоманівця Тучапського, є яскравим прикладом глибини впливів Драгоманова в осередках російських імперіялістичних марксистів соціял-демократів, ще однієї партії, яку оминув п. д-р М. Стахів у своїм архитворі про впливи Драгоманова на політичні партії.

III

У своїй праці про вплив Драгоманова на українську політику д-р М. Стахів воліє говорити переважно про що хочете, аби лише не про політику. Він, між іншим, проголошує: »Драгоманов був зокрема відповідальний за розвиток української політичної термінології«. Далі п. Стахів твердить, що Драгоманов дбав про те, щоб зробити українську термінологію незалежною від московської і т. п. (symposium, с. 54).

Не слід дивуватись цим твердженням д-ра Стахова. Для нього Драгоманов є партійним божищем, яке він має при кожній нагоді вихваляти, як це давніше робили марксисти з своїм Марксом. Крім того, д-р Стахів є анальфабет і то, на жаль, не лише в справах мови. Тому не слід ані дивуватися його твердженням, ані робити його відповідальним за них. Послухаймо краще, що казав про москалізаційні термінологічні вправи Драгоманова такий безперечний авторитет у справах мови, як академік Кримський: »Наукові терміни автор (Драгоманов) полюбляє позичати з мови російської... Сипле москалізмами (і не тільки в термінології) навіть там, де вони вже не до речі; він уживає, напр., слів »животне«, »мошенник« тощо (»Этнографическое обозрѣніе«, Москва, а також: Кримський — »Розвідки«, 1894, кн. 20, статті, К. 1928, ст. 207).

Далі Стахів дуже урочисто проголошує:

»Драгоманов був також реформатором українського правопису«.

З дальшого викладу шановного пана д-ра ми довідуємось, що Драгоманов закликав українців перейти на латинський альфабет, але з того нічого не

вийшло ... Тоді, за п. Стаховим, Драгоманов у своїх женевських виданнях упростив правопис Куліша. В дійсності Драгоманов у цих виданнях прийняв сербський правопис, т. зв. »герцеговинку«, де послідовно треба було терпеливо, вперто та наполегливо виписувати зовсім зайву літеру »й« перед голосівками. Замість я, є, ї, ю спритний »москаль-чарівник« з Женеви — і не для упрощення, а для ускладнення та зогидження українцям їхнього правопису, наказував писати — ja, je, ji, ju.

Крім того, коли вже д-р Стахів узявся висвітлювати Америці ролю Драгоманова в правописних справах, то чому він не згадав одного історичного факту: Коли професор Смаль-Стоцький переводив реформу нашого правопису в Галичині і на Буковині із старого етимологічного на сучасний фонетичний, то невсипущий »москаль-чарівник« Драгоманов написав особисто до Смаль-Стоцького дуже гострого листа, в якому він дорікав Смаль-Стоцькому, що той переводить реформу через австрійські урядові установи. В цей самий час Драгоманов вимагав, щоб цю справу вирішали по своїй вподобі кожна громада, кожна школа чи товариство окремо. Смаль-Стоцький згадував пізніше, скільки прикрости завдав йому цим листом Драгоманов.

Про це згадувалося свого часу, здається, при нагоді 25-ліття реформи правопису десь у 1918-20 рр. на сторінках такого поважного наукового органу, як »Записки Наукового Т-ва ім. Т. Шевченка« у Львові.

Завдання та мета цього знаного анархічного »громадівства« Драгоманова дуже яскраво розкриваються саме в цьому листі »москаля-чарівника« до Смаль-Стоцького. Можна собі легко уявити, що сталося б з реформою правопису, коли б Смаль-Стоцький справді піддався на домагання Драгоманова та переказав вирішення правописної справи кожній окремій громаді, спілці, товариству, школі чи редакції ...

Дуже прикро, що д-р Стахів не скористався нагодою висвітлити, чому »послідовний громадівець« Драгоманов лише до українських справ підходив з такою міркою, залишаючись інакше, як росіянин, державником та великодержавником імперіялістом.

IV

Останній сьомий розділ праці д-ра М. Стахова про вплив ідей Драгоманова на політику років революції (1917-20) обмежується кількома коротенькими згадками про закон Центральної Ради про національно-персональну автономію для меншостей та про з'їзд народів у Києві у вересні 1917 року. В цілому цей розділ займає одну сторінку друку, так ніби то справді в тих роках була така обмаль впливів Драгоманова.

Але в дійсності тих впливів було значно більше. Лише редакція цього драгоманівського збірника, а з нею і д-р Стахів, воліють цим разом про це таємничо мовчати.

Перш за все під впливом ідей Драгоманова, просякнутих »занадто оптимістичним федералізмом Драгоманова (у бік Москви — прим. Ред.), який спинив розвиток української політичної думки на п'ятдесять років«(Leon Wasilewski: "Przedswit", London, 1896) дуже багато осіб чи навіть цілі прошарки з партії українських соціял-демократів та соціял-революціонерів орієнтувалися на Москву, відколювалися від своїх партій та творили нові групи -- незалежних лівих боротьбістів тощо, які в політичній та збройній боротьбі приставали на бік Москви, цим разом уже червоної. Драгоманов ціле своє життя торочив про потребу йти спільним фронтом з поступовими москалями. Ця настирлива драгоманівська проповідь принесла свої чергові рясні овочі вже під кінець 1917 р., коли Москва розпочинала збройний похід на підбиття України. Від соціял-демократів відкололася група Буценка, а від соціял-революціонерів — ліві, т. зв. »боротьбісти«, Гнат Михайличенко, Єланський, Сівер-Одоєвський, Полоз. Не дасться заперечити, що все це були вірні учні Драгоманова.

Дещо згодом, у січні 1919 р., коли Москва розгортала вже другий наступ на Україну, частина соціял-демократів з Авдієнком та Пісоцьким на чолі перейшла на »радянську платформу« і стала реально на бік ворога, московського окупанта. Без розкладової підступної пропаґанди Драгоманова, без усіх його отруйних гадючих »Листів« та »Чудацьких думок«, таке заломання національного фронту було немислиме й неможливе. Але Драгоманов усе своє життя дбав про зруйнування та унеможливлення одноцілого українського фронту супроти Москви своєю настирливою й невтомною пропаґандою проти націоналізму за космополітизм. Практичні наслідки цієї гадючої пропаґанди — всі ці групові переходи задрагоманених соціялістів на бік московського окупанта — завдали нам ряд тяжких невдач та підривали можливості оборони України перед червоною московською навалою. Так само, коли Київ опинився під денікінською окупацією, то соціял-демократ, драгоманівець Валентин Садовський (якого віддавна його партійні товариші називали представником російських конституціоналістів-демократів у партії українських ес-деків) почав на сторінках свого »Слова« проповідувати федерацію з Денікіним. Це відбулося у вересні 1919 року, коли українська армія, позбавлена ліків та амуніції, зводила тяжкі бої з численними ворогами — з червоними та білими москалями.

Тоді саме, для спаралізування української дипломатичної чинности на мирній конференції в Парижі, драгоманівець Н. Могилянський, в порозумінні з давнім знайомим приятелем Драгоманова проф. П. Мілюковим, утворив у Парижі фіктивний і фальшивий »Український Національний Комітет«, який діяв у порозумінні з денікінськими москалями, виступав з бундючими заявами проти законного українського уряду Директорії та стояв за драгоманівську »Матушку Россєю« з Денікіним, Колчаком або Врангелем на чолі.

Загробним патроном цього фальшивого українського комітету панів Могилянських та Мілюкових був безперечно ніхто інший, як Драгоманов. До речі, оскільки про це досі чомусь усі втаємничені особи нічого не писали, слід написати кілька рядків про

»президента« цього фальшивого комітету та ставлення москалів до нього.

Н. Могилянський, учений етнолог, учень відомого українського вченого Хведора Вовка, пізніше директор російського (етнографічного) музею Олександра III-го в Петербурзі, не зважаючи на цілу свою драгоманівську »самоотверженість«, не викликав особливого довіря до своєї »русскости« в таких старих московських політичних гієн та лисів як Мілюков, Маклаков, Сазонов. Вони бо дуже добре знали, що він, під псевдом Могильченко, друкував свої наукові твори у львівських »Записках Наукового Т-ва ім. Т. Шевченка«. А тому з бідолашнім п. »президентом« москалі ніяк не рахувалися. »Президент« не мав нічого, крім гучного титулу, а всі справи (та гроші) проходили через руки підрядних типів класично стовідсотково запроданського типу, як віцепрезидент Цитович та секретар Моркотун. »Президент« Могилянський на все це щиро скаржився своїм давнім петербурзьким приятелям, як Л. Чикаленко та О. Я. Шульгин.

Н. Могилянський за ввесь час своєї еміґрації († 1933 р. у Парижі) цупко тримався обома руками за драгоманівський коран, за всі його »Думки« та »Листи«. У москвофільському журналі »Карпатський Свет«, Ужгород, 1928р., Могилянський писав:

»На це вже 50 років тому зауважував у своїх працях Драгоманов, схиляючи земляків своїх українців не до стремління до самостійности, а до розвитку засад федеративних (»Карпатский Свет«, 1928 р., ст. 158).

Так само в своїй давнішій статті »Трагедія України« він чуло згадував такі твори Драгоманова, як »Чудацькі думки«, »Листи на Наддніпрянську Україну« та зазначену раніш »Вільну спілку«, в яких »Драгоманов не відокремлював справи України від загальної еволюції в Росії (»Ґрядущая Россія«, Париж, 1920, февраль, ст. 305).

1918 р. в Києві цей самий Н. Могилянський брав участь в уряді; він був за німецької окупації в гетьманському уряді заступником державного секретаря, а після вибуху всенароднього повстання проти німців тодішній уряд одним із своїх останніх актів призначив Н. Могилянського головою Дипломатичної Місії в Парижі. Треба гадати, що принаймні тоді цей вертький драгоманівець не дістався до Парижу, а опинився під денікінськими крилами в Катеринодарі. Принаймні у збірній урядовій праці »Труди подготовітельной по національним дєлам комісії«, що вийшла в Катеринодарі 1919 р., знаходимо працю цього самого Могилянського »Об автономіи Новороссіи«, де він дбайливо продовжує працю, яку 1884 р своїм »Вільним Союзом« розпочав Драгоманов у Женеві, а тепер продовжує С. Мельґунов з »Россійскім демократом« у Парижі.

В той час, як проф. А. Білімович у »Трудах« цієї самої комісії, з вдячністю згадуючи Драгоманова та його »Вольний Союз«, доводив за Драгомановим потребу поділу України на три »автономні« области, проф. Н. Могилянський підводив ідеологічний і економічний та навіть національно-історичний ґрунт під відокремлення Степової України, яку він по-денікінськи називав »Новороссією«. Новоросія є країною, що формувалась під впливом цілковито відмінних історичних факторів, аніж Малоросія... Для зносин послуговується тою самою російською мовою, хоч з новоросійським акцентом... Своєрідні форми життя і економічні відносини різко відмінні від відносин, що склалися в Малоросії (»Труди подготовітельной по національним дєлам комісіи«, ст. 117, 118).

З наведених уривків вікопомних творів проф. Могилянського читач може собі уявити цілий розмір нещастя для адмірала Стівенса й цілого »Американського Комітету«, а також для всіх багатирчуків з золотаренками, від передчасного відходу на той світ автора таких блискучих і їм ідейноблизьких творів.

Пан Іван Рудницький-Лисяк, пишучи недавно в багряних новоульмівських »Вістях« про Український Клюб в Женеві, побожно та віддано згадував »многогранну діяльність М. П. Драгоманова«.

Але хіба, вживаючи Лисяк-Рудницьких висловів, діяльність цього вірного учня »москаля-чарівника« з Женеви не така ж »многогранна«? Він вам і заступник державного секретаря, і шеф дипломатичної місії, і експерт відокремлення Новороссії, і президент цілком фальшивого Українського Комітету!

А коли большевики пізніше видали перед судом Союзу Визволення України та колективізацію рекордово підлу брошуру Мотузка п. з. »Жовтоблакитна еміґрація«, то цей драгоманівець щиро привітав на сторінках берлінського »Руля« (ред. Гессен, Камінка, А. А. Ґольденвейзер) цю гідну хіба що самого Еренбурґа брошуру. Могилянський на сторінках часопису п. Ґольденвейзера радив »всім русскім людям« ознайомитися з цією Мотузчиною брошурою та мало що не вивчити її напам'ять... Прекрасні душі сходяться...

Многогранна діяльність цього драгоманівця, камер-юнкера та професора, на жаль, не знайшла освітлення на сторінках праці Стахова, хоч вона ввесь час свідомо провадилась під прапорами Михайла Петровича Драгоманова з рясними наведеннями з його »Листів« та »Думок«.

Наслідком »драгоманівської« діяльности Н. М. Могилянського було м. і. те, що »Собраніе Узаконеній і Распоряженій Правітельства, Ізданіе Особаво Совещанія прі Ґлавнокомандующем Вааружонних Сіл Юга Россіі«, (19 сентября 1919, ч. 23, стр. 315-318) оголосило затверджену »главнокомандующім« постанову »о созданіі областей Кієвской, Новороссійской і Харьковской«.

Слід сподіватися, що в сполученні з близьким 35-тиліттям цієї вікопомної дати (19 вересня 1919-1954) могилянсько-денікінського заснування трьох запропонованих ще Драгомановим у »Вільній Спілці« ще 70 років тому областей, УВАН з Стаховим та Мельґуновим і не без Селянської Партії п. Долен-

ка*) видадуть ювілейний збірник у честь »русской тройкі«: Драгоманова, Могилянського та Денікіна...

V

Дуже прикро, що невтомний дослідник політичних впливів Драгоманова на політику, д-р Стахів, властиво кажучи, дбайливо замовчує в більшості випадків ці впливи, воліючи на кожнім кроці вглиблюватися та фантазувати про впливи Драгоманова на правописну справу.

Присвятивши правописним досягненням Драгоманова тридцять три рядки, Стахів вшановує таку неосяжну тему, як вплив ідей Драгоманова на політику рішаючих років 1917-1920, майже однаковою кількістю рядків — тридцять вісім друкованих рядків! — це трохи замало для виявлення дуже розгалужених та зловорожих впливів ідей москвофільського Мефіста з Женеви й до того у »фаховій« праці та ще й у »академічнім« виданні...

Про фатальний вплив ідеї Драгоманова на перехід Галицької Армії на сторону московського генерала Денікіна, що стався в листопаді 1919 року, п. д-р М. Стахів не згадав.

А тим часом, усі головні дипломатичні ініціятори цього жалюгідного кроку, були »реєстрові драгоманівці«: д-р Василь Панейко, сумнознаний »федераліст«, та проф. Степан Томашівський, що з Парижу (в контакті з російськими Сазоновими) намовляли диктатора Петрушевича, в Кам'янці, приєднатися до напророкованої Драгомановим т. зв. на їхньому жаргоні »третьої солідної Росії«.

А в Кам'янці, біля диктатора Петрушевича, сидів ще третій дорадник з тієї ж зграї д-р Осип Назарук, стандартний радикальний дуб, що щиродрагоманівським бессервіссерством та з погордою (див. »Листи на Наддніпрянську Україну« та »Думки« Драгоманова) ставився до своїх братів наддніпрянців. Драгоманов же навчив його шанувати москалів... Назарук, подібно до свого духового шефа Драгоманова — несамовито зарозумілий, нахабний та впертий, остаточно затуркав звиклого до віденського вигідного та випорядженого життя старенького Петрушевича, який тільки про те й думав, щоб скоріше дістатися до свого вимріяного Відня. І дійсно, піддавшись та уступивши намовлянням драгоманівської мафії, Петрушевич »передав« армію Денікінові та через Букарешт виїхав з Назаруком до Відня.

А коли за пару тижнів по цім »солідна« армія »солідної« Росії луснула та почала без штанів утікати до Константинополя, то ця сама зграя драгоманівців з Назаруком на чолі переставила політику п. Петрушевича на рейки червоної Росії, що також чудово вкладалося в рямці драгоманівської програми та драгоманівських ідеалів.

*) Один з чільних проводирів цієї партії, П. Станіславський, з певним жалем та огірченням писав у київській »Новій Раді«, на початку революції 1917 р., у квітні-травні того року, що Центральна Рада якось без особливої надуми перейшла над пропозиціями Драгоманова поділити Україну на три області...

Цих »відгалужень«, дуже виразних впливів ідей Драгоманова на політику 1917-1920 років, п. Стахів не згадав ані словом.

Коли пан доктор »забули« згадані тут події, хоч як можна забути організовані та елеґантні перескоки згаданих »реєстрових драгоманівців« на політичній мапі Европи — від Петрушевича до Сазонова з Мілюковим та Денікіним, а звідти просто до Леніна (та все з »Кораном« Драгоманова в руках), то слід було панові докторові переглянути хоч би й працю Романа Десняченка — »Національно-політичні погляди Драгоманова та їх значення«.

Ця капітальна праця згадує й про вплив думок Драгоманова на фатальний і катастрофальний перебіг подій в Україні восени 1919 р. Бо й залишення престольного міста Києва галицькими частинами на поталу денікінцям, було продиктоване дипломатичною драгоманівською трійцею — Панейко-Томашівський-Назарук...

Якби п. Стахів чогось не »знав«, або про щось »забув« з ідейок Драгоманова — він усе йому потрібне знайшов би в цій розвідці Десняченка.

Найліпшою »рецензією« для цієї книги було те, що драгоманівці спочатку сконфіскували, а потім спалили її перше видання. Тепер вийшло по п'ятьох роках друге видання...

Конфіската та спалення цієї книги, яка правдиво з непідробленими текстами самого Драгоманова виясняє справжній стан та істоту його »творчости«, є красномовним доказом того, яку то толерантність запровадив Драгоманов серед своїх учнів.

Пиворізні хрії Стахова про закаптуреного »москаля-чарівника« з Женеви, духе нагадують знані композиції Едварда Козака в давньому львівському »Зизі« чи в теперішньому »Лисі Микиті« на тему, як то наш милий Ромцьо (чи в данім випадку Слонцьо) уявляє собі професора білої та чорної політмагії Дракодурова чи Мракодурова...

Видовище дуже мало втішне, зокрема, коли взяти на увагу, що наш малий Слонцьо посідає аж такі великі та високі академічні гідности, а його твори виходять під фірмою наукової інституції, яка привласнила собі дуже поважну назву. До чого ми йдемо з такими публікаціями та такими інституціями?

Один рафінований знавець політичного фольклору Галичини, ще за цісаря Франца Йосипа II, з незрівняним гумором розповідав про одного видатного драгоманівця з партії радикал-соціялістичних дубів, до якої належить і сам д-р М. Стахів. Цей радикальний дуб мав надзвичайно сочисту та мальовничу мову, а улюбленим його реченням, яке він часто вимовляв, де треба і де не треба, було: »Ми нарід перфідний та анальфабет і нам вірити не можна«.

Дуже прикро, що п. д-р М. Стахів забув поставити ці незабутні слова свого ж таки партійного товариша та ще й драгоманівця, як мотто над своєю працею — це речення незвичайно добре підходить до цієї шановної докторської праці, як теж і її не менше шановного автора.

(Далі буде)

М.

З НАГОДИ ЮВІЛЕЮ КНИГИ ДЕ КЮСТІНА

(Продовження)

XXIII

До осіб, що були дуже обурені появою книги де Кюстіна про палкінський райх, належав також Гоголь, який нібито обурювався більше всіх інших. Гоголь тоді своїм звичаєм перебував за кордоном. Розміри обурення Гоголя були надзвичайні, але слід вияснити причини цього явища та належить висловити сумніви щодо щирости опозиції Гоголя проти де Кюстіна. Грошево Гоголь цілковито залежав від Палкіна, який уважав себе глибоко ображеним книгою де Кюстіна. Дослідник жандармських архівів, Н. Лемке, знайшов дуже велике листування в справі грошових допомог для Гоголя від Палкіна та російського уряду.

Лемке писав:

»Відомо, що Гоголь запровадив мало не обов'язковою сумою до свого бюджету подарунки царя та інших членів двору. Йому в цій справі дуже щастило й тисячі котилися до кишені письменника майже по кожнім надісланні примірника нового твору чи по надісланні жалібного листа до Жуковського та Смірнової. Цілком зрозуміло, що йому не лишалося нічого, як називати Ніколая І-го »ніким« Богом, що сипле повними пригорщами добрі діяння та що не хоче чути жадних подяк«.

Звичайно, додає Лемке до цих слів самого Гоголя, щодо останнього Гоголь дуже помилявся. Ніколай був не з тих, щоб викидати тисячі на вітер (якщо вони не виграчалися на його власні забаганки) та сприяти жебранню (»поощрять попрошайничество«). Гроші давалися або з бажання наблизити до себе корисного письменника, або за дешевий подарунок надбати возносителя в Божий сан... Вельми цікавий випадок, коли Ніколай подарував Гоголеві 4 тисячі рублів за приємність, одержану від перечитання жартівливого його листа до Жуковського з проханням позичити денебудь три тисячі... »Хай ще напише такого листа, і я ще йому вишлю гроші« (Шенрок: »Матеріяли для біографії Гоголя«, II, 228). Але я не зупинятимусь на подарунках, влаштованих помимо III-го відділу (канцелярії його величности).

29 січня 1842 р. куратор московської шкільної округи, граф Строганов, писав Бенкендорфові французькою мовою:

»Довідавшись про прикре становище, в якому перебуває п. Гоголь, автор »Ревізора« та один з наших найбільш знаних сучасних письменників, що потребує особливої допомоги, гадаю, що виконаю супроти вас, графе, мою повинність, якщо повідомлю вас про це та викличу зацікавлення до молодої людини. Може бути, що ви знайдете можливим доповісти за нього імператорові й одержати від нього знак його високої щедрости. Пан Гоголь снує всі свої надії, щоб вийти з тяжкого становища, в якому він опинився, на друк свого твору »Мертві душі«. Одержавши повідомлення від московської цензури, що цей твір не може бути дозволений до друку, він постановив послати його до Петербурґу. Не знаю, яка доля чекає там на цей твір, але це зроблене за моєю порадою. Чекаючи висліду (issue), Гоголь вмирає з голоду й одчай його бере. Я не сумніваюся, що допомога, яка була би виявлена супроти нього з боку Його Величности, була б однією з найбільш вартісних. Вибачте, ґрафе, за спробу, яку мені подиктувало моє почуття, зачерпнуте з переконання щодо вашої освіченої доброти, про яку я маю стільки доказів...«

Бенкендорф дуже швидко виконав прохання Строганова. Вже 2-го лютого він написав рапорт цареві, в якому слід відзначити одну дрібничку: називаючи автора »Ревізора« »відомим письменником«, III-тій відділ не посоромився перекрутити його прізвище на Гогель:

»Куратор московської шкільної округи генерал-адьютант граф Строґанов запевняє мене, що відомий письменник Гогель перебуває тепер у Москві в такім скрутнім стані, що він снує всю свою надію на свій твір п. н. »Мертві душі«, але він не ухвалений московською цензурою й тепер перебуває на розгляді тутешньої цензури. Та як тим часом Гогель не має на денне прохарчування та через це зовсім підупав на дусі, то граф Строґанов просить про виблагання від монарха щедрот якоїсь для нього допомоги. Слухняно доносячи Вашій Імператорській Величності про таке прохання графа Строґанова за Гогеля, який відомий багатьма своїми творами, особливо своєю комедією »Ревізор«, я насмілююсь просити Вселаскавішого Вашого наказу одноразової допомоги 500 рублів сріблом«.

До цього листа графа Бенкендорфа Лемке зазначає:

»Ясно, що, представляючи таку доповідь, Бенкендорф знав, що Ніколай уже допомагав Гоголеві, тому що, розуміється, ніколи не ризикував би просити за літератора, творів якого не ухвалила встановлена урядом цензура. Цар написав на допозіді: »Згоден« і гроші були незабаром вислані.

Ми вже знаємо про допомогу для Гогеля р. 1842, видану у відміну від багатьох давніших та майбутніх, через III-тій відділ. Року 1844 Смірнова довела до відома царя, що Гоголь знову бідує, але делікатно додала, що цар недавно видав йому допомогу. »Він напевно вже витратив, — сказав Ніколай. Я скажу вам видати з моєї шкатули певну суму, але з умовою, що це залишиться між нами, ви мене не назвете« (Шенрок, IV, 189). Розуміється, цар був переконаний, що Смірнова не в стані заховати таємницю і таким чином Гоголь подвійно оцінить цей подарунок.

Згодом, у березні 1845 р., завдяки допомозі Смірнової, наступника престолу, княжни Марії та й Ольги, а по їхніх стопах й Іварова, міністра народньої освіти (покірне теля дві матки ссе!), Гоголеві була видана допомога тисяча рублів сріблом протягом трьох років. При цьому Смірнова з царем за прияв-

ности Орлова, наступного по смерті Бенкендорфа, шефа жандармів, і добилася того, що цар, звертаючись до шефа жандармів, сказав: »Займись Ґоґолем« (Шенрок, IV, 332-334). Для Орлова нічого більше не лишилось, як виконати найвищу волю... Щоб догодити цареві і скласти відповідну доповідь, Орлов постановив звернутися до Жуковського. Жуковський відповів йому 7 (19) квітня 1845 р. з Франкфурту над Майном.

Цей лист Жуковського скидається скорше на жалібний лемент. Це скигління сантиментального поета перед нечутливим камінним жандармом. Жуковський переконує Орлова, що Гоголь, це видатний письменник, надія Росії, але хворий та бідує без грошей, не має ані на лікування, ані на їжу· »Чтоби пісать надо бить здоровим ілі хотя би полуздоровим; кто же болєн, тому надобно вилєчіться; чтоби вилєчіться, надобно іметь карман полний ілі хотя би полуполний; чтоби, вилєчівшісь, пісать надобно что нєбудь прі етом єсть і піть нє раз в нєдєлю, а каждий дєнь адін раз і для етого нужна вишесказанная полуполпюта карманов. Ґоґоль болєн і болєн пєрвамі (ето я відєл в єво шестімєсячное пребиваніе у меня во Франкфуртє)...«

Жуковський з німецькою логікою та систематичністю намагається своїм квилінням добратись чуттєвих глибин сукопної жандармської душі Орлова: »Ломаносову бил покровітєлєм ґраф Шувалов, Карамзіну (прежде нє жєлі Александр сдєлался єво іскрєннім другом) М. Н. Муравйоф, Пушкіну — сам ґосударь Нікалай Павловіч; Россія ім за ето блаґодарна. Ана будєт блаґодарна і ґрафу Орлову, єслі он для нєя сахраніт дарованіє Ґоґоля...«

Жуковський далі запевняє, що Гоголь ворог усякої революції. »Пріваблю єщо адно: Ґоґоль по характєру і по своєй жізні чєлавєк самий чістий, а по своєму праву — враґ всякаво буйства.«

Лемке зазначає, що Орлов спізнився: Гоголеві вже видано трирічну допомогу поза III-тім відділом (Лемке: »Ніколаєвськіє жандарми і література«, ізд. 2-го С. М. Бушіна, С-б, 1909, стор. 134-136, 169-171).

І таке, слід гадати, відбувалося з року на рік, починаючи від утечі Гоголя 1836 р. закордон аж до його смерти в лютому місяці в Москві 1852 р. Часом з бюрократичною писаниною, частину якої занотував у своїй книзі Лемке, часом просто через невтомну Смірнову, яка здобувала грошенята для Гоголя здебільшого просто з »шкатулкі« Палкіна.

Ця сама Смірнова, уроджена Россетт, як ми давніше вже мали нагоду зазначити, 1843 року, перечитавши книгу де Кюстіна, писала з Баден-Бадену до Жуковського, скаржучись при цьому на те, що жандарми перехоплюють та читають її листи: »Ай да матушка Россія. Кюстін прав...« Дальша лайка на адресу де Кюстіна, явно дописана для жандармів, немає істотного значення.

Наступного 1844 р. Россетт одного разу, висилаючи чергові гроші, вижебрані для Гоголя від Палкіна, з великою, хоч і притаєною турботою, писала Гоголеві, як їй довелося в одним літературнім сальоні почути неприємні та навіть небезпечні для Гоголя розмови. Розмова почалася з закидів, що Гоголь чужинець, зовсім не росіянин. Формальною підставою є слова самого Гоголя на початку »Мертвих душ«, де »два русскіх мужіка«, дивлячись на чортопхайку Чічікова, обмірковують, чи з цими колесами чортопхайка допхається звідти до ґубернїяльного міста, чи ні. Де це ви бачили, щоб який французький чи німецький автор у своїм творі зазначав національність своїх селян французькою чи німецькою. А раз Гоголь це зробив, то значить він ставиться до Росії, як чужинець, дивиться на неї чужинецькими очима та й годі. З цим погодилися й приявні при цій розмові Тютчев та Вяземський, що мали славу найрозумніших москалів. До того ще був при цьому знаний негідник та провокатор Толстой-американець, про якого ще Пушкін писав, що це картярський злодій:

»В Камчатку сослан бил
Вєрнулся Алєутом
І крепко на руку нє чіст...«

Цей самий Толстой-американець розвів там провокацію чи аґітацію цілком в дусі сучасних нам американських »комітетів«, СОНР-ів та КЦАБ-ів з амдоляровими ґулай-золотаренками про те, що Гоголь державний зрадник, зрадив »матушку Россєю«, сам український сепаратист та що його треба закувати в кайдани і вислати на Сибір.

Пишучи про це Россетт, починає вкрадливо воркотати, нагадуючи Гоголеві, що вона теж походить з тієї самої країни, яку зве Малоросією, і так само любить цю країну як і Гоголь, і, нарешті, запитує, яка в Гоголя душа — українська чи московська.

Поруч з цим пише, що висилає Гоголеві гроші, що цим разом так само, як і раніше, походять вони від того самого жертводавця, який не хоче бути названим, але з рядків листа Смірнової-Россетт цілком ясно для кожного, отже, і для Гоголя, хто цей жертводавець. Зрештою, Лемке також коротко згадував про цей лист Смірнової-Россетт і виразно зазначає, що жертводавець займав аж надто високе становище.

Отже, нервовий та вразливий Гоголь міг би після залякувань та погроз з боку американця Толстоя і згадок Смірнової-Россетт про джерело великих грошових щедрот піддатися депресії й признатися до москалів. Але все ж таки він цього не зробив. Свою відповідь на запит Россетт він почав словами:

»Я сам не знаю, яка в мене душа, українська чи московська«. Далі він дипломатично переводить розмову на дещо інші рейки, пишучи ось таке: »Знаю тільки те, що ніяк не дав би переваги ні українцеві перед москалем, ні москалеві перед українцем« (у московському тексті Гоголь уживає терміни »малоросіянин«, але це те саме). Ці слова вже не є конкретною прямою відповіддю на питання, що руба поставлене його фінансовою дорадницею. Це все було політично дописане для Толстих і Палкіна так, як лайки на адресу де Кюстіна в листі до Жуковського були дописані для жандармів (»Письма Гоголя«, ред. Шенрок, т. II, стор, 577).

Ще перед Россетт, Іван Аксаков скаржився, що Гоголь приваблиро малює в своїх творах лише українців, а для москалів на його пензлі лищається сама чорна барва, що дуже пригноблює московських прихильників автора »Ревізора«, який, як виходить, не любить ані Росії, ані »русскіх«...

Отже, приблизно в часі появи книги де Кюстіна, Гоголь міг уже мати враження, що ґрунт для нього в щедрого жертводавця може стати хитким. Тоді він і удавав таке рекордове обурення з нагоди книги де Кюстіна, якої сам певно не читав, бо книга була великою, а французька мова не була надто добре відомою Гоголеві. Для направи відносин з своїми фінансовими підвалинами Гоголь дещо згодом видає своє ославлене »Листування з приятелями«.

Згідно з одним давнім, досі незаписаним переказом, який декому довелось почути від покійного сенатора Сергія Шелухина (1862-1938), Гоголь під час свого перебування в Римі вже навіть був цілком готовий зірвати з Росією. Але при цьому він, як завжди, був без грошей. Навколо мав усюди борги та борги. Та ось раптом прибуває до Риму наступник палкінського престола, майбутній Олександер II-гий, а з ним його вихователь Жуковський. Вони негайно платять усі борги Гоголя та ще й дають якісь грошенята на дальше прожиття великомученика-сребролюбця. І таким чином Гоголь занехав свої пляни розриву з Росією...

Пригадаймо собі, що в першім своїм листі з Риму Гоголь писав своїм знайомим такі неприязні до Росії речі, як: »Росія, снега, Петербург, падлеци, департамент — всьо ето оказалось сном Яснова на родіне. .«

Пригадаймо також, що в перші роки свого перебування в Римі Гоголь дуже приятелював з трьома українцями гарматчиками, повстанцями 1830-31 рр., що на еміґрації стали в Римі священиками — Семенком, Янським та Кайсевичем. Свідоцтвом цієї дружби залишився польською мовою писаний сонет Кайсевича, присвячений Гоголеві. Словацький свого часу цей сонет назвав дубовим. Автор його не був поетом. проте сонет, хоч і дубовий, є дуже щирим та свідчить про теплі й дружні почування автора до Гоголя. Напевно не любов до Москви, а щось цілковито протилежне єднало Гоголя з цими повстанцями.

Так само маємо рівнозначні з цим свідоцтва про паризьке коло знайомих Гоголя. По смерті Гоголя, еміґрант з України Богдан Залеський, польський поет-романтик, записав у своєму щоденнику, як Гоголь часто сходився в Парижі з ним та Міцкевичем. Ці сходини мали навіть правильний характер. Кожний з учасників по черзі читав реферати. Одного разу Гоголь зачитав з рукопису свій реферат про вдачу слов'янських народів на підставі їхнього власного фольклору. При цьому особливо влучно були схарактеризовані москалі так, як це лише Гоголь міг зробити... Щодо цих взаємин з Гоголем Залеський виразно зазначає протимосковський настрій, який був спільний усім трьом — Міцкевичу-Гоголю та Залескому (B. Zaleski: Dzienniki. Przewodnik Naukowy, Львів, 1903). Одинокий лист Гоголя, писаний українською мовою до Залеського свідчить про те, що автора листа та адресата лучила, крім дружби, ще якась велика таємниця не до зрадження.

Все це мало б свідчити про те, що запродавши свою душу Палкіну і Москві, Гоголь провадив подвійне існування в двох плянах, — один для себе, другий, для грошей. Задля останнього треба було удавати щирого російського патріота та гавкати на де Кюстіна.

Книга Гоголя »Вибрані місця з листування«, зокрема в своїй обороні московського православ'я, може уважатися полемікою з поглядами Чаадаєва та разом з ним і де Кюстіна. Але Гоголь так незручно, так незграбно, провадив цю оборону Москви, що належить сумніватися, чи справді він робив це щиро з власного переконання, чи може він просто з одчаю намагався цим шляхом добитися продовження грошової допомоги від Палкіна. Опинившись за кордоном, критик Белінскій написав 1847 р. кілька дуже неприємних, але заслужених докорів, у листі до Гоголя. Пригадаймо собі дещо з цього дуже цікавого листа. Белінскій писав авторові »Вибраних місць«:

»Проповідниче кнута. апостоле темряви, оборонче мрякобісся та забобонів, вихвалювачу татарських звичаїв — що ви робите? Що ви основуєте подібну науку на православній церкві, це я ще розумію, але чому ви притягли до цього ще саме Христа? Він перший возвістив людям науку свободи, рівности і братерства та припечатав і ствердив своїми муками справжність своєї науки... Чи ви справді щиро та від цілої душі співали гімн російському духівництву, ставлячи його на неспівмірно вище місце аніж католицьке? Приймім, що ви не знали, що друге було колись чимсь у той час, як перше ніколи нічим не було, крім служницею та рабинею світської влади...

На вашу думку русский нарід найбільш релігійний нарід на світі. Брехня! Основою релігійности є побожність, чеснотливість, богобійність. Вдивіться трохи уважніше й тоді ви побачите, що по своїй природі це є глибоко атеїстичний нарід. В ньому є ще багато забобонів, але в ньому не можна знайти жодних слів релігійности... Забобонність проминає з поступом цивілізації, але при цьому набувається часто релігійність; живий приклад цього дає Франція, де також тепер є багато щирих католиків серед освічених і культурних людей... Русский нарід не такий: містична екзальтація не лежить у його природі. Для неї він має забагато здорового людського розсудку, ясности та виразности і власне від цього, мабуть, залежатиме та велетенська роля, яку він гратиме в майбутній історії«.

Німецький католицький дослідник, Бернгардт Шультце, навівши ці уривки з листа Белінського до Гоголя, додає від себе такі знаменні слова:

В певнім сенсі слова Белінського пророчі. І можна спитати себе, хто краще визначив релігійні нахили москалів та хто ясніше передбачив найближче майбутнє їх історії, він чи Достоєвський?« (B. Schultze: "Russische Denker, Ihre Stellung zu Christus, Kirche und Kapstum", Wien, 1950, s. 69).

Белінський до цього додає, що в Росії також і більша частина кліру була байдужа в справах віри: »Релігійність не проявляється в русскому народі навіть у духівництві, бо деякі поодинокі виняткові особи, що визначалися своєрідною холодною аскетичною споглядальністю, нічого не доводять. Але більшість нашого духівництва завжди визначалася лише грубими черевами, схолястичним педантизмом та грубою неосвіченістю. Було б несправедливо за-

кидати їм релігійну нетолерантність або фанатизм; вони скоріше славляться своєю взірцевою байдужністю у справах віри«.

На думку Бєлінського, Гоголь забув Христа і став покірним знаряддям для оборонців темряви та кріпацтва. Він закидає Гоголеві його дуже потворну оборону рабовласництва прослав'ям:

»Тому ви не могли помітити, що Росія вбачає свій рятунок не в містицизмі, а в поступі цивілізації, освіті та людяності. Не проповіді вона потребує (їх вона наслухалась досить!), не молитов (вона дуже часто їх відказувала!), але того, щоб у народі збудилося почуття людської гідности, що протягом стільки віків було загублене в смітті та бруді — він потребує правних основ і законів, не в згоді з наукою церкви, а згідних із здоровим людським розумом та справедливістю. Але замість того він подає жахливе видовище країни, де одні люди торгують другими людьми... Країни, де немає не лише жодних забезпечень для людської особи, ані для чести та власности, але навіть поліційного порядку, де існують лише безконечно великі корпорації розмаїтих злодіїв та розбійників з покликання...

Оце є питання, якими болісно переймається ціла Росія, що лежить у нечутливому сні. І саме в цей час виступає перед суспільністю великий письменник з книгою, в якій він, в ім'я Христа та церкви, навчає жорстокого рабовласника здобувати більше грошей з свого кріпака... Та після цього ви ще хочете, щоб вам вірили щодо щирости завдань вашої книги! Ні! Коли б ви справді були переповнені Христовою правдою, а не шайтанською наукою, то ви напевно не написали б вашої книги. Ви сказали б рабовласникові, що селяни є його братами у Христі та що брат не може бути рабом брата... Або дасть йому свободу, або не обтяжуватиме селян надмірною працею. Ображене почуття себелюбства можна ще знести, я мав би досить розсудливости обійти мовчанкою таку образу, коли б уся справа полягала в цьому; але ображене почуття справедливости, ображене почуття людської гідности є незносне: не можна мовчати, коли під покриттям релігії та під охороною кнута проповідується брехню і неморальність, неначебто вони були правдою та чеснотою«

Погляди Бєлінського на московську релігію синодального цареславного православ'я майже цілковито збігаються з поглядами де Кюстіна, хоч висловлені вони в пристрасній формі, а не у формі чемної стриманої критики.

Маркіз де Кюстін про московську церкву висловлювався далеко стриманіше, але в ґрунті речі говорив те саме, наприклад: »Коли церква зрікається свободи, вона губить моральну чесноту; рабиня, вона породжує лише рабство« (Лист 23). »Грецьке російське духівництво ніколи не було й ніколи не буде нічим іншим, як тільки поліцією убраною в трохи відмінну від війська імперії уніформу. Під керуванням імператора попи та їхні єпископи є полком урядовців...« (Резюме з подорожі).

В кожнім разі, Бєлінський у листі до Гоголя виявнив ролю московської церкви повніше й глибше та значно гостріше затаврував її ганебне становище і її ганебну ролю. А тому здається не вадило б, коли б паризьке »Общество борьби с клеветой на историческую Россію« у своїх відозвах та закликах перед Кюстіном з Андрі Мартеном та Жаком Бенвілем згадувало б також й свого ж Бєлінського.

Гоголь, до речі, не проявив бессервіссерської зарозумілости. На лист Бєлінського, що виказував повне незнання Гоголем Росії, сам Гоголь у своїй відповіді цілковито погодився з Бєлінським, написавши йому: »Ви совершенно прави, я не знаю Росії«.

Дослідники життєпису Гоголя давно вирахували, що не числячи Петербургу, якого до Росії ніхто з них не зараховував, Гоголь у своїх подорожах по Росії з зупинками в родині Аксакових у Москві, перебув, загально рахуючи, дуже незначну кількість днів, що дуже мало відбігла від кількости днів, перебутих у Росії де Кюстіним, під час його короткої подорожі від липня до вересня 1839 р.

Шарль Кене пише, що німецький дослідник Райнгольдт (»Geschichte der russischen Literatur«, 265), а згодом Валішевський (»Litterature Russe«, 261) занотували не безпідставно, як цікаву одночасовість (remarquable coïncidence), що »Ревізор« Гоголя та »Філософічний лист« Чаадаєва появилися одного й того самого року (1836). По своїй появі ці твори викликали велику бурю протестів. Шарль Кене пише:

»25 травня-6 червня 1836 р., Гоголь одночасно знеохочений та переляканий виступами суспільности проти »Ревізора«, залишив Росію, вирушаючи до Гамбургу. Того самого дня Щепкін вперше ставив »Ревізора« в Москві. Після цілого шуму, що постав у Петербурзі, після схвильовання, яке піднялось у літературному світі, можна було чекати лише сензаційної вистави.

Успіх був скандальний. Нефортунний пізніший видавець »Філософічного листа« Чаадаєва — Надеждін писав тоді у »Молві«: »Комедію місцями дуже оплескували, але, коли завіса опустилася, не було чути ані слова, це те, що мало бути і що сталося«.

Щепкін був у розпачі. Через чотири місяці появився »Перший філософічний лист«. Його жадібно читали, як бігли на »Ревізора« та, в своїй переважній більшості, суспільність осудила лист, як рівнож і комедію. Слід зазначити, що поява подорожі (»Листів«) де Кюстіна та подорожі Гоголя-Чічікова (»Мертві душі«) також сталися майже одночасно. Може це ще більшою мірою »remarquable coïncidence« — зокрема у справі того, що пізніше Мендельсон-Мендєлєєв назвав »Пізнанням Росії«.

Автор першої з цих подорожів усталив цілком певний незрушний погляд на систему деспотизму в Росії, а автор другої подорожі — також чужинець, принаймні за експертизою Толстоя та Тютчева — усталив і утривалив систему, людських типів, породжених системою цього самого рабовласницького деспотизму. Можна сказати, що перед мандрівкою де Кюстіна погляди на відвічний деспотизм у Росії не були ще зафіксовані та систематизовані. Кюстін зробив це в яскравій, незаперечній, пластичній, монументальній формі.

П. О-ко

Чотири роки під слідством

(Продовження)

Ми пробалакали з інженером Е. майже всю ніч. Він все бідкався, що опинився в дуже скрутному становищі. Кожну розмову, яку ми з ним починали, він обов'язково зводив на свою справу та на слідчого Бочарова. Він все добивався від мене якоїсь поради, як йому далі себе тримати з Бочаровим та як викрутитися з цієї біди, бо він почував, що Бочаров так діє йому на нерви, що він врешті не витримає та може наробити дурниць.

Я дуже хотів йому допомогти хоч якимись порадами, але зразу не був у стані щось придумати, бо треба було обміркувати всі можливі обставини та врахувати також наслідки, які могли трапитися при виконанню тої чи іншої поради. Я пообіцяв інженерові Е., що подумаю та обміркую різні варіянти, а тоді скажу йому і ще разом обговоримо все те, що я зможу придумати. Ситуація була дуже складна, бо було цілком зрозуміло, що Бочаров не відчепиться поки не досягне наміченої мети. Треба було щось вигадати таке, що могло б зіпсувати його наміри або вивести його з рівноваги, щоб він передав справу іншому слідчому.

Ранком інженера Е. викликали до слідчого, а я після безсонної ночі в напівдрімливому стані думав про його справу. Приходили в голову різні ймовірні та неймовірні пляни. Мої сусіди звернули увагу на те, що я над чимсь задумуюся та почали мене запитувати в чому справа, що трапилося зі мною, що я такий засмучений. Я їм пояснив це тим, що всю ніч не спав, а крім того почуваю себе не зовсім здоровим. Воно дійсно було так, бо я досить погано себе почував, але все це не перешкоджало мені інтенсивно думати над справою інженера Е. Ми пішли на прогулянку, свіже повітря вплинуло на мене якось підбадьоруючо, і мої думки стали кристалюватися у двох напрямках. Перший варіянт був такий, що треба з пасивної оборони перейти до наступу, а Бочарова примусити оборонятися, тим більше, що він такий, що битися не буде, бо він, видно по його природі, на те не здатний. Тому його можливо поставити у таке становище, що він втягнеться в розмову, тоді буде примушений виправдуватися, а це значить, що на деякий час інженер Е. та Бочаров поміняються ролями, хоч це на перший погляд досить смішно виглядає, але можливо, що дасть інженерові Е. хоч на деякий час відпочинок, бо він не буде змушений витримувати натиску Бочарова, а навпаки сам буде на нього натискати.

Другий варіянт був такий, що інженер Е. робиться нервово хворий та починає показувати ознаки такої хвороби, виробивши для цього певний плян дій, які доводили б наявність такої хвороби.

Коли вечором повернувся з допиту інженер Е. та сів вечеряти, я встиг йому шепнути, що маю для нього дві пропозиції в справі його дальшого поводження зі слідчим. Він дуже радів та значно повеселішав. В такому підвищеному настрої він пробув цілий вечір, чекаючи того часу, коли можливо буде улаштовуватися на нічліг. Але у всіх його рухах та розмовах почувалася якась тривога. Я догадався в чому справа та запитав його тихенько: »Ви турбуєтесь, щоб вечором не викликали до слідчого«. Він підтвердив це, але так це зробив, що ніхто не помітив нашої розмови.

Інженер Е. дуже радів, коли пройшла вечірня перевірка, а його не викликали. Він перший став готуватися до сну, голосно розмовляючи, що він дуже стомлений та хоче швидше заснути, бо, певно, завтра ранком викличуть до слідчого. Слідом за ним полягали інші в'язні, а за ними ліг і я. Ми почекали деякий час поки полягають та поснуть наші сусіди, а тоді почали нашу тиху розмову. Я пояснив йому обидва варіянти, які я придумав у той день. Йому подобався більше перший варіянт, але він не уявляв собі, яким способом можливо цей варіянт виконати. Він, наприклад, пропонував такий плян, що він заявить кому належить, що Бочарова знає ще з волі та що той ще тоді разом з інженером Е. обмірковував різні пляни шкідництва та давав інженерові Е. поради, яким способом найкраще виконувати різні шкідницькі завдання. Я не погодився з його проєктом тому, що можуть виникнути різні запитання відносно дат зустріч, в яких він може зразу заплутатися. Крім того, інженер Е. такою своєю заявою примушений взяти на себе вину в тому, що займався шкідництвом, хоч і нібито разом з теперішнім слідчим Бочаровим.

Я тоді почав вияснювати йому свою пропозицію разом з пляном, яким чином можливо напасти на Бочарова, привівши йому такі обвинувачення, які ні в якій мірі не можуть зачепити інженера Е. А саме, я пропонував обвинуватити Бочарова в шкідництві, доводячи йому злочин, який полягає в триманні інженера Е. на безмежному допиті без наявности провини з боку останнього, в той час, коли

Так само перед мандрівкою Чічікова Росія була країною ще не виявлених, не усталених, цілковито ще не сформульованих типів. Автор мандрівки Чічікова заселив Росію цілим рядом яскравих, невмирущих монументальних типів. Чічікови, Плюшкіни, Ноздрьови, Манілови, Собакевичі відразу заповнили собою Росію і всі вони так само досі не вмирають, як живою та актуальною до наших днів лишилася книга подорожніх спостережень де Кюстіна.

Залишається зазначити до цієї вражаючої співвипадковости один контраст: першу подорож написав чужинець, якого не здолав підкупити Палкін, а другу подорож склав чужинець, що аж по вуха залежав від кишені російського обердержиморди . .

Обурення, яке викликали обидві ці подорожі в московському суспільстві, було приблизно однаково велике.

(Далі буде)

він міг би принести користь державі своєю працею як фахівець, яких в сучасну пору дуже потребує залізниця.

»Як на Ваш погляд є це шкідництво з боку Бочарова та всього НКВД?« — запитав я інженера Е.

»Безумовно так, але я переконаний, що з цього нічого не вийде« — відповів інженер Е.

Я теж переконаний в тому, що з цього нічого не вийде, але цим способом Ви спробуєте відтягнути увагу Бочарова від обвинувачення Вас, то будете мати на деякий час передишку, а може ще й доб'єтеся самого головного, що йому надокучить з Вами морочитися, то він зробить те, що Вам найбільше бажане: передасть Вас іншому слідчому« — сказав йому я.

Він довгенько подумав, а тоді каже: »А Ви маєте рацію, в крайнім разі, коли я цим нічого не досягну, то все таки виграю якийсь час, а саме головне, що я тут нічим не ризикую. Бити він мене не буде. Ніякої кари теж не буде вживати. Найгірше, що може трапитися це те, що він почне знову свої докази про мої злочини. А я й тепер це саме маю«.

Далі я йому порадив добре продумати план дій, прийнявши на увагу всі навіть самі неймовірні випадки, бо завжди легше виграти справу тоді, коли до неї добре підготуєшся та ще використаєш непідготованість другої сторони.

Він почав мені розказувати, як він прийде до Бочарова та зразу висуне йому всі обвинувачення, а тоді хай Бочаров оправдується. При цьому він висловив намір все це говорити цілком спокійним голосом, зовсім не виявляючи ані крихти хвилювання.

Я категорично висловився проти такого його плану, а навпаки, став йому доводити, що ні в якім разі не треба починати обвинувачення тоді, коли він лише прийде до Бочарова, бо цим він викличе у нього підозріння про те, що це є справа обдумана та підготовлена. Краще прийти та цілком спокійно вислухати початок його розмови, а потім поступово вдавати з себе нервово зворушеного та дійти до того, що почати говорити про всякі несправедливі речі спочатку абстрактно, а потім, довівши також його до нервового стану, з надзвичайним напруженням та нервозністю випалити йому це обвинувачення, зазначивши при цьому, що він сам довів інженера Е. до такого стану, і він, може й не бажаючи цього, примушений висловити це обвинувачення на адресу Бочарова та всього НКВД. При цьому всі рухи треба робити з таким розрахунком, щоб вони кожночасно доводили надзвичайну нервозність, близьку до цілковитої втрати розуму.

Через те, що інженер Е. не погоджувався з моєю пропозицією, ми майже до півночі обмірковували її, розглядаючи при цьому ще різні інші пропозиції, які придумував інженер Е., але він потім сам відкинув свої пропозиції та зупинився на моїй, яка йому після всебічного обговорення таки сподобалася.

Далі ми стали обмірковувати детально саме виконання наміченого плану, але через те, що сусіди почали ворушитися, певно потурбовані нашими хоч і досить тихими розмовами, ми примушені були припинити розмови та спробувати заснути. Хоч було досить пізно, ми після наших розмов довго не могли заснути. Інженер Е. заснув раніш, а я майже до ранку не спав. Ледве я встиг задрімати, як почувся голос доглядача: »Вставай«.

Почався знову звичайний день зі всіми процедурами. Зараз після чаю інженера Е. викликали. Я лише встиг йому шепнути, щоб він був обережний та може й не починав виконання плану поки він не буде досконало обмірковий. Він відповів, що побачить по обставинах, які трапляться у Бочарова.

Після чаю нас дуже швидко викликали на прогулянку, де знову ми побачили в окремій загороді більше двадцяти бувших слідчих НКВД. Тепер ми знали, що це за люди та з цікавістю розглядали їх. Дехто з наших в'язнів пізнав бувших своїх слідчих. Посипалися на адресу бувших слідчих різні запити та насмішки, але староста заборонив це робити, маючи на увазі те, що нас можуть позбавити прогулянки. Коли ми повернулися до камери, розмови про бувших слідчих продовжувалися. Особливо селяни розказували, як ті бувші слідчі знущалися над ними по районових відділах НКВД.

Один селянин, що сидів недалеко від мене, розказав, як один з цих бувших слідчих, дуже молодий, бив селян у районі. При цьому селянин показав свої заживші рани на тілі та зуби, серед яких бракувало біля десятка зубів, вибитих якраз цим слідчим.

Всі ці оповідання навіяли ще більший сум на всіх. В'язні в камері якось притихли. Кожний думав про свою гірку долю, сподіваючись на ще гірші нещастя. Я теж задумався про те, що в цю пору робиться з інженером Е., турбуючись, щоб він не зробив щось необдумано та щоб не накликав на себе ще більшої напасти.

Цей день тягнувся надзвичайно довго. Я дуже хотів, щоб він швидше кінчився та щоб швидше прибув з допиту інженер Е, а все йшло так помалу наче хтось заворожив. Принесли вечірній »чай«. Тепер скоро настане вечір та незабаром повинен повернутися інженер Е.

Пройшла вечірня перевірка, дехто лаштується спати, а інженер Е. все не повертається. Я ще дужче став хвилюватися. Через те, що мої сусіди полягали, я теж примушений був лягти, хоч у мене не було зовсім бажання лежати, а тим більше спати. Так важко було відчувати, що я винен в тому, що з інженером Е. трапилося якесь нещастя, що я всю ніч крутився, вставав, сидів, знову лягав та до самого ранку ні на одну хвилину не заснув.

Як тільки доглядач крикнув »вставай«, я перший встав та негайно зібрався до вмивання. Вмившись майже крижаною водою, я став себе почувати трохи краще, але голова моя майже розколювалася від болю.

Мої сусіди, знаючи, що я не спав, пробували після вмивання покласти мене спати, щоб я хоч трошки відпочив. Я ліг, але заснути не міг, бо думки одна гірша другої роїлися в голові та не давали змоги задрімати. Далі пішли всі денні тюремні процедури: »чай«, прогулянка, виклики до слідчих та інше. В цей час при всьому бажанні не було змоги заснути, та я й не намагався, бо все одно спати не міг. В такому стані я просидів до вечора, маючи надію, що

інженера Е. вечором привезуть з допиту. Настав і вечір, а інженер Е. все не повертався. Пройшла ще одна ніч, яку я провів у ще гіршому стані ніж попередню. Дійшло до того, що у мене стала морочитися голова від тої нервової напруги, яку я переживав. Я набрав у свій кухоль трохи холодної води та прикладав до голови, далі, під час умивання обмився холодною водою, що знову на деякий час полегшило мій стан. Ще в умивальниці мої сусіди радили мені зараз же лягти поки принесуть »чай« та спробувати заснути. Я не заперечував і дійсно мав намір лягти та примусити себе заснути. Я йшов до камери з певним вирішенням зараз же лягти, але, прийшовши в камеру, як побачив, що там сидить інженер Е. та посміхається до мене, то про можливий сон я й не згадував. Я так зрадів, що забувши про обережність, голосно запитав: »Як справи? Чого Вас так довго держали?«

»Хіба це довго? Буває значно довше«, весело відповів теж голосно інженер Е. Далі я опам'ятався та зробив знак інженерові Е. припинити розмови, і ми більше голосно не балакали про його справи, а зайнялися підготовкою до »чаю«, бо він сказав, що дуже хоче їсти.

Ми достали свої обмежені харчові запаси та улаштували разом з »чаєм« сніданок, не чекаючи поки принесуть »баланду«.

Після цього я запропонував інженерові Е. лягти поспати поки буде »баланда« або прогулянка, але він відмовився, сподіваючись, що це все буде досить швидко, а тому нема рації захожуватися зі спанням.

Дійсно швидко після цього принесли »баланду« та зараз же попередили про потребу готуватися до прогулянки. Всі дуже швидко справилися з »баландою« та загуркотіли в двері, даючи знати доглядачеві, що готові виходити на прогулянку.

На прогулянці ми ходили разом з інженером Е., але розмовляти не мали змоги, бо до нас прилучився один з провокаторів, очевидно, з наміром щось довідатися, або просто почути, про що ми будемо розмовляти. Він пробував зачіпати теми політичного порядку, але ми з інженером Е. мовчали, як у нас кажуть: »Як в рот води набрали«.

Коли ми поверталися з прогулянки, провокатор, нічого не спосудивши, відстав від нас. Я дорогою запитав інженера Е.: »Погано чи добре?«

Він відповів: »Не погано і не добре, але можливо витримати«.

Дальшу розмову ми мусіли припинити та відкласти на майбутню ніч. Ми цілий день говорили між собою та з нашими сусідами або з тими, що приходили до нас з інших кутків камери, про всякі дурниці, не подаючи вигляду, що ми заняті іншими думками.

Цей день для нас пройшов дуже швидко, і ми не зогляділися, як прийшов час вечірньої перевірки а за цим готування до сну. Ми дуже швидко полягали та прикинулися зовсім заснувшими. Я таки дійсно заснув, бо після того хвилювання, що я пережив, потребував відпочинку. Інженер Е. не спав та, коли поснули наші сусіди, потиснув мене за руку, від чого я зараз же прокинувся. Я повернув до нього своє вухо, а тоді він почав розказувати те, що з ним трапилося за цей час, коли він був викликаний до Бочарова.

Коли інженера Е. привезли до Бочарова, то той, сподіваючись, що він досить переконав інженера Е. в його злочинах проти совєтської влади, запитав: »Може ми сьогодні приступимо до писання протоколу?«

Інженерові Е. не залишилося нічого іншого, як сказати: »Це ваша справа«. Тоді Бочаров витягнув відповідні блянки для писання протоколу та почав вести формальний допит, записуючи до протоколу запитання та відповіді. Він раніш поставив цілий ряд запитань про батьків інженера Е., щоб докладно виявити його соціяльне походження, а потім посипалися запитання про освіту, про відношення до совєтської влади і т. ін. Все йшло гаразд поки не дійшло до прямих запитань про вчинки на роботі, які Бочаров кваліфікував, як шкідництво, та ставив запитання про те, чи інженер Е. визнає себе винним у доведених йому виконаних ним злочинах. Інженер Е. зараз пригадав наші розмови та мої поради і почав з піднесенням і хвилюванням доводити, що це все є вигадки тих слідчих, які вели справу інженера Е перед тим, та самого Бочарова. Бочаров зіскочив з місця, почав бігати по кімнаті та схвильованим голосом доводити інженерові Е. правдивість обвинувачень і безпідставність тверджень інженера Е. про неправдивість обвинувачень.

Коли інженер Е. побачив, що намічений плян вдається, цебто він вивів Бочарова з рівноваги, він почав ще з більшим хвилюванням доводити Бочарову непрабдивість обвинувачень. Бочаров після цього так розхвилювався, що почав кричати, чого з ним раніше не бувало.

Тоді інженер Е. теж підвищив голос та виголосив Бочарову цілу промову про злочин його (Бочарова) та всього НКВД перед совєтською владою, який полягає в руйнуванні народнього господарства і державного апарату шляхом наклепів на чесних фахівців. Прокричавши це все, інженер Е. схопив себе обома руками за голову, потім за серце, похитнувся та впав на підлогу і замовк в цій позі.

Бочаров вилив майже цілу шклянку води на голову інженера Е., але це на нього не подіяло, тоді він викликав когось, щоб принесли ліків. Були принесені валеріянові краплі та нашатирний спирт. Коли інженерові Е. піднесли під самий ніс нашатирний спирт, то він примушений був пчихати. Потім його підняли, посадили на стілець та дали випити валеріянових крапель. Він мав такий жахливий вигляд з мокрою розтріпаною головою і з блукаючими очима, що його весь час запитували, як він себе почуває та що йому ще потрібно, але інженер Е. бурчав щось невиразне і не міг тримати голови на в'язах.

Далі інженер Е. попросив, щоб його поклали на підлогу, бо йому дуже важко сидіти. Його поклали на килим, що був застелений на підлозі, та запитали чи не викликати лікаря, коли він себе почуває дуже погано.

(Далі буде)

Петро Кізко

ДОПИТ

(Новеля)

Коли під час большевицької облави було допитане все село й ніхто ані слова про повстанців не сказав, тоді начальник спецвідділу військ НКВД наказав забрати з собою родину Юхима Білосвіта й допитувати її окремо. Цей приголомшливий удар випав на Білосвітів тому, що якийсь місцевий сексот доніс начальникові, що до Юхима не раз прибували якісь »невідомі люди«...

Родина Юхима Білосвіта складалася з трьох осіб: він, ще не старий, але виснажений, порубцьований від німецьких нагаїв, Юхим Білосвіт, його дружина — Мотря, хвора на сухоти, та маленький худорлявий, але з жвавими очима, дванадцятирічний син Юрась.

Як вели їх на допит до большевицького штабу, ніхто з Білосвітової родини не обізвався й словом. Усі мовчали, ніби йшли на вичуту серцями шибеницю. Тільки Юрась інколи підбіжить до матері, схопить руками її за спідницю та запитає:

— Ми ще повернемось, мамо, додому?

— Повернемось, сину...

А коли прийшли до штабу і начальник звелів Юхима Білосвіта посадити в одну кімнату, Мотрю — в другу, а Юрася — в третю, дитяче серце не витримало перед страхом віщого лиха й закричало з болю:

— Я з татом і мамою хочу! Я не хочу сам!

Тоді один із штабістів узяв Юрася за руки й силоміць кинув до призначеної йому холодної темної кімнати сірого будинку. Від того сильного поштовху Юрась упав лицем об підлогу та залився слізьми і кров'ю. Двері грюкнули, як покришка домовини і хлопець залишився за нею. Чи говорили щось батько й мати — він не чув.

Так минула година, а, може, навіть дві, три, чотири... Час проходив так повільно, ніби хто всі годинники зупинив нараз. Коли за вікном, чи радше дірою, Юрасевої домовини почало зовсім темніти, покришка відчинилася і до середини увійшов большевицький солдат. Він приніс Юрасеві миску горохової юшки й кусень хліба.

— На, їж. Ти зголоднів, мабуть? Як поїси, постукаєш у двері.

— Я не хочу їсти. Я до тата й мами хочу.

— До тата і мами не можна. Не дозволено. Їж!

— Дядю, товаришу...

Юрась стояв із мискою в руках навколішки перед большевицьким солдатом і так на нього дивився, таким благальним, тихим поглядом, що солдат аж плечима засовав.

— Не можна!

І знову грюкнула покришка домовини.

Юрась опустився з мискою горохової юшки на підлогу й заголосив, як голосять на похоронах рідних.

Так минула ніч... Одна, друга... Юрасеві приносили юшку, чай і хліб, нікуди не випускали і не слухали крику його дитячої душі: »Пустіть мене, я хочу до мами й тата!«

Аж на четверту ніч покликали й Юрася. Покликав його сам большевицький начальник, прізвище якого ні Юрасеві, ні будь-кому іншому не казали, то й ніхто не знав. Юрась тільки бачив, що він повинен мати страшне прізвище, коли сам такий страшний і так люто поводиться через своїх солдатів з ним.

Уведений до широкої розкішної кімнати начальника, Юрась одразу шугнув поглядом своїх карих очей по всіх кутках. Він шукав мами і тата, але їх тут не було.

Большевицький начальник сміявся:

— Ти хочеш бачити батька й матір, правда?

Юрасеві засвітилися очі. Його бліді губи вперше за кілька днів і кілька ночей розтулилися усміхнено і він з радістю проказав:

— Хочу!

Начальник підвівся з-за столу й підійшов до хлопця. Він стояв перед ним такий кремезний, як чорна гора перед грудкою землі.

— Але ти мусиш сказати, що ти знаєш про українських повстанців... Про бандерівців. Чув про таких?

Перед Юрасем чорна гора, немов заворушилася. Його обійняв страх, що вона може завалитися на нього.

— Чув... Вони живуть по лісах і борються проти москалів і большевиків.

Начальник почервонів. Юрасеві видалося, що на чорній горі спалахнув вогонь. Він може розлитися у велике полум'я і спалити його. Йому стало гаряче в цій кімнаті. Він зрозумів, чому такий лютий став начальник, який перед хвилиною питав: »Ти хочеш бачити батька й матір?«

Хлопцеві стало моторошно.

— Я тебе питаю, чи знаєш, де, в кого в селі вони бувають, чи були коли у вас оті бандити?

— Ні, у нас бандитів не було й нема...

— Брешеш, були! Твій батько і твоя мати казали, що були. Чого ж ти брешеш?

— А де моя мама і батько? Вони не могли цього казати... Пустіть мене до них!

— Ти мусиш сказати, хто у вас переховувався, інакше ти ніколи не побачиш матері і батька. Скажеш?

— Я нічого не знаю... Я нічого не знаю...

І тоді чорна гора залилася полум'ям, що схоже було на кров. Начальник розмахнувся рукою і кулаком ударив хлопця по голові. Юрась закричав, гукаючи маму й тата. А потім лежав на підлозі кімнати большевицького штабу непритомний...

* * *

Коли його змочили холодною водою, обмили кров і підвели з підлоги, перед ним стояла мати.

Юрась кинувся був до неї, але шлях перегородив той самий солдат, що приносив йому юшку й чорний кусень хліба.

— Не можна, — сказав солдат.

Мати стояла, мов статуя. Вона була вся бліда, як з снігу виліплена. Ліву руку тримала зігнутою притиснену до грудей. Видно була виломлена. А коли поглянула на Юрася й вимовила: »Сину!«, Юрась запримітив, що вона не має зубів.

— Ти не сказав нічого, сину? — запитала мати і правою рукою перехрестилася, ніби хотіла тим просити Бога, щоб її Юрась нічого не сказав.

Солдат перебив матір:

— Не можна. Тут заборонено говорити.

Ввійшов начальник і перше, ніж він мав сказати, мати звернулася до нього:

— Де ви чоловіка мого поділи? Де? Дитину мало не вбили, я ось ледви жива стою, то де ж ви чоловіка запропастили, хоч скажіть? Чи ж ви люди, чи звірі, скажіть на милість Божу.

Мотря так говорила, що, здавалося, стіни енкаведівського будинку розсовувалися, а начальник стояв непорушний. Замість відповіді Мотрі, він наказав солдатові покликати трьох-чотирьох »його людей«. Мотря, як почула це, вся затремтіла, а потім кинулася до начальника.

— Що ви хочете робити, людоньки мої, людоньки! Сину мій, Юрасику мій! Ви ж нас повбивати тут хочете, Боженьку наш, спаси нас від мук оцих!..

Сил не було вже в неї, то й начальник стояв спокійний. Мотря просила помилувати її сім'ю, бо ж вони нічого не знають, хоч би їх і повбивали.

Юрась підбіг до матері, обхопив, скільки зміг, руками й залепетав до неї:

— Мамо, я ж казав їм теж, що не знаю, а вони казали, що ви призналися. Ми ж нічого всі не знаємо, правда, мамо моя, мамусенько моя рідна... Ми нічого не скажемо, нічого!

А коли до кімнати ввійшло четверо вгодованих большевиків, Юрась притиснувся до матері міцно й запитав її боязко:

— Вони не вб'ють нас, мамо, ні?

Четверо відірвали дитину від матері. Начальник велів мучити сина перед матір'ю, заки вона скаже: якими дорогами ходять повстанці?

Один із катів підійшов до Юрася, взяв його за руку.

Почав її крутити, вигинати за спину...

Мотря зойкнула від сильного болю.

Юрась кричав, сльози йому текли струмочками.

— Боже! Боже наш милий, невже ж Ти не зглянешся над нами!

Мотря молилася перед катованою дитиною навколішки. Її підводили на ноги большевики й питали: »Якими дорогами ходять повстанці?«

Потім вона вже не казала ні слова. Її безсиле тіло нараз усунулося, висковзнуло з рук тиранів і впало на підлогу мертвим.

Тоді большевики перестали мучити дитину. Вони зрозуміли: їхня робота була надаремна.

Юрась не бачив смерти матері, так само не бачив, як був закатований батько. Коли він видужав і поправився, йому сказали, що на штаб відділу совєтського війська налетіли українські повстанці й забили його батька й матір. Тоді Юрась сказав:

— Це неправда! Бо мій батько і моя мама самі були повстанці!

До питання нашої суспільно-політичної праці

(Порядком обговорення)

Якщо брати під увагу оцінку політичної і суспільно-громадської праці, як ґрунт на основі якого діють наші національні організації тут за межами України, то вони зводяться до наступного:

1. Допомога Воюючій Україні;

2. Протидія денаціоналізаційним процесам і збереження почуття національного духа й окремішности;

3. Закріплення і розвиток організаційних форм і структури.

Саме в такому аспекті спробуємо розглянути і відповідно насвітлити дві конференції, тобто конференцію **Ліги Визволення України** (ЛВУ) та конференцію **Спілки Української Молоді** (СУМ), які відбулись в середині липня і початком вересня ц. р. в Торонті (Канада).

Зазначуємо, що незалежно від ідеологічної споріднености ми далекі від того, щоб утотожнювати працю тих організацій. Одначе, відмінність у сфері заінтересування чи взагалі самої праці не становить чогось протиставного, але радше є розчленованою інтеґративною єдністю, і як таку будемо розглядати.

Допомога Воюючій Україні

Питання активної моральної і матеріяльної допомоги Воюючій Україні було немов тлом перебігу конференцій. Очевидно, що Ліґа Визволення України (ЛВУ) поставила цю проблему в більш яскравій формі і вона була центральним заінтересуванням нарад тоді, коли СУМ, як молодеча організація, поставив її (проблему) радше, як основу, на якій слід виховувати молодечі кадри.

В обох випадках відношення до поневоленої Батьківщини було поставлене під кутом його актуальности на цьому континенті. Справу було поставлено так не тільки тому, що саме тут, в Америці, вирішується доля світу і є широке поле для політичної і дипломатичної дії в користь визволення України, але і тому, що більшість нашої старої еміґрації живе цілком іншими думками і ідеями. Живучи у специфічних обставинах і серед чужого оточення, віддалені на тисячі кілометрів від рідних земель, а через це ізольовані від розвиткових тенденцій Краю, вони опинилися в стані констернації, якщо не збайдужіння і пасивности. Хоч еґоцентризм не є масовим явищем наших поселенців, проте такі

явища трапляються і то навіть теж уже серед елементу нової еміґрації. Завдяки добробутові наші люди щораз краще забезпечують себе матеріяльно, що повинно позначитися теж і на акції допомоги Красві. В цій цілі слід посилити нашу працю на внутрішньому відтинку. Але матеріяльний чинник є тільки одним із багатьох засобів потрібних для визволення України; він, однак, ще далеко не вирішує справи. Важнішою проблемою є виховання відповідних людських кадрів, які мали б заступити тих, що вже впали на полі слави. Цьому питанню більше уваги мусить присвятити СУМ. Отже, самої декларації солідарности з Воюючою Україною ще не вистачає. Еміґрація повинна стати другим українським визвольним фронтом, а це значить, що вона всю свою працю, політичну і громадську, повинна провадити згідно з вимогами й потребами Краю, як теж тій меті підпорядкувати більшість своїх матеріяльних засобів.

Протидія асиміляції

Виховання нового покоління і збереження національного духа в сучасному — це чи не найбільш пекуче наше внутрішнє питання на американському континенті. Процес асиміляції відбувається тут у далеко скорішому темпі, ніж у будь-якій країні світу. В основному є два моменти, що спричиняють швидке темпо націоналізації:

1. добробут,
2. оточення.

Хоч дехто хотів би цей стан пояснити теж і далекою віддаллю від рідних земель, однак, таке твердження в сучасних відносинах не має вже поважнішого значення.

Якщо брати під увагу питання наших протизаходів, то йдеться тут не тільки про виховання в почутті національної окремішности (до речі, не багато українців цурається свого походження, а нераз свідомо підкреслюють свою національність), але справу ставиться передусім в аспекті збереження національного духа. Це значить, що для вродженої української людини на американському континенті повинна існувати не тільки далека »олд кантрі« (стара країна), як щось абстрактне і безінтересовне, але як країна що дала життя її предкам, де живуть люди, в жилах чиїх пливе ця сама українська кров, тобто бути свідомим того, що вона є не тільки вірним громадянином держави, де родилась і живе, але теж і єством **органічно** поєднаним з всією українською нацією.

Звати себе українцем це ще далеко не вистачає. Бо що ж нам з того українця — »канадійця« чи »американця«, який говорить навіть чистою українською мовою, знає історію України, коли, одначе, в той самий час вія не розуміє і не відчуває духа, прагнень, вимог і потреб українців роджених не в Америці, а в Україні. Після другої світової війни досвід показав, що брак цього розуміння і відчуття серед українців-канадійців (чи американців) мав свої шкідливі й далекойдучі наслідки.

Ми не суґеруємо якоїсь ізоляції чи створення якогось українського »ґетта«. Ми, однак, є в праві твердити, що елементи, які сприяють асиміляції взагалі не мусять бути перешкодою до повищого постуляту. Зрештою, їх абсолютне пересунення було б некорисним для нас самих. Нам іде передусім про те, щоб наша українська спільнота на багатому американському континенті не впала жертвою мамони, але в своєму практичному житті надавала більшої ваги духовим вартостям, тобто сприяла перш за все поєднанню і еманципації почуття українського духа, базованого на розвиткових тенденціях Краю, навіть, якщо потрібно, в противагу тим елементам, що нас оточують. Але мимоволі виринають питання, чи ми диспонуємо вартостями, які мали б більше притягаючу силу для нашої молоді і української людини взагалі, ніж ті, що стають причиною асиміляції. Чи маємо опрацьовані методи праці в цьому напрямку?

Боротьба за душу людини не є легкою боротьбою. Тут потрібна концентрація і координація всіх диспозиційних чинників духових і матеріяльних з додатком великого вкладу енергії й підприємчивости. Наскільки ми досягнемо успіхів у цій праці — покаже майбутнє. В кожному разі обидві конференції зайняли відповідне становище в цьому напрямку. Ліґа Визволення України висунула гасло: »Лицем до народжених українців-канадійців«. При СУМ-і створилася Виховна Рада, завданням якої буде виховання молоді з особливим узглядненням юнацтва, зорганізованого при СУМ-і.

Покищо нам не відомо, як думає зреалізувати це гасло ЛВУ, але серйозне становище, яке зайняла конференція в цьому напрямку вказує на те, що після слова буде чин. Так само Виховна Рада СУМ-у вже приступила до детального розроблення пляну, по якому буде проходити виховання нашої молоді.

На нашу думку, ми диспонуємо відповідними вартостями духа, які все матимуть примат у відношенні до матеріяльних вартостей. Їх успішне використування буде залежати передусім від того, як ми зможемо представити їх (ті вартості) українській людині, родженій на цьому континенті. Та саме питання вартостей часто не має абсолютно вирішального значення, якщо не звертати належної уваги на методу праці і її вдосконалення. Від методи праці, від умілого підходу до поодиноких випадків і від підприємчивости буде залежати її успіх чи невдача.

Закріплення і розвиток організаційних форм і структури

Не підлягає жодному сумніву, що без належної організації всяка справа реалізації основних наших завдань не може бути успішною. В конкретному випадку питання організації ми поставили після питання допомоги Воюючій Україні і після питання асиміляції тільки тому, що маємо тепер до діла не із заходами чи початковими стадіями розвитку організацій, але з організаціями, що витримали пробу життя і діють ефектовно. Під сучасну пору йдеться про майбутнє цих організацій, тобто про закріплення і розвиток їх організаційних форм і структури. Цим аж ніяк не хочемо твердити, що ЛВУ чи СУМ не потребують змін у своїй організаційній структурі.

Бо саме для кращого розвитку, успішного й ефективного діяння тепер і в майбутньому буде необхідним розв'язати низку організаційних питань і вносити доповнюючі зміни. Хоч ЛВУ вносить великі позитиви в наше організоване життя, то все ж таки на цьому обмежитися не можна. Перш за все база, на якій діє ЛВУ є за вузька і не охоплює всіх ділянок нашого організованого громадського життя.

Незаперечною правдою є те, що ЛВУ є організацією політичного характеру, проте суспільно-громадський сектор напевно не станув би на перешкоді її основному напрямку праці, а був би радше допоміжним фактором. Над цим ствердженням нам приходиться поставити наголос хоч би навіть тому, що відсутність названого сектора, поперше — від'ємно відчувається передусім у місцевих відділах організації, подруге — в канадійських умовах це конечне для росту організації, поширення її серед українського громадянства, щоб здобути фінансову базу для національно-політичної праці.

Під сучасну пору сама праця по розбудові фондів не є задовільна. »Кредитівка« (щаднича каса) не є покищо вистачальною формою, хоч безперечно є добрим засобом; не всі відділи є теж у силі зреалізувати в себе це підприємство і як дотепер »кредитівка« успішно працює тільки в Торонті. Отже, на мою думку, слід застановитися над проблемою доповнення праці ЛВУ, тобто до її політичного характеру, як допоміжний чинник ще додати суспільно-громадський сектор, що в практиці мало б дати синтезу аналогічну деякою мірою до англійського СУБ-у, з тою, однак, різницею, що ЛВУ кладе наголос на політичну роботу, а СУБ на суспільно-громадську. Ця суґестія виринає на основі спостереження і практичної доцільности.

Трудніше організаційне завдання має перед собою СУМ і це було теж темою дискусії конференції. Труднощі ці полягають передусім у тому, що колись молоді сумівці стають уже старшими громадянами. Перед СУМ-ом, отже, стоїть завдання або знайти якусь таку організаційну формулу, яка, не зважаючи на вік, вможливила б і дальшу працю в рамках цієї організації, або зосередити свою увагу на притягнення до рядів СУМ-у молодий елемент, тобто покласти наголос на організування юнацтва СУМ-у, або і перше і друге. В наших організаційних умовах ці питання є питаннями діяльности або занепаду нашої молодечої організації і вони потребують негайної розв'язки.

Хоч перший момент, тобто збереження членства старшого віком при СУМ-і не є другорядної ваги, проте для збереження традицій СУМ-у, для дійсного плекання сумівських ідей і сповнення тих обов'язків, що їх кладе наша сумівська молодь в основи своєї праці є прямо необхідним організувати юнацтво СУМ-у, яке згодом мало б перебрати тягар і відповідальність праці від своїх старших побратимів-сумівців і вести її й дальше згідно з духом і потребами України. Це не означає, що старше членство мало б відійти від праці СУМ-у. Його треба зберегти і то за всяку ціну. Але СУМ у своїй праці повинен звертати більшу увагу на виховання юнацтва. Ми маємо всі дані твердити, що в жодній іншій країні нашого поселення не існує така можливість організації українського юного елементу, як саме в Канаді.

Отже, успіх праці і майбутність СУМ-у в Канаді буде залежати передусім від ініціятиви, підприємчивости і вміння зорганізувати юний СУМ, як теж від уміння успішного розв'язування проблеми старшого членства. Як нам відомо, початки вже зроблені в обох напрямках. Є підстави вірити, що СУМ у Канаді виправдає і на майбутнє своє існування перед українською спільнотою та збереже ці принципи, що лягли в основу його існування.

Не буде недоцільним також згадати кількома рядками на цьому місці про ще одну організацію на канадійському терені. **Це Спілка Визволення України** (СВУ). Деякою мірою ця організація є ідеологічно споріднена з двома попередніми, однак, про якусь співпрацю, яка, напр., існує між ЛВУ і СУМ не можна сказати. Не нашою ціллю шукати причин. Однак, не можна обійти мовчанкою факту, що аж три споріднені організації з майже аналогічною програмою на одному терені, без належної координації — це забагато. Це не значить, що тут не можна знайти розв'язки. Питання дальшого існування СВУ на терені Канади лежить передусім у руках самих його ініціяторів і їх відповідне порозуміння з ЛВУ і СУМ-ом, а зокрема їх зближення до ЛВУ, напевно дало б обопільну позитивну розв'язку організаційних, як теж програмових питань.

Наше організаційне життя під сучасну пору набирає щораз більше різнородних форм, а одночасно з його розвитком є конечним всестороннє обговорення цілого ряду питань, розв'язки яких не можна уникнути. Повищий нарис ставить перед нами комплекс питань, які ми мусимо належно розв'язати і примінити в нашому практичному житті. Це безперечно доказує, що перед нами поважні труднощі, а ще більші завдання. Їх успішне виконання буде залежати від нашої організаційної спроможности, ініціятиви і вкладу праці.

В. Горпиненко

Є. Фомін

ДНІПРО

Не знаю, як тече і голубіє Сена,
Як Темза піниться, закована в граніт.
Проте, на ввесь широкий, многолюдний світ
Нема ріки милішої для мене
За тебе, Дніпре мій!
Стрічаючи зорю,
Зійду на кручу я — ти, шумний, підо мною.
І легко так стає, і глибше я люблю
Цю землю радісну, омивану тобою!

ЧИТАЙТЕ І ПОШИРЮЙТЕ
»ВИЗВОЛЬНИЙ ШЛЯХ«

РЕЦЕНЗІЇ

Хроніка кожноденного героїзму

»Спомини Чотового Островерха«. Хроніка тактичних відтинків УПА: »Лемко« і »Маківка« 1944-1948. Видавництво »До Зброї«, Мюнхен, 1953, ст. 168.

> »Приємно писати спомини. Людина забуває на хвильку все, поринає в славне минуле, пригадується ряд картин, вони відновлюються в уяві і падають мої воякські сльози на оці скромні записки-спомини... Не гнівайтеся, що так пишу, але я хочу бути щирим і одвертим«.
>
> »Спомини чотового Островерха«, ст. 156

»Спогади — це не літературні твори«, — каже післямова »Від видавництва« наприкінці книги: »За такі не вважають їх самі автори, і ми теж свідомі недоліків, що не дають цим спогадам повної літературної кваліфікації. Їх ми видали, як документарний джерельний матеріял, що вийшов від самих учасників визвольної боротьби з безпосередньої бойової атмосфери«.

З таким формулюванням, що немов перепрошує за брак »повної літературної кваліфікації«, можна й не вповні погодитись: **белетристичної** кваліфікації бракує спомина сл. п. чотового Островерха (Олекси Конопадського з села Глудно під Диновом, 1920-1948), а не літературної кваліфікації взагалі, — і дуже **добре**, що бракує, що вістун УПА Тетяна (вже відома українському читачеві на еміґрації з мемуарних творів командира Степана Хріна), записуючи ці спомини з усних оповідань чотового Островерха — що розповідав природна річ, значно краще, аніж викладав на папері — і остаточно опрацьовуючи їх пізніше, по його героїчній смерті в бою, — не робила ніяких спроб »белетризувати« зміст або виклад твору, надати йому більшої сюжетної цікавости або стилістичної артистичности. Літературна кваліфікація зовсім не вичерпується — і не повинна вичерпуватись — белетристичними якостями твору, і саме твори мемуарного типу можуть, звичайно ж, бути більшою або меншою мірою белетризовані щодо літературної форми і то навіть без зниження своєї документально-історичної вартости, як, напр., вже згадані вище спомини командира Хріна — а можуть і навпаки — засадниче резиґнувати з абияких белетристичних складників — знову таки не кінче на шкоду загальнолітературним якостям. Недурно ж знайдемо чи не в кожному підручнику англійського письменства позитивну **літературну** оцінку славетного »Щоденника« Семюела **Пепіса,** що впродовж десятьох років (1660-1669) складав свої щоденні записи без найменших белетристичних претенсій чи замірів.

Саме до такого роду письменства, зовсім не пов'язаного з белетристикою, проте, не лише документально, але й **літературно** вартісного через свою докорінну та безвийняткову правдивість і безпосередність, належать спомини чот. Островерха; і треба визнати, що героїка щоденної визвольної боротьби УПА зображена в них, саме через »хронікальний«, суто фактографічний характер викладу, далеко виразніше й переконливіше, ніж це могла б зробити навіть вправна белетризація. Дозволимо собі одну довшу цитату, щоб проілюструвати це на внутрішньо суцільному і літературно закінченому окремому епізоді:

»Коли ми йшли на становища, чули один постріл з пістоля в лісі. Історія того пострілу така: один бойовик — Терка від Карла — в час маршу сотні виступив з ряду в корчі. Його побачила жандармерія, почала стріляти, думаючи, що це поляк, і поранила його в ногу. Терка був у польській уніформі. Коли пізнали, що це свій, прийшов його рідний брат, що був ройовим у сотні, взяв його на руки, обцілував і востанне прощався. Ранений Терка на прощання просив брата, щоб не лишав його на тортури полякам, хай собі забере на пам'ятку блюзку і чоботи та дострілить його. Брат цього подарунку не хотів прийняти, тоді Терка попросив якогось стрільця, що був обдертий, дав йому блюзку і чоботи, подав ще руку, кажучи: »Це дає тобі боївкар Терка«. Потім Терка крикнув: »Прощайте, друзі, хай живе Україна!« і дострілився, бо ззаду за ними гнались поляки«.

Добрий сюжет для цілого белетристичного оповідання або новелі; але сумніваємось, щоб белетризований виклад тієї трагічної події міг викликати міцніше враження, аніж оцей, ані трохи не белетристичний і зовсім безпосередній.

Ще один — зовсім коротенький — приклад, який, мабуть, найкраще покаже, в чому власне полягає ота »хронікальна« точність і автентичність: »В одному нашому наскоці на большевиків він (командир охоронного відділу Олень — **В. Д.**) загинув від кулі важко раненого большевика, який причаївся, ніби він не живий...« — уже можемо уявити, скільки з цього приводу порозписував би мемуарист-белетрист про підступність лютого ворога і таке інше. Але чотовий Островерх спокійно закінчує: »... а може, від останнього скорчення пальців упав постріл з пістолі просто йому в голову, коли він нахилявся перевірити, чи той живе«. — І оця діловим тоном висловлена заувага відразу переносить нас у безпосередню атмосферу дії, суґерує, що саме так усе й відбулось — бо ж справді не знати було, чому впав постріл.

Отже, певну, і то неабияку, літературну вартість може мати рівнож і оповідь, що засадниче резиґнує з усяких белетристичних ефектів. Чи це значить, що мистецтво белетристики — коли йдеться про опис правдивих подій — взагалі ні до чого, і нехай ліпше кожний пише, як йому трапиться? Ні: от, прикладом, Є. Загачевський у своїх »Спогадах Фронтовика« (»Одисея сірого »коляборанта«, Мюнхен, 1952) всі реальні події теж зображує зовсім безпо-

середньо, але в описі власних переживань незрідка впадає — зовсім мимоволі — в типову »літературщину«. Справа в тому, що сл. п. чотовий Островерх, попри свою скромну загальну освіту та брак літературної вправности, вже від природи мав видатний оповідальний хист (бачучи це, не помилявся командир Хрін, коли казав йому на прощання: »Друже Островерху, пишіть спомини про своє перебування в УПА, всі події, які тільки знаєте; може колись історикам Ваші спомини придадуться«), і саме через це він з надзвичайним — нехай напівсвідомим — тактом спромігся зобразити героїку УПА — як бойову, так і буденну — такою, якою її слід зображати в першу чергу, якою вона за 1944-1948 років на Закерзонні була фактично.

От, напр., в тому славному бою під Турянським, коли вбито ген. Свєрчевського, чот. Островерх через нездоров'я безпосередньої участи не брав — тільки був поблизу; тому він самого бою не описує, передає лише власні переживання на відстані — але ж як виразисто й безпосередньо, без найменшого белетристичного шаблюну:

»Чекаємо нетерпляче, чи по дорозі наші не будуть обстріляні ворогом. Слухаємо, чи не сиплеться барабанний вогонь та не почнеться засідка. Здається, що скоріше почуємо постріли ворожої облави, що зближається до нас. — Раптом черга з »дехтяра«, а потім барабанний вогонь, гуде, дуднить, аж луна йде лісом. Богу дякувати! Вже наші почали коломийку. Дивлюся на годинник: минає п'ять, десять хвилин. Чути двосторонній бій. Гей, друзяки! Грім би то ясний побив, а скарня, Боже, що там бій. Збираймося і ходім на допомогу нашим! Зірвалися всі хлопці. Вже і я видужав тоді. Ні одного хворого не було: той шкульгукає, той підскакує, третій вантажить амуніцію на плечі, всі готові йти на допомогу своїм друзям. Я слухаю далі. А тут бій втихає, а з другого боку чути тільки поодинокі постріли, моє вояцьке вухо диктує моєму розумові, що наші вже викінчують ворога«.

Не бракує Островерхові хисту до образних узагальнень опису — дуже рідких (згідно з основним хронікальним характером викладу), проте, маркантних; от, напр., про примусове виселення української людности на Лемківщині:

»Виселення виглядало, як дикий татарський наїзд. Кругом днями й ночами горіло, по селах чути було рев худоби, іржання коней та дикі польські і большевицькі вигуки й постріли«.

— Не бракує часом і здатности до влучного »екзотичного« портрету, як от в описі переговорів із командуванням чехо-словацького відділу: »Дуже великі очі зробили словаки, а зокрема політрук-москаль, коли побачили казаха Колю, але Коля їм усім голосно говорив: »Коля войовал за оддельна республіка з україн УПА. Москаль — бандіт, завойовал Казахстан, дал колгосп і Сибір«.

Самозрозуміла річ, всі ці зазначені вище літературні якості споминів ніякою мірою не зменшують їх історично-документальної ваги, що є надзвичайно велика. Поза детальним описом безлічі героїчних боїв і рейдів, що складає основний зміст книги, в ній міститься пребагато важливого, про що в інших відомостях не зазначається або зазначається обмаль, як от, насамперед про систему й надзвичайні заходи »організування« харчів (»збіжжя ми косили ногами, вдень молотили в потоці, в мішках, патиками, сушили на сонці і магазинували в приготованих магазинах« — далі йде точний технічний опис тих »магазинів«), про засоби психологічного діяння на місцеву людність (»Командир до всіх сказав: »В рейді я хочу мати веселе, життєрадісне військо. Скрізь співати патріотичні пісні, розвеселяти народ. Як зустрінемо ворога, будемо бити«), про те, як восени 1945 р. »ми ловили ряд бандитів, які по лівому березі Сяну вбивали всіх українців і українок, що верталися з Німеччини з роботи«, і ще багато прецікавих деталів, аж до такого унікума, як точний текст протоколу зізнань новака, що здезертував з УПА і дався використати польській »управі внутрішньої безпеки« (стор.104-106). Ще більше за ці деталі важать деякі авторові узагальнення, насамперед подана на стор. 148-149 спроба »схарактеризувати повстанців, а зокрема вояків УПА Закерзонського краю, та порівняти їх з повстанцями, що боролись під большевицькою окупацією (Дрогобиччина)«. Післямова »Від видавництва,« що подає до цієї »спроби характеристики« досить детальний коментар, слушно підкреслює, що »ці спогади, як під аспектом військово-тактичним, так і політичним, дають незвичайно цікавий і багатий матеріял; в них зображені всі різні тактичні шляхи, якими керівництво визвольного руху веде свої збройні і підпільні кадри в нерівній боротьбі з ворогом«.

За особливу заслугу споминів чотового Островерха безперечно править те, що вони аж ніякою мірою не замовчують і не затушковують поодиноких хиб і недоліків в організації УПА та в діях її керівного складу. Не маючи наміру привертати до них спеціяльну увагу (вони бо розпорошені по цілій книзі), автор, проте, вважав за свій святий обов'язок згадувати принагідно — але скрізь цілком речево, з посиланням на певні факти — і про такі від'ємні моменти, як от »нетактовна поведінка деяких теренових провідників«, що »спричинила безголов'я, дезертирства та відхід до американської зони (без дотичного наказу — В. Д.)«, далі, часом невідповідні до конкретних умовин інструкції щодо бойових операцій, надсилані від районового проводу (на зразок цитованої на стор. 75, під тактичним поглядом зовсім абсурдної), в деяких відділах — »брак військового порядку карности« (»про виховання і вишкіл стрілецтва ніхто не думав«, незадовільна боєздатність »місцевих тереновиків«, які у випадку бою »воліють краще пересидіти на деревах« (дарма, що в них »справа прохарчування не виглядала так страшно, як у сотні«), а насамперед — і то вже не в поодиноких випадках, а трохи зачасто — явно недостатня увага до ворожої аґентури в лавах УПА, через що зазнавала прикрих утрат (хоч загалом, як каже автор, »наша контррозвідка працювала не зле«). Авторові й самому — це скрізь відчувається з тону викладу — дуже тяжко про таке згадувати, і він навіть в одному випадку (з приводу того, що »всякі

районові і кущові парадно ходили з апаратами, фотографували, що попало, але нам до сотні ніхто не дав апарату«, хоч саме тій »лемківській сотні« було що увіковічнити) вважає за потрібне спеціяльно застерегти: »Щоб хтось часом мені не закинув, що я, може, виступав проти Організації! Ні! Я не можу проти неї виступати, бо вона мене виховала, бо вона для мене провідна зірка. Я тільки критикую деяких людей, що не були членами Організації, але займали певні пости в тереновій сітці в ці дні наших підпільно-революційних змагань«

Оце авторове самовиправдання, таке щире, хоч і наївно сформульоване — адже й серед членів ОУН не всі і не скрізь могли бути бездоганні, — здається нам цілком зайвим. Очевидно, що про прикрі факти і розповідати і читати прикро. А все ж таки видавництво »До Зброї« зробило зовсім слушно, пояснивши деякі з авторових нарікань »цілою скалею психічних потрясень і розчарувань«, пов'язаних із переходом на нові форми визвольної боротьби саме за 1947-1948 років, — проте, всі ці нарікання опублікувавши. Напевне, є серед них і нарікання, викликані непорозумінням або браком ширшої перспективи (не забуваймо, що автор — хоч зразковий чотовий, а все ж лише поглядно молодий чотовий), але насьогодні ще не можна з певністю визначити — які саме. А головне — героїчна слава, бойова та політично-організаційна репутація УПА стоїть так високо, що їй нема чого боятися викриття поодиноких хиб та помилок. Навпаки, ті від'ємні моменти слушно нагадують нам, що УПА — це не лише побожна легенда про якихось »лицарів без страху й докору«, а такі реальний осяг реальних людей, що, звичайно ж, поділяють загальну недосконалість роду людського, але силою національно-визвольного патріотизму спромоглись і спромагаються на безприкладний саможертовний героїзм; а що їм при тому доводилось і доводиться поборювати та виправляти евентуальні недоліки організаційного, тактичного та всякого іншого характеру у власних лавах — це лише підносить іще вище їх величний чин.

В. Державин

Як Юхим Підборідько в комунізмі жив

(Гумореска)

Юхим Підборідько стільки наслухався розмов про комунізм, що йому прямо таки самому захотілося скоштувати райського комуністичного життя. Але яким способом йому це зробити. коли він ось уже тридцять п'ять років товчеться, як товкач у ступі, в соціялізмі, а комунізму й близько не видно.

Одного разу Юхим приходить з колгоспної роботи та й каже до жінки:

— Марино! А чи не зробити нам самим, удвох з тобою, комунізму?

Марина тюкнула на чоловіка й тикнула пальцем на його морщинясте чоло:

— Дурний ти, Юхиме, як порожня бодня. Партія і уряд не можуть зробити комунізму, а ти сам хочеш...

— Та воно так, — почухався Юхим, — але я хотів би тільки спробувати, як воно було б, коли б ми з тобою зажили, як у комунізмі. Уяви собі, Марино, працювати по спроможності, а одержувати по потребі. Як це чудово! Давай, спробуймо так зробити!

Марина подумала, повагалася трохи, а тоді й каже:

— Та спробувати можна, за спробу нікого ще не повісили.

Від тоді для Юхима Підборідька і його жінки Марини почався вдома комунізм.

Пішло життя, як у раю. Ранком Марина будить чоловіка — до праці треба, бо трудоднів не дадуть, а чоловік:

— Знаєш, жінко, сьогодні в мене ніякої спроможности. Став мені на стіл курку, яйця, шампанське!

Марина руками розводить:

— Та де ж я тобі візьму тієї курки чи яєць. чоловіче! Їж сирівець та цибулю! Три ж курочки зосталось всього, а решту ще в соціялізмі забрано.

— Давай, кажу, курку. Де ми з тобою живемо, в комунізмі, питаю, чи ні? По потребі давай!

Жінка сюди-туди — біда! Потреба в чоловіка є, а спроможности — нема. І що ти тут поробиш, коли й справді — комунізм. Раз домовились жити, як у комунізмі, то мусиш жити. Метнулася Марина по закамарках, відшукала кілька яєць. впіймала курку, зарізала, обсмажила й подала чоловікові.

— Їж! А замість шампанського сирівцю вип'єш. Це ж тільки перша стадія комунізму!

З'їв Юхим курку, яйця, а тоді перевернувся набік та й знову спить собі. Марина, дивлячись на комуністичну практику чоловіка, зарізала й собі курку та з'їла і теж поклалась на ліжко. Прокидається чоловік, у хаті, як на звалищі. Сміття — по коліна, хатні речі порозкидані, як сільськогосподарське знаряддя на колгоспнім дворі.

Штовхнув жінку під бік:

— Вставай, Марино, хату прибери, бо пройти в ній не можна!

Марина тільки мугикнула:

— Ой, Юхиме, щось у мене спроможности нема! Ти б мені бившеку купив, така в мене потреба!..

Юхим покрутив головою.

— Потреба потребою, а ти таки прибери в хаті.

— Не можу...

— То що ж, я за тебе прибиратиму?

— Авжеж і прибирай. Я тепер на таких самих правах, як і ти. Комунізм, так комунізм.

— Подай мені сорочку іншу, бо ця вже подерлася!

— Візьми собі сам.

Юхима злість узяла.

— Та хто ж ти мені така, скажи, жінка, чи не жінка?

— Рівноправна членкиня комуністичного суспільства. Я собі роблю, що я знаю і що хочу, а ти собі роби, що ти хочеш. Раз по спроможності так по спроможності.

Юхим зліз із ліжка, відшукав сам сорочку, надів, а потім завважив, що на обох рукавах сорочки немає ґудзиків.

— Та ж тут ґудзиків нема, Марино!

— То приший собі!

— Чи ти здуріла, жінко, чи що? Та ж повинна бути в тебе хоч якась спроможність! Як же то без ґудзиків?

Юхимова жінка — ні руш. Лежить собі на ліжку, хоч гарматою в неї стріляй.

Юхим не стерпів. Скинув сорочку, кинув нею просто в жінку, а тоді сам до неї:

— Вставай, кажу, бо битиму!

— А дзуськи! Це тобі не в капіталізмі! Спробуй тільки вдарити, то самому Сталінові в зуби попадеш!

— А, так ти ще й Сталіном загрожуєш? — розлютився Юхим та за жінчину кохту: дрр-рр-рр... Так і розлетілася на голих жінчиних плечах.

— Рятуйте, люди добрі! Рятуйте! — закричала не своїм голосом Марина.

На той крик збіглися Юхимові сусіди, хто аж до хати вбіг, хто крізь вікна заглядав.

Автори матеріялів друкованих у "Визвольному Шляху" 1953 року

Закінчуючи грудневим числом »Визвольного Шляху« 1953 р., що одночасно є закінченням одного періоду в розбудові нашого журнала, подаємо список тих Шановних Авторів, що протягом цілого року співпрацювали з нами. Своїми статтями, коментарями, споминами, оповіданнями, поезіями і рецензіями вони поставили »В. Ш.« в ряді кращих наших журналів на еміґрації. Протягом 1953 року у »В. Ш.« співпрацювали:

Проф. В. Щербаківський (Велика Брітанія), **князь Токаржевський Карашевич** (Велика Брітанія), **проф. Г. Ващенко** (Німеччина), **З. Карбович** (Европа), **проф. М. Барвінський** (США), **доц. д-р В. Янів** (Франція), **проф. В. Державин** (Німеччина), **М. Трихрест** (США), **П. Кізко** (Німеччина), **полк. Микола Вальтер Пенінський** (полк. Чорноморець, Яків Щупляк — помер 17 вересня 1953 р. в Мюнхені), **Ольга Лубська** (Бельґія), **проф. Курінний** (Німеччина), **Ігор Журливий** (Німеччина), **мґр. Євген Менцінський** (Німеччина), **інж. Я. Гаврилів** (Велика Брітанія), **д-р Роман Могильницький** (Африка), **Б. Бора** (Велика Брітанія), **І. Вараниця** (Канада), **проф. Ю. Олежко** (США), **Меланія Кравців** (Канада), **Л. Т. Орлигора** (Німеччина), **Роман Борковський** (В.Брітанія), **В. Василенко** (В. Брітанія), **А. Кирпич** (В. Брітанія), **д-р Е. Смалько** (Німеччина), **Ярослав З. Пеленський** (Німеччина), **полк. І. Кисіль** (Німеччина), **Петро Марунчак** (В. Брітанія).

Під псевдами або ініціялами співпрацювали: **проф. П. О-ко, проф. М., д-р М. Л., І. Остикович, П. Слобожанський, інж. Д. Шалдій, К. Подолянин, О.Д., П. Карий, І. П. К., Є. Орловський, Б. Озерко, Є. Оскільський, О. З., інж. А. Б., Степан Глід, І. В-ий, І. Л., полк. І. М., Ю. Модест, М. Верес, І. Перепелиця, Б. Т.**

В список не включені автори, яких матеріяли були публіковані в інших виданнях і ми покористувалися їх передруком. Зокрема до них належать краєві матріяли.

Маємо надію, що при допомозі наших Читачів і Прихильників у наступному році число Авторів-Співробітників »Визвольного Шляху« ще збільшиться, а тим самим зміст журнала ще більше збагатиться.

На цьому місці всім нашим **дотеперішнім Співробітникам складаємо щиру подяку** за їх жертовну, часто зовсім безкорисну співпрацю в нашому журналі.

В-во »В. Ш.«

— Що з тобою, Юхиме? Та ти ж ніколи досі й пальцем жінки не рушив, а тепер отак витіваєш!

Не я, — сумно сказав Юхим, — а комунізм отаке витіває. Поки жили без комунізму, то ще сяк-так було, а як увійшли в комунізм — могила та й годі.

І Юхим теплим та ласкавим словом обізвався тоді до своєї жінки Марини:

— Ну, не гнівайся, вибач мені, жінко. Вставай та давай вертати назад від комунізму!

Тепер, як почує Юхим балачку про комунізм, то аж чхати йому хочеться.

Свирид Люшня

П. Гетьманець

УПЕРЕД

Хай у цій заметілі гремить
гудінь наших незборених кроків! —
Ми повстали Її боронить
від катів і тиранів жорстоких!

Нам тепер не до співів бандур,
не до сліз і зітхань у зажурі,
у цій стужі невблаганних бур
будьмо й ми невмолимі, як бурі!

Буйним гуком побідних боїв
пройдім гордо своїми степами —
досить в муках конати Їй
і на посміх дзвонить кайданами!

Так, вперед, уперед, уперед,
крізь хуртечі вперед на вершини,
це останній наш месницький рейд,
це остання Голгота Вкраїни!

* * *

Похилені, засніжені, зігріті,
але так вперто ми ідем.
В нічній безтямі лютий вітер
дудніть Мазепиним конем.

Мазепиним!... І вже в моїй уяві
стоїть він сивий, молодий,
Батурин, гнів, суди, Полтава,
а потім тільки попіл, дим.

А потім, вп'явшися коневі в гриву
без булави в твердих руках,
натхнений бунтом гетьман сивий
у слід за Карлом на шляхах.

Спішить... Позаду вигуки погоні,
казками згублені поля,
і ось, на рідному кордоні
спинив шаленого коня.

Оглянувсь — впали тільки дві сльозини,
в душі незбореній одчай,
дві блискавиці тільки кинув
очима в далеч на прощай.

І знов помчав вперед чужим роздоллям,
грізний, задуманий як ніч —
вибрансць глуму злої долі
герой полтавських битв і січ.

Давно минулось, та неначе
й тепер в цім вітрі чую я,
як сивий гетьман вдалеч скаче
Вітчизни шепчучи ім'я.

У жилах кров моїх зі злості
жагучим полум'ям горить —
не для утіх, а лиш для помсти
земний вік хочу я прожить.

Біжу вперед. Несамовито
кричу рядам: Скоріш! Ідем!
Бо у нічній безтямі вітер
дудніть Мазепиним конем.

Пожертви

НА ВИЗВОЛЬНИЙ ФОНД

З нагоди вінчання П-ва М. С. і Г. С., в м. Тодморден, присутні гості склали на »В.Ф.« — 2 ф. 5 ш. 9 п.

З нагоди вінчання П-ва П. і І. Карпин, в м. Рочдейл, з ініціятиви п. Н. Співака, гості склали на »В.Ф.« — 2 ф. 14 ш. 6 п.

З нагоди хрищення Михайла — сина П-ва **Чеховських, в м. Сталебрідж,** з ініціятиви п. Д. Єйни, гості склали на »В.Ф.« — 1 ф. 19 ш.

На вінчанні П-ва Івана і Ерики Кушнір, в м. Шеффільд (Йоркс), гості склали на »В.Ф.« — 4 ф.

З нагоди хрищення сина П-ва **Дем'янчуків,** з ініціятиви п. Музики, гості склали на »В.Ф.« — 3 ф 4 ш.

З нагоди Уродин п. Кузя Мирослава в Льеж (Бельгія), в дні 13. 9., з ініціятиви п. Терешкуна З., склали на »В.Ф.«: Кузьо Мирослав — 100 б. фр., Терешкун Зенон — 100 б. фр., Савчин Василь — 100 б. фр., Романюк Михайло — 100 б. фр., Костів Петро — 50 б. фр., Кузик Матвій — 50 б. фр., Пернак Дмитро — 20 б. фр., Савчук Василь — 20 б. фр.

На Академії, присвяченій річниці 1-го Листопада, яка була організована Відділом СУБ в **Кембрідж,** присутні склали на »В.Ф.« — 1 ф. 6 п.

На весіллі П-ва Семена Орейди з Віргіною Мейсон, з ініціятиви п. Петра Шавеля, на »В.Ф.« склали: Петро Шавель — 15 ш., Семен Орейда — 1 ф., Микола Шевчик — 15 ш., Богдан Богачишин — 10 ш., Микола Дучин — 5 ш., Володимир Сорока — 10 ш., Іван Василик — 2 ш. 6 п., Іван Берчук — 3 ш., Михайло Кіщак — 10 ш., Павло Бучко 5 ш., Теофіль Дарашевич — 5 ш.

З нагоди вінчання П-ва С. і С. Гаврилюків у Гільтенбар Гостель, з ініціятиви п. Ціцюри, гості склали на «В.Ф.« — 6 ф. 15 ш.

На Визвольний Фонд пожертвували: Б. Гарасимчук — 5 ш., М. Мушанович — 5 ш., І. Миколайчук — 1 ф. 10 ш.

З нагоди вінчання П-ва Феськовичів, у Ньюгейтстріт Гостель, з ініціятиви п. І. С., гості склали на »В.Ф.« — 2 ф. 12 ш. 9 п.

З нагоди іменин п. Д. Литвина у п. Д. Шустака (прізвище невиразне), гості склали на »В.Ф.« — 1 ф. 18 ш.

З нагоди вінчання П-ва Маргарети й Василя Даниш у м. **Данді,** Шотляндія, на »В.Ф.« склали: П-во Голінеї — 1 ф., Даниш — 10 ш., Бойчук — 10 ш., Титла — 5 ш., Джаман — 5 ш., Ілюки — 4 ш. 6 п., Печарські — 2 ш. 6 п., о. А. Маркевич — 10 ш., І. Даниляк — 1 ф., Л. Дмитрів — 5 ш., І. Галай — 10 ш., Г. Ляцький — 9 ш., Прокопів — 5 ш., Пашкевич — 5 ш.

Пожертвували на »В.Ф.«: П. Орищук — 10 ш., Я. Кушель — 3 ш.

ВСІМ ЖЕРТВОДАВЦЯМ СКЛАДАЄМО ЩИРУ ПОДЯКУ

Фін. Реф. ЗЧ ОУН

Виправлення помилки

В ч. 11 »В. Ш.«, помилково подано, що з нагоди вінчання П-ва Л. і С. Луцаків зібрано на »В.Ф.« — 4 ф. 6 ш., а треба — 5 ф. 6 ш.

Увага! Увага!

УКРАЇНЦІ! — Пам'ятайте, що одним з наших обов'язків за кордоном — є ознайомлювати чужинців з визвольною боротьбою України. Інформуйте світ про Україну, її нарід і його героїчну боротьбу за свою суверенну державність. У цьому вам допоможуть англомовні видання: книжки, брошури і журнали. Тому постарайтеся, щоб кожний Ваш друг чи приятель з англомовного світу познайомився з такими книжками і брошурами:

1) *"Convention of Delegates of the Resistance Movements of the Anti-Bolshevik Nations". By John F. Stewart* — price 6 d.;
2) *"Red Russia and the Independence Movements in the U.S.S.R.". By John F. Stewart* — price 1 s.;
3) *"The Russian Danger—Europe's only Defence". By Jaroslav Stetzko* — price 6 d.;
4) *"The Workers in Soviet Russia". By John F. Stewart;*
5) *"The Strenght and Weakness of Red Russia"*. (Congress of Delegates of Independence Movements within the U.S.S.R. held in Edinburgh), Introduction by *John F. Stewart* — price 6 d.;
6) *"The Sick Man of Europe"*, by Professor *Lew Shankowsky*, Introduction by *John F. Stewart* — price 6 d.;
7) *"Will there be a Revolution in the Soviet Union?"* Data gathered from Original Documents of the National Underground Movement in Ukraine. Introduction by *John F. Stewart* —price 6 d.;
8) *"Ukrainian Resistance and its Leader"*. Introduction by *John F. Stewart* — price 6 d.;
9) *"U.P.A."*. The Story of the *Ukrainian Insurgent Army and the Ukrainian Red Cross.* Introduction by *John F. Stewart* — price 6 d.;
10) *"Ukrainian Liberation in Modern Times"*, by *Oleh Martowych*, introduction by *John F. Stewart.* This is a short story of the Ukrainian national liberation movement covering the period from Hetman Bohdan Khmelnytsky till Ukrainian Insurgent Army U.P.A. 176 pages, 11 pictures — price 6 s.;
11) *"Ukraine"*, by *John F. Stewart* — price 4 d.;
12) *"Russia the Suppressor of Nation"* — price 6 d.;
13) *"The International Position of Ukraine"*. Its Legal Claims to Independence. By *John F. Stewart* — price 4 d.;
14) *"The Struggle of Ukraine for Freedom"*. It's importance for a free world. Introduction by *John F. Stewart* — price 2 s.;
15) *"How to Localize and Win the War Against Russia"* by *Jaroslav Stetzko.* Introduction by *John F. Stewart* — price 1 s.;
16) *"Fraudelent Russian Propaganda Exposed"*, by *J. F. Stewart* — price 6 d.;
17) *"Crime of Moscow in Wynnytsia"*. Introduction by *John F. Stewart* — price 5 s.;
18) *"The Myth of Russian Invincibility"*—The importance of Psychological Warfare. By Major-General *J. F. C. Fuller.* Introduction by *John F. Stewart* — price 1 s.;
19) *"National Problems in the U.S.S.R."* by Oleh R. Martovych, with introduction by *J. F. Stewart* and the foreword written by *Major-General I. F. C. Fuller,* C.B., C.B.E., D.S.O. An Ethnegraphic Chart is included. Price—5 s.
20) *Russian World Ambition and World Peace—Hitler's fatal blunder; Britain opportunity* by Roman Ilnytsky and introduction by *J. F. Stewart.* Price —2 s.

Замовлення просимо висилати до:

Ukrainian Publishers Ltd.
237 Liverpool Rd., London, N. 1.

Printed by "Ukrainian Publishers Ltd.", 237, Liverpool Rd., London, N. 1. Tel. NORth 1828.

ЧИТАЙТЕ, ПЕРЕДПЛАЧУЙТЕ І ПОШИРЮЙТЕ:

»УКРАЇНСЬКИЙ САМОСТІЙНИК«

Тижневик, що заступає позиції Українського Визвольного Руху. Подає оцінку міжнародніх подій із становища визвольно-революційної боротьби українського народу, основи і цілі української визвольної політики та політичні завдання українців на чужині.

Адреса: *"SAMOSTIJNYK"*
München, 2
Dachauerstr. 9/II *Germany*

* * *

»УКРАЇНЕЦЬ-ЧАС«

Український незалежний тижневик, що приносить вістки про визвольну боротьбу українського народу в Україні, широко насвітлює політичні, робітничо-професійні, суспільно-громадські й інші проблеми українського життя та приносить багато цікавих статтей і матеріялів.

Адреса: *"L'UKRAINIAN"*
26, *rue de Montholn, Paris* (9), *France*. .

* * *

»ГОМІН УКРАЇНИ«

Український суспільно-політичний тижневик для українців Канади і США, що обстоює позиції Українського Визвольноо Руху та подає багаті інформації про українське життя в Україні і на чужині.

Адреса: "HOMIN UKRAINY"
140, Bathurst,
Toronto, Ont., Canada.

* * *

»ВІСНИК«

Орган Організації Оборони Чотирьох Свобід України. Приносить багато цінних статтей на політичні, ідеологічні та суспільно-громадські теми.

Адреса: *"VISNYK"*
P. O. Box 304, *Cooper Str.*,
New York 3 *N. Y. U.S.A.*

* * *

АВАНГАРД

Орган Центрального Комітету Спілки Української Молоді

Цікавий, національновиховний журнал для української молоді на чужині. Адреса Ред. і Адм.:
Ukrainian Youth Ass'n
49, Linden Gardens
London, W. 2
Gr. Britain

* * *

»АБН-КОРЕСПОНДЕНЦ«

Орган Антибольшевицького Бльоку Народів. Виходить англійською, французькою і німецькою мовами. Приносить найактуальніші інформації і статті про проблеми поневолених Росією народів.

Адреса: *"A.B.N.-KORRESPONDENCE"*
Munchen 2,
Dachauerstr. 9/II *Germany*

* * *

»UKRAINIAN OBSERVER«

Єдиний в Европі український англомовний місячник, що інформує світ про українську визвольну боротьбу, про політичні, економічні і культурні проблеми українського народу та боронить позицій Українського Визвольного Руху.

Адреса: *"UKRAINIAN OBSERVER"*
237 *Liverpool Rd.*,
London, N. 1. *Great Britain*

* * *

Накладом **»Української Видавничої Спілки«** в Лондоні виходить друком два томи першої частини трилогії

Лева Т. Орлигори

»БУДНІ НАШОЇ ЕПОХИ«

Книжка має прихильну оцінку багатьох наших визначних критиків і вчених. Ось деякі з них:

»Лев Т. Орлигора вміє захоплювати, вміє до сліз засмутити, до самозабуття розвеселити читача і тримати його увагу в напрузі« **(проф. д-р В. Горський).**

»Лаконізм письменника Л. Т. Орлигори подивугідний. Краса мови багата і ніжна. Експресія багата і свіжомудра. »Будні нашої епохи« створюють на все життя незабутнє враження«**(проф. Бобровицький).**

»Будні нашої епохи« точно зображують усе те, що в 1937-40 рр. (, а почасти й за 20 років) у найрізноманітніших шарах суспільства діялося. Літературне оформлення книги Лева Т. Орлигори свіже й оригінальне« **(проф. д-р В. Державин).**

»Перевага »Буднів нашої епохи« над іншими книгами, що досі появилися в світі в тому, що вона дає не фрагментарне, а широке полотно злочинного комуністично-російського панування« **(проф. д-р Г. Ващенко).**

В справі замовлень просимо звертатися на адресу »Української В-чої Спілки«:
237, Liverpool Rd., London, N. 1.

»DAS UKRAINISCHE LWIW«
УКРАЇНСЬКИЙ ЛЬВІВ

багато ілюстрований прекрасними світлинами культурних пам'ятників і творів того українського центру.

Ціна: 8 НМ або 2 дол. Замовляйте:
Verlag UKRAINE, Munchen
Rumfordstr. 19,